Digitized by Google

J. 927
1.

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186270221
3186270221

Digitized by Google

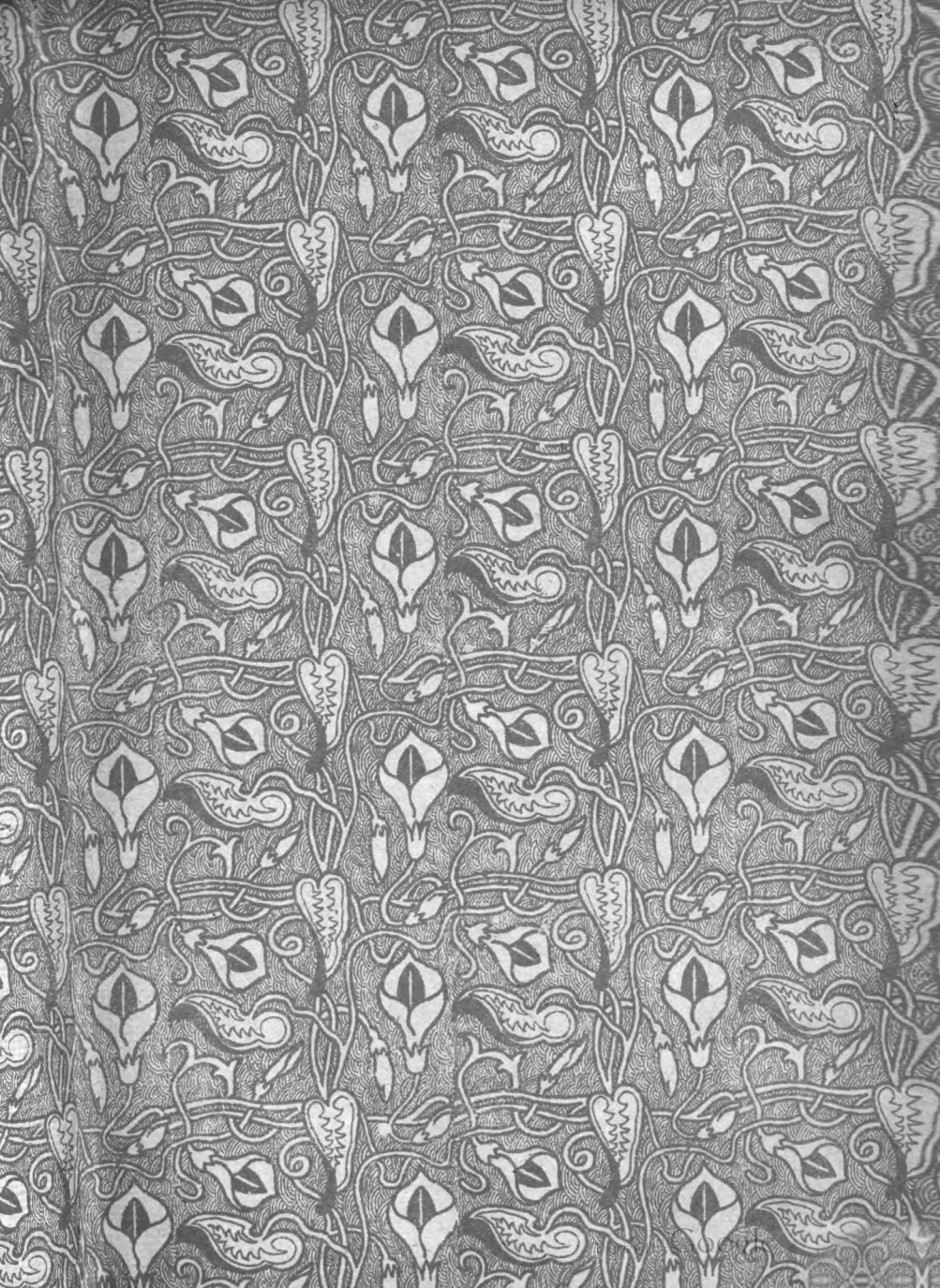

Digitized by Google

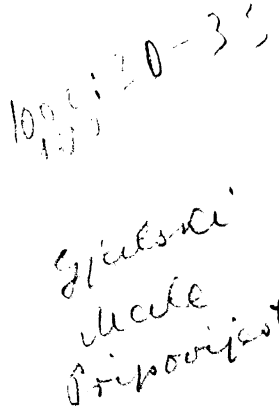

Digitized by Google

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CLXXII—CLXXIV.

ŠANDOR-GJALSKI:

MALE PRIPOVIESTI.

SVEZAK PRVI.

U ZAGREBU.
TISAK KARLA ALBRECHTA.
1894.

Digitized by Google

MALE

PRIPOVIESTI.

NAPISAO

KSAVER ŠANDOR-GJALSKI.

120759

SVEZAK PRVI.

U ZAGREBU.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1894.

Digitized by Google

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

Digitized by Google

Andjeo.

Kad bi mi bilo težko oko duše i srce se bolno trzalo i stezalo pod nemilostno goropadnim dodirom svieta, u takav nevoljni čas, gdje bi me „taedium vitae“ svega obklopio, ja sam u ono vrieme imao kuda da utečem od biede svoje i strahote ljudske, pa sam se svaki put sklonio pod pitome i drage sjene drevne jedne kuće — svaki sam put pohrlio k dičnoj starici, gospodji Aleksandri Kosančićki. Ondje, znao sam, odlanut će mi duši i smirit će se hude muke moje, jer je od nje čitave pršila takva dobrota, takve su joj blage i utješne rieči bile i taki su nježni i dobri pogledi padali na čovjeka. I nije samo meni tako bivalo. Svaki božji stvor doživio bi isto, te nije bilo u cieloj dalekoj okolini krštene ni nekrštene duše, koja ne bi bila u koji svoj crni dan pohitjela do nje, da u nje potraži utjehe i pomoći zamoli.

Kad sam je prvi put vidio, klečaše pred krevetom, na kom joj je ležao najmladji sin u težkoj neizlječivoj bolesti. Usta njena ljubila su nemoćnu, iztrošenu ruku bolestnikovu, i cjelovi njeni pobirali su hladni znoj sa puti kao vosak žute. A blizu do nje sjedila sirota neka žena, pričajući joj nevolju

Digitized by Google

svoju, da ju je rodjeni sin iz kuće otjerao, te nema sada kuda siedu i nemoćnu glavu položiti. I gospodja Aleksandra slušaše nesretnicu. Izmučena od vlastite boli, napornim je glasom tješila jadnicu, pa u smrtnoj vlastitoj brizi ipak mogaše još na biedu iskrnjega misliti, te je smišljala i razmišljala, kako bi nesretnoj starici pomogla i krov joj pod stare dane osigurala. Morao sam da joj se divim, jer sam vidio, kako se za svakim uzdisajem bolestnikovim čitavo njeno tielo potresa, pa koliko silno trpi u isti čas sama, dok drugoga tješi — ne znam, jesam li ikada u životu svom gledao više tuge, više zabrinute sućuti, više žarke materinje ljubavi i bez rieči izrečene molitve, više smrtnoga straha i opet andjeoskoga tješenja, no što sam gledao onaj čas na onom finom plemenitom licu iznemogle starice — u onim krupnim žalostnim očima. Onaj njezin pogled duboko se usjekao u pamet moju i morao se usjeći. Tako je bio svet — tako dobar! Samo još jednom naišao sam na sličan pogled, ali ne u živa bića, vidio sam ga na slici jednoj — u palači Luxembourg — na slici Bouguereau ovoj: La vierge consolatrice. „Isti pogled — isti pogled!“ — moradoh sada da kliknem u sebi. I ovaj put niesam više mogao da se od slike tako skoro odielim. Pustio sam svu ostalu bogatu galeriju, pa gledao i gledao samo one božanske oči Bogorodičine i jednako šaptao svetu — ta najsvetiju rieč: — majka — a uz ovu rieč ime gospodje Aleksandre. Kad sam napokon morao ostaviti dvoranu i palaču, niesam se ni obazreo na divni medicejski perivoj, već sam dalje išao jednako u istim mislima. Ni silna vreva boulevarda St. Michel, ni pogled na bajnu ljepotu seinskog nabrežja od Notre-Dame do Tui-

Digitized by Google

lerija, ni sjaj i buka ulice Rivoli ne mogoše me oteti mislima mojim i dragim uspomenama na dičnu staricu. Usred one neopisive živahnosti parizkih ulica meni je pred dušom jednako lebdjela častna prikaza njena i redale se slike iz njena težkoga života. Bio to život gotovo običan, bez dramatičnih zgoda i bez odsudnih velikih časova, ali je obsezao mnogo više od pô vieka kušnje, progona, žrtve svake vrsti, a glavno — u njem bijaše ljubavi nikad neizcrpene i nedogledne dobrote, a plemenilo ga neprekidno uztrajno pokoravanje pod neumolne zakone bitisanja. Ah — to bijaše život, kojim je dala svima, što je poznavasmo, divni primjer samaritanstva i evandjeoskoga odricanja, a još savršeniju i dičniju sliku materinske pojave i materinjeg srca. I koliko puta, sjećajući je se, moradosmo svi da se opomenemo one divne tako istinite priče staro-francuzke ili provencalske, gdje srce matere od sina umorene tek pita sina, nije li se ozliedio, kad je putem malko nogom posrnuo, previše žurno hrleći k ljubi svojoj, da joj što prije donese srce matere svoje — ! —

Živjela je gospodja Aleksandra na svom dobru Orešnjaku, u ubavom jednom zagorskom kutu. Ja je niesam poznavao mlade, ma da su nas rodbinske sveze vezale. Kad je upoznah, već ju je život bio dobrano prignuo i marljivo zatkivao srebrne biele niti medju bujnu nekoć svietlo-smedju kosu. Bila je nizka, posvema sitna starica. Ruke joj bijahu malene, gotovo kao u djeteta. Lice joj se suzilo, no svaka je crta govorila još o negdašnjoj ljepoti, a nabora nije joj ni velika starost urezala u obraze. Tek oko očiju nacrtala se u polukrugu mrežica finih — finih potezića, no oni dolažahu od davnih suza, pa

Digitized by Google

su činili nježni i blagi izraz lica još boljim i još blažim. Krupne pak smedje oči, uviek svietle i kao suzom zalite, niesu ni u zadnji čas izgubile svoje ljepote, a iz njih strujila je vječno mirna blagost, praštanje, ljubav i sućut. Svoj dom i svoj porod ljubila je čisto strastno. Od ranoga jutra do kasnoga sata u noći svaka joj je misao, svaki korak, svako djelo bilo prikazano ovoj ljubavi. Zato je neprestano u poslu bila i nikada nije uza to na svoju udobnost mislila. Samo da je drugima dobro — lako za nju! I brineći se, da se svakomu u kući izpuni želja, da daleko oko nje ne bude ni gladne ni bose nevolje, ona je sebi samoj odkidala, što je samo mogla odkinuti, i svaku je svoju želju tek u mislima izpunjala, a za želje djece svoje, družine, seljaka svojih nije mirovala, dok ih barem nekako nije oživotvorila. Zato je vidjeh uviek u istoj trošnoj toaleti — i uviek u razmišljanju, čime bi opet mogla ovoga ili onu razveseliti. Jednako je šumjelo i ozvanjalo dvorom od njene poslenosti i njene kućanske brige. Dvor je bio starinska prostrana kuća, uviek puna ljudi, kojima se svakake službe davahu, samo da ih ne treba odpustiti, dok sami ne uzhtiju da odu. A odilazio nije nitko, jer je svatko dobro znao, da mu nigdje ne će tako dobro biti kao u Orešnjaku. Često se zbivalo, da je gotovo svaki i najmanji posao imao svoju ruku, pa eto — pristupilo biedno čeljade, da moli za službu. Gospodja bi ga bez oklievanja primila, a špan je morao da sumava, što će začeti s novim slugom i gdje će mu posla naći. Kad bi koji put tomu prigovorio suprug, gospodin Lacko Kosančić, umirovljeni činovnik i vlastelin, zašto tako radi i nepotrebne troškove na kuću svaljuje, ona bi

Digitized by Google

se blago nasmijala i supruga, dobričinu poput nje, zamolila, da joj ostavi na volju. I dražestnom svojom ženskom logikom uzela bi se braniti: „— Ta najzad nije li to naša dužnost, da dajemo kruha onomu, tko ga od nas poštenim načinom traži? Kad ga je dobri Bog dao na sviet, valja da ima pravo iskati, neka mu se život osigura. Konačno, čini mi se, samo tako imam pravo, da sam gospodjom! U ostalom radim tako za sebe. — Nije li najveća slast čovjeku, kad znade, da je svome bližnjemu pomogao i ljubav njegovu osvojio? Često i često se čovjek prevari — ali neka, — dosta je, ako se jedan put nije prevario! Meni je napokon dosta nagrade, kad vidim, kako je sve rado u mojoj kući i kako se težko od nje dieli". — Drugi bi put opet nastojala opravdati svoj postupak, da sa suznim očima i tronutim glasom crta i riše jadnu sudbinu onih, koji moraju u sviet od rodjenoga praga, da rukom svojom i znojem svojim privriede svagdašnji zalogaj. „— Pa da ih dalje pustim, da jadnici lutaju od praga do praga i da podnašaju volju Bog zna kakvih gospodara! Dosta im je težak udes, što moradoše i dovle doći —". — Za cielo nikada nije čitala knjigâ onih zapadnih apostola, koji se staše zauzimati za biednike „izbaštinjene", no kadkad bijaše posve kao da ponavlja njihove misli i njihove rieči. Ali dakako — čitala je ona sv. evandjelje, pa je tu našla, da mora svoga bližnjega ljubiti. A najmiliji joj je pjesnik, Victor Hugo, uciepio u pamet božanski stih: Qui donne au pauvre, prête à Dieu! I davaše sirotinji, što je više mogla. Na daleko u okolici nije se dogodilo nesreće, gdje ne bi ona prva bila u pomoć pritekla i nastojala ublažiti nevolju i svojim darom i svojom utjehom i

Digitized by Google

svojom samaritanskom službom. Nije ju u tome mogla zapriečiti velika briga i posao u kućanstvu, nije ju smetala noć ni zlo vrieme — ni kadkada vlastita bolest. A kad je nevoljni prosjak pred dvor došao, onda nije istom hvatala za novčarkom i izbacila dužni „krajcarak“, — nego je ona nesretnika gotovo primila kao Bogom joj poslana gosta i prijatelja, te se zanimala za njegovu nesreću i izrazivala mu svu sućut. Koliko je puta takove biednike odjenula i obukla, prostrla im stol i nastrla krevet! Naravski uza to se je često zbilo, da se je njena dobrota na zlo rabila, dapače i oni, koje je darivala, iza ledja joj se smijahu i držahu je slaboumnom. Neka prosjakinja, koju je na pola smrzlu sa ceste dala pridići, te nju i diete njeno obskrbila svime, što im trebaše, i držala ih dane i dane u dvoru,— na sva je usta poslije vikala, da je gospodja Kosančićka za cielo velika grješnica, što toliko mari za sirotinju, jer valja da misli time svoje griehe okajati. — Gospodja se ipak nije dala odvratiti sa svoje staze jednako je dalje pomagala. „— Zar se ne bih izvrgla najvećoj pogrješci, kad bih poradi devetorice nezahvalnika desetomu pravedniku uzkratila ljubav, što sam mu je dužna? —“ govoraše svaki put, kad bi je tko upozorivao na nezahvalnost ljudsku. Jednoć joj dapače spomene neko, da takvim svojim postupkom radi baš proti načelima dobrote i ljubavi bližnjega, jer darivajući nevriednike uzimlje time dio pravednicima. U prvi se čas sirota gotovo smuti i licem joj proleti bolni izraz. Nu tek časkom bijaše takova. Onda se dobrostivo nasmieši i rekne: „— Možebiti biste pravo imali, da nije jedno. Ja bih morala biti u neku ruku sudijom, da radim tako, kako

Digitized by Google

vi mislite i odabiram: ovomu ću pomoći, a onomu ne ću. Ali imadem li na to pravo? Mnogo se hoće, dok čovjek može kazati za koga, da je nevriednik. Najzad — čini li Bog razliku? Sunce grije jednako i dobre i zle. Njegova ljubav obuhvaća ravno sav sviet. Time, što smo dobri, niesmo dobili nikako veće pravo od onih, koji su tako nesretni, te ne mogu da budu onakvi, kako Bog želi. A kad zaskoči koga nesreća, ona muči jednako i pravednika i nepravednika. Muke su im jednake. Kako onda — da pravimo razlike, kad hoćemo da im muke olakšamo? Ne — ne! Dužnost je naša, da priskočimo kod svake nevolje i kod svake nesreće u pomoć, a da ne pitamo, komu je dajemo i poradi čega je dielimo. Spasitelj naš u odsudni svoj čas dao je svima svoj božji cjelov, a nije ga uzkratio ni izdajniku svome Judi. Glavno je, da znamo ljubiti sve, što živi i trpi, i da za sve imamo sućuti. Ah — kako bi bio onda sviet posve drugačiji —! A najstrašnija mi je vaša moderna ljubav iskrnjega, gdje se tvrdim obolom odkupljuje dužnost, a ne dolaziš ni u priliku, da biedniku i najmanji kutić u srcu svome pustiš, — gdje se onda paragrafima i hladnom logikom razbora dieli milost, — a najčešće ne iz ljubavi prema sirotinji, već da sebe iztakneš!"

Nu ako me je već ova strana njene plemenite duše napunjala neizrečnim udivljenjem, te sam kadkad gotovo gledao na nju kao na kakvo nadčovječno biće, pogotovo sam morao biti osvojen, gledajući je u krugu njene obitelji. Kolike li divne slike dižu se pred dušom mojom i kakvi li se bajni sladki časovi uzkrisuju u uspomeni mojoj! — Čisto mi je bilo i sad mi je jošte, kao da su oživjele divne pjesme

Digitized by Google

Hugonove, pa da zvuče oko mene zlatni stihovi njegovih „Les feuilles d'automne“, koje je i ona tako silno ljubila, ne znajući, da je njezin život oko njene djece gotovo isto takva velepjesan roditeljske ljubavi. Sate i sate probavismo, da mi je pričala i slikovito crtala djetinjstvo djece svoje. Ni jedne sitnice nije joj dugi viek izbio iz pameti. I nakon tolikih mnogih godina ona je u sjećanju na materinske svoje doživljaje upadala u ista topla čuvstva, što ih je u srcu nosila, kad su se sitni dražestni prizori zbivali. Čisto sa sjajnim licem opisivala bi ono blaženo tiho jutro, kad joj je najstariji sin prvi put prohodio. — „A bijaše tako slab, da se svi za nj bojasmo. I dugo — dugo nije mogao stati na noge. Bili smo već zabrinuti. Mladja od njega sestrica trčala je već kao trčkica — a on — ne — i nikako ne. Sjedimo mi jedno jutro — svi na okupu u velikoj sobi. Diete se na podu kod peći igra sa psom „Nelzonom“ — i baš onaj čas ne pazi nitko na nj — eto — Nelzon se digne — a diete držeći mu se za vrat pridigne se takodjer — i pas pokroči — a diete za njim ide — i ide — pusti Nelzona — i tepajući ručicama u zraku — i glasno se smijući — dotetura do mene — do moga krila. Ah — kako smo svi bili sretni! —“ Ili bi opet potrčala do svoga ormara i odanle izvadila zamotak za zamotkom, pa sve doniela preda me, i stala mi kazivati: „— Eto — gledaj ovo! — To je prvi uvojak s Katičine glave. Ah — kakvu je krasnu kao zlato sjajnu kosu imala!“ — kliknula bi svaki put starica i svaki put pobliedjelu i otvrdjelu kosu pritisla k ustima. — „Ovo je pak kosa Brankova — i on — bio je kao andjelak.“ — I tako bi mi redom pokazivala

Digitized by Google

sve zamotke, u kojima je bila kosa spravljena. Za kosom uzela bi da mi pokazuje igračke, što su iza djece ostale, zatim njihove prve knjige, njihove prve pisanke i sve njihove listove, što joj pisahu na godovne dane i velike blagdane. Jednoć mi dopanu ruku stari njezini kalendari. Tu je na stranici za upiske gotovo od dana do dana sitnim slovima bio ubilježen život djece njene. Tek kratkim letimičnim slogom bijaše to pobilježeno, a opet — čitajući, čovjek je iz svake rieči — iz svakoga poteza morao da čita veliku njenu ljubav i neprestanu brigu i neprekidnu misao na djecu. Nikada me se nije nijedan stih ma najvećega pjesnika dojmio tako silno i tako mi jasno pokazao gorostasnost majčina srca, kao što su mi pokazali ovi kratki priprosti redci. Tu je n. pr. bilo napisano: „Danas Milutin prvi put izgovorio „tata“. — Ili: „Noćas Branko cielu noć u vrućici plakao. Samo ja sam ga mogla umiriti;“ — ili opet: „Danas izvedosmo djecu u šumu — silno bilo veselje. Zlatica i Mirko nabrali ljubica i spleli vienac za me i za gospodičnu.“ Ili: „Ah, Bože, ne ostavi me! Klarici je danas silno pozlilo. Doktor je bio veoma ozbiljna lica. I nije mi htio da kaže, što je djetetu. Bože, čuvaj nas!“ I tako dalje. Nije časa u životu dječjem, koji ne bi bio ovdje u tim zapiscima ubilježen. A to se tako vuče kroz trideset godina i više. I divne obiteljske idile i dražestni časovi mladenačtva — i brige — i težke boli — sve — sve se reda pred dušom čovjeka, a sve govori, kako srce, koje je ovoj ruci utislo pero, ne tuče i ne dršće ni jedan tren za sebe nego sveudilj za djecu svoju. Kad joj koji sin zajaše konja i junački se ponese, — kalendar to ponosno

Digitized by Google

spominje i ono nekoliko rieči svjedoči, da je majka istu djetinjsku radost proživjela, koju i srčani mališ. A dok su joj djeca u školama i po zavodima, kalendar je opet pun viesti iz grada — i pun brige, kako će ovaj ili onaj izpit proći, i opet pun sreće, što je ovaj ili onaj predmet sretno svršen. Refleksijâ tu nema.

Tek na dva tri mjesta ima uzklika. Tako se na jednom mjestu veseli, što sin Branko sav svoj uštedjeni novac daje za knjige ilirske, pa se nada, da će biti danas sutra „vatren domorodac". Čisto blaženim riečima odkriva u njemu ove osjećaje i dodaje: — „Ako bude domovinu ljubio, — za cielo će mu biti i majka njegova draga". — Drugi se put veseli, što sin Milutin podupire siromašna druga iz škole, odkidajući sam sebi večeru, da može prijatelj dobiti objed. „Bože — ja sam ti zahvalna, što si mu dao takovo srce!" — kliče zadovoljna majka.

Naravski kod mnogobrojne njene obitelji nije moglo proći bez težkih časova. Sad navale bolesti, sad nadodju ove ili one neprilike, sad joj trpi sin jedan ili drugi u ovakoj ili onakoj zgodi života, a kćerkama treba da priteče u braku ruka pomoćnica i rieč savjetnica. I svagdje je majka s cielom dušom svojom. Nije joj Bog dao unučeta, kojega ne bi bila ona sama i prva iz majčina krila pridigla. Velika njena starost nije ju ustavila ni u najnezgodnije doba godine, da ne bi svaki put pohitjela i na dalji put, kad bi ju sin koji ili kći k sebi pozivali, da bude pri porodjaju, ili kad bi joj javili, da im je bolest pokucala na vrata.

Jednoć usred tvrde, ciče zime nadjoh ju navrh planine, nasred ceste po visoku sniegu, medju silnim

Digitized by Google

zapusima, gdje se prti napried, a prti se pješke. Od silnoga sniega konji ne mogahu ni na saonicama napried. A ona — pušta u sniegu i konje i kola i kočijaša, te juri dalje, ma da je sjever brijao kao britva i makar je sunce gotovo već za goru zapadalo.

— Kuda za Boga — u toj buri i oluji! — kliknem zabrinuto i skočim sa saonica, jedva loveći dah od silna vjetra. — A gdje su kola — gdje su kola? Zar nemaš saonica?

— Sve je dolje. Onamo na zakretu ceste takov je zapuh, te ne mogosmo dalje. A ja moram napried — Klarici je mojoj težko i pogibeljno, — odvrati mi na pô plačnim glasom i od brige posve izmienjenim — nategnutim licem.

— Ali ovako — ne možeš dalje — kuda misliš!

— Moram — Klarici je težko.

— Hm. — Dozvoli dakle, da te uzmem k sebi, — ja ću se vratiti.

— A ne moraš napried?

— Ta, kad niesi mogla ti sa svojom prilikom, — za cielo ne ću moći ni ja. Nije dakle druge — no da se vratim, — dobro je kod toga, što ću barem biti tebi na uslugu.

— Hvala ti, sinko! Eto — gledaj — kako Bog ne ostavlja ljudi svojih u nevolji. Baš si kao od njega poslan. Ah, hvala, hvala — tako ću za cielo siroticu Klaru još večeras vidjeti.

— A što je s njom?

— Zlo, zlo. Težak porod, — danas dobih brzojav. Andjelak moj — nije valjda dopustila, da se prije šalje po mene, — i tako dodje zlo, — valjda niesu pazili, — te ona leži u groznici — i muči se.

Posljednje joj rieči izlazile potiše i drhtale su

Digitized by Google

od straha i ugibale se, da izraze zadnji razplet misli. Jedva sam ih razumio u zavijanju i bučenju strašnoga sjevera, koji je biesno i nemilosrdno letio i valjao se k nama sa visova planine, da nadje i najskriveniju žilicu, pa da nas studenim svojim urlanjem potrese, da dršćemo od zebnje i zime.

Konji moradoše svaki čas stati, da zahvate zraka i ne sadju sa prtine u varave visoke naslage sniega, koje već izjednačivahu duboke klance i jarke sa rubom ceste. Snieg se pak jednako vijao zrakom i gusto, — užasno brzo bivao sve viši i viši. K tome pridodje još mrak, koji je poklopio nevidjelom i nizko tmurno nebo i sav predjel. Svaka kontura — sve nianse gubile se u toj tmini i u tim nizkim bielim oblacima. Samo nedogledni strašni snieg širio se pred nama, — njegova zlokobnog bjelila nije mogao sakriti ni sam mrak, — tek je činio, te je izgledao kao ogroman kakov mrtvački plašt, namienjen ne tek jednome pokojniku, nego cielim pokoljenjima — ta svemu i svačemu.

Da i nije strašni vjetar i cića studen gotovo svaku sliednju kapljicu krvi čovjeku stinula i čisto ga ukočila, to je već taj pogled na ono carstvo sniega i njegovu nemilostnu premoć morao čovjeka, osamljena u planini, natjerati u očaj.

A posve blizu negdje javljalo se bolno i zlobno zavijanje vukova. — Zabrinuto pogledavah postrance na staricu.

Od zime i muke kao da je odrvenila, no u nutrinji duše žarko je plamtjela njena materinja ljubav, a pred ovom silom sama svemoćnica priroda sa svojom zimskom grozotom nije mogla ništa postići. Staričina volja i uztrajnost nije ni časkom malaksala.

Digitized by Google

Niti jedna rieč, niti jedan pogled — a ma ništa ne dodje od nje, što bi govorilo, da je u toj strašnoj mećavi zabrinuta za sebe i da je prirodni instinktivni osjećaj samouzdržanja nadvladao čuvstva i željù njezine duše, koja je sva hlepila ka kćeri, da bude što prije uz nju, pa da joj u boli i muci pomogne. Samo kćerkina slika lebdila joj je pred očima i sva njezina briga hrlila je onamo. Sniega i njegove grozote kao da oko nje nije ni bilo.

Moj se kočijaš i ja naravski silno pobojasmo. I niesam mogao da ne upozorim staricu.

— Jest — jest, strašno je vrieme. Ali — samo da dodjemo nešto niže sa planine, bit će odmah bolje. Meni se silno žuri. Možda je od časa do časa Klarici gore. Tu minute odlučuju. Pa kako će joj težko biti bez matere! I Bog zna, je li joj sve učinjeno. Je li liečnik pouzdan? Bože, o Bože, čuvaj mi diete! — dovrši tihim uzklikom i segne na pô smrzlim rukama prema mračnomu, nizkomu nebu, što su ga oblaci posvema prekrili.

120 759

Najzad smislim, da stanemo kod prve kuće, do koje ćemo stići, jer mećava nije ni malo jenjavala, a znao sam, da mora nedaleko biti osamljena kućica uz cestu, neka vrst gostionice, što ju je uredila županija za putnike. No kad stigosmo do nje, pa ju od visokih zatrpina sniega jedva primietismo, starica se na moj priedlog bolno lecne. Gotovo već ukočena od zime i stisnuta u svoj kut, položi ruku svoju na moje rame i pogleda me pogledom, koji je sav izricao molbu i gubio se onda u dalj — u pravcu puta. Nije ništa rekla, no ja sam razumio taj pogled. I ma da sam znao i predvidjao, u kakvu muku srćemo i kakvoj se pogibli izvrgavamo, dadem ipak nalog, da

Digitized by Google

krenemo napried — u mećavu — u crnu noć — i nepodnosljivu studen.

— Tako, tako, sinko moj! Dok bih ja tuj sjedila, ta mogla bi moja Klarica — jao — ne smijem ni pomisliti.

— Ali — pomisli, da se čuvaš i za drugu djecu svoju. Svi te trebaju.

— Hvala budi Višnjemu, oni drugi sad me toliko ne trebaju, kao Klarica. Sada moram najviše za nju da mislim. Moram — moram do nje.

— Dobro je — tek vidiš, kakvo je vrieme!

— Čuvat će nas Bog! — odvrati starica mirno i s pouzdanjem.

I čuvao nas je u istinu sam Bog, da nismo u toj strašnoj noći poginuli. Deset smo puta najmanje bili na rubu propasti. Čas sidjosmo sa prtine, čas se prevalismo, čas ostavismo pravi put, a uda nam se gotovo smrznula. No ma da je starica od fizične boli koji put morala da zaplače, ipak je jednako samo na diete svoje mislila i, ako je koji put koju jadikovku rekla, nije se žalila njome sebe radi, već radi Klarice, što je tako dugo bez matere u svojim težkim časovima.

I kad najzad tek prema jutru stigosmo u grad pred stan Klaričin, gospodja je Aleksandra taj mah zaboravila svu prepaćenu muku i samo je pazila na prozore, kako su razsvietljeni.

Niesu je dočekali najbolji glasovi. Mlada se majka još uviek mučila u strašnim trudovima. I kad joj to javi zet, mlad čovjek, po zanimanju činovnik, — ona se u prvi čas strese od boli i brige, no odmah se savlada i onako izmučena od puta i studeni, taj se čas prihvati posla, da kćeri svojoj pomogne.

Digitized by Google

Pa u istinu — kao da je ono sveto srce, toliko izpunjeno čarnom ljubavlju materinskom, donielo pomoći već samim svojim prisustvom; — bolestnici odmah je odlanulo, kad je znala, da je njezina majka uza nju.

—Eto, niesam li pravo uradila, što se ne preplaših bure i zla puta? — upita me nekoliko dana kasnije, držeći u naručju mlado, zdravo unuče. — Ta nikada ne smijemo živjeti samo za sebe i nikada ne smijemo da žrtvujemo koju dužnost i koju želju ljubavi svoje za volju svojega sobstvenog zadovoljstva. Samo tako živi i napreduje sviet. Ja sam one noći trpjela, ja šestdesetgodišnja starica, koja sam već i onako blizu grobu, — ali tim sam spasila mlad život eto — ovog angjelka, od kojega može svietu još hasne biti. Da sam na sebe mislila, a ovo siroče da je propalo, — što bi od toga bilo?

Pa kao što je tada za svoju Klaricu prkosila i muci i patnji i pogibli, tako je i za nju i za svu mnogobrojnu obitelj jošte nebrojeno puta uradila. Gotovo se može uztvrditi: „njezin život i nije bio drugo nego vječita služba u ljubavi obiteljskoj i roditeljskoj". Samo ova ju je ljubav uzdržavala čilu i jaku i odlučnu u svim neprilikama života. Kao nijednoga smrtnika, tako i nju niesu poštedjele takve neprilike. Imala ih je još više no obični smrtnici, jer — dobro joj srce laglje bijaše izvrgnuto zlobi ljudskoj. No ona se nije s toga tužila ni na sviet ni na život, jer je sliedila nauku božanskoga učitelja, da je bogatstvo duše jedini opravdani cilj, a svako drugo nastojanje bez hasne i bez svrhe.

* * *

Digitized by Google

Aleksandra je Kosančićka bila diete uglednih i veoma imućnih roditelja. Otac njezin bijaše vlastelin i viši dostojanstvenik staroga kova. Mladost svoju proživio je još u prošlom vieku, nu od toga vieka nije poprimio bezvjerskog i skeptičkog duha, nego je bio čovjek, bogobojan i stalan u vjeri. Najmladju svoju kćerku Aleksandru ljubio je čisto strastveno, ma da je poradi nje izgubio ženu, koja je umrla u porodu.

Rodila mu se Aleksandra, kad se davno nije više nadao porodu i kad su mu druga djeca već dugo ostavila očinsku kuću. I tako je njoj bilo sudjeno, da bude otcu u sumračju njegova života ono, što je danu ružičasti i grimizni odsjev zadnjih sunčanih trakova sa zapada. Kao što traci ovi svojim rumenilom obliju tanke magle i sanljive oblake, da od toga zasjaja kao smieškom podršću i vršci bregova i kutovi dolina, tako je i mala Aleksandra napunila stare dane otca svoga mladim čarom i srećom razigrana srca. Starac je najmladje svoje čedo uzljubio sa svom silom dobre duše, i ono njegovo srce, koje je znalo vjerno ljubiti suprugu i dosadašnju djecu svoju, sada kao da je svu svoju snagu — sve svoje niti i žilice savilo oko krasnoga malog andjelka. A ta bezkonačna ljubav otčeva sa toplim kao u sunca tracima uzgojila je u djetetu istu takvu ljubav, punu bezkrajnih osjećaja vjernosti, zahvalnosti i obožavanja. Još u najvišoj svojoj starosti gospodja je Aleksandra sa zanosom i s nasladom pričala o danima, što ih je proživjela uz staroga otca, pa kao sedamdesetgodišnja starica nije mogla u spominjanju na roditelja da ne zapadne u neko blaženo tronuće, u kojem joj je svaka rieč izlazila nekako na djetinjsku — nedužnu, a oči joj sievale od ljubavi i odanosti.

Digitized by Google

Kad bi samo mogla od posla, pa bi željela da sprovede osobito sladak koji čas, onda bi iz najskrovnijega pretinca svoga sekretara izvadila snopić požutjelih papira — otčevih listova, što joj ih je pisao, dok je bila na odgoju u uršulinskom manastiru u V. Tad ih redom čita i čita, a niz lica joj kapa suza za suzom. Bijahu to listovi iz početka tridesetih godina, a bili su pisani milom i srdačnom kajkavštinom naših djedova. Ma da je iz svakoga redka vijao duh ozbiljnosti, prisiljene strogosti i nekoga očinskog dostojanstva, to bi se opet na kraju lista podkrala svaki put kakva takva rieč, koja je sve izdala, pa glasno i jasno govorila, kako starac računa ne tek dane, već i satove, kad će svoje diete opet uza se imati i kako bi najzad uzmožni gospodin illustrissimus Alexander Delivuković de Perast, unatoč svojih sedamdeset godina i svoje visoke podkancelarske časti, bio podoban za volju male svoje Aleksandre da se sigra sliepoga miša.

Ovu sreću velike ljubavi, koja nam toliko potvrdjuje božju vječnost četvrte sinajske zapoviedi, — izgubi Aleksandra dosta rano, jer joj nije bilo ni šestnaest godina, kad joj otac umrie. Ali nije dugo ostala sama. Godinu dana kasnije privede ju k oltaru Lacko Kosančić, vlastelin u Orešnjaku, komu se privinu sa svom snagom mlade netaknute djevojačke duše i koji s pravim slavljem uvede krasnu mladu ženicu pod očinski krov.

Svojom dobrotom i neizkazanom blagošću osvoji mlada gospodja u kratko vrieme srca svojih kmetova, a ljepotom svojom začara svu okolicu. Svakome se činilo, kao da je oživio koji andjeo sa slika na oltaru u crkvi. Još dugo — dugo poslije spomi-

Digitized by Google

njali su stari ovu ljepotu. I njene četiri kćeri, sve po izbor liepe djevojke, morale su često i prečesto slušati ovoga ili onoga starca, kako su istinabog i one liepe, — ali majčine ljepote lje ne dostižu.

Pravoga portreta iz te dobi njezine nije bilo. U jednu ruku prevelika skromnost, nehaj za takve stvari, a u drugu ruku vječito poslovanje u kući i samaritansko nastojanje po cieloj okolini — zapriečiše, te ne izpuni vruće želje svojte i prijateljâ, da se dade slikati. Tek sitna se pastel-sličica od diletantske ruke sačuvala. Protiv njezine volje i tek kradom naslikao je tu sličicu susjedni vlastelin grof C. i poklonio ju suprugu.

Težko je bilo skloniti gospodju Aleksandru, da pokaže taj pastel. I kad bi se napokon ipak dala namoliti, onda je čisto zastidjena i zarumenjena pružila svilom presvučenu etuiju, u kojoj je slika bila spremljena. Kod toga ne bi nikad propustila, a da se ne potuži na grofa i na sliku.

— Za Boga, učinio me ovdje kao kakvu svjetsku damu, — ili kao figuru iz modežurnala. A niesam taka bila. — Gotovo bi tu mogao tko pomisliti, da kanim kome namigivati!

No gospodja se Aleksandra varala, kad je tako o sličici tvrdila. Bila je, istina, naslikana u elegantnoj tada modnoj odjeći s dugim korsetom i s dekoljtejom u obliku srca, ali risač je divno pogodio skromnu nježnost i blagost mlade krasotice. Boje su pobliedjele na sličici, no zato je ipak svaka crtica glasno i jasno svjedočila, kako je milovidan i krasan bio original. Ovalno lice, bjeloputno i svježim rumenilom zadahnuto, sa svojim finim crtama i krasnim pravilnim i nježno pognutim nosićem, imalo

Digitized by Google

je u sebi svu aristokratsku prednost i plemenitost drevne rase. A sitna, sočna ustašca s nevinim smieškom, krupne smedje oči dobrostiva i nedužna pogleda — sve je to izricalo čednost i dobrotu; tu nije bilo traga kakoj gizdavoj samosviesti ili spoznanju svoje ljepote, što tako često i najljepša lica aristokratske i nearistokratske krvi čini toliko nepodnosljivima. Ovoj ljepoti lica, kao da je kruna bila postavljena u bujnoj svietlo-smedjoj kosi, koja se je odsievala zlatnocrvenim bljeskom, kao kosa u madonâ starotalijanskih umjetnika.

Sličicu ovu naslikao je grof C. odmah u prvo vrieme njezina braka, pa gotovo kao da je iz nje još pršila do gledaoca sva blaženost i sreća mlade ljubljene i ljubeće supruge, oko koje ne zamnieva drugo nego himna i velepjesan prvih bračnih dana.

Nad ovo sjajno i vedro nebo prve sreće nadvuče se skoro crn oblak, iz kojega se prolomi strašan udarac, pod kojim bi mnoga i mnoga druga duša svisnula od očaja i sa kletvom gledala u visine, pa za uviek zastrla tugom obzorje svojih dana.

Jednoga dana donesu joj supruga u krvi ogrezla, — sasječena na rukama i nogama od političkoga protivnika, moćnoga vlastelina i velikaša K. Nadjoše se na županijskoj restauraciji, — i tu se sraziše s neopisivom žestinom obje protivne stranke, a barun K. svojim bistrim okom izvrstna vodje u prvi mah pogodi, da mu je pobjeda samo onda osigurana, ako se Kosančića rieši, koji je sa svojom moćnom rieči, svojom žarkom dušom i dalekim pogledom jedini ozbiljan i pogibeljan protivnik. I on ga se rieši svojim napadajem, što ga je izveo njegov slo-

Digitized by Google

bodnjak. Kosančić je postao u pravom smislu rieči nemoćni Lazar, koji je odsele mogao samo životariti medju četiri zida sobice svoje. I shrvala bi ga nesreća, proždrla bi ga bolest, da nije imao uza se svoga andjela — svoju Aleksandru. Devetnaestgodišnja mlada žena gotovo sa svetačkim žarom prikaže se i ljubavi i dužnosti svojoj, pa poput opjevanih u narodu našem junakinja ona je mjesece i mjesece vidala rane vojna svoga, dvorila ga i služila mu s vjernošću nadčovječnom, strpljivo podnosila svaku nepriliku i gotovo zanosno žrtvovala svaku svoju volju, svoju radost i svoju ugodu. I pridignuvši ga napokon iz kreveta, imala je tek pred sobom biedna nemoćnika, koji se nije mogao maknuti bez njezine pomoći. Odsele je sav njezin život dobio svoj posebni znamen. Njoj je bilo od sada odredjeno, da bude milosrdnicom i čuvaricom. Tako joj bude oduzeta radost i pustopašnost mladih godina. Ni u mislima nije bilo više mjesta svjetskim vanjskim zabavama, na koje najzad takve svježe mlade godine imadu uviek svoje pravo, No — za cielo nije bilo ni časka u duši Aleksandrinoj, da bi se bila potužila i požalila taj gubitak. Zato i nije zapala ni u kakvu mračnu tužaljivost i zlovolju, već naprotiv jednako nastojaše, da joj bude duša svietla i čelo vedro, te će joj tako njezin Lacko lakše podnositi svoju nevolju. Sav njezin sviet bio je sada u domu i uz supruga. I ova njihova ljubav bila je obilno nagradjena — bogatim plodom i blagoslovom. Svake godine pokuca na vrata bračne sobe andjeo s nebesa i ostavi u njoj sitna druga, da ga Aleksandra svojim zlatom nazove.

Rodilo se tako u Kosančićevih desetero djece,

Digitized by Google

— četiri kćeri i šest sinova. Neizmjerna ljubav i vječita briga materina osiguraše, da je sve odraslo i stupilo sretno u vanjski sviet. Tek — najmladji sin Milutin bude za rana plienom težke bolesti, koja ga skuči gotovo za uviek uz krevet, te mu nagrdi vanjštinu. Dobio kao djačić u gradu hude koze, od kojih mu se pokvari vid, nagrdi lice, osakate noge i pluća oslabe. Tako dobije za svoju milosrdnu službu gospodja Aleksandra još jednoga Lazara — još veći trud, — a dobije ga u sinu svome, u krvi od svoje krvi, — u djetetu, koje je primilo u dio isto dobro — veliko srce, kakovo kucaše u duši materinoj. — Neposredna blizina i jednako obćenje ovih dvaju divnih srdaca učini, te ih je ljubav daleko od zbiljskoga svieta odniela, pa su oboje u sobi sinovljoj živjeli u drugom nekom svietu. Uz glazbu ljubio je Milutin najvećma svoje sanjarije. I kako je nesreća obično u svom saobraćaju sa čovjekom puna ironije, tako je takodjer učinila gorku šalu s biednim kljastim i nemoćnim Milutinom. Njegove sanjarije izpunjene su bile bujnim slikama iz života junaka, vojskovodja i ratova. Jug Bogdan, Kraljević Marko, Senjanin Ivo, Sibinjanin Janko i Nikola Zrinović bijahu mu drugovi u bujnim poletima mašte. I s njima u duhu jahao je biesne šarce i dorate, mahao buzdovanom i sjekao mačem, slušao zvukove bojnih trubalja i tresao se od žedje za pobjedom i slavom na bojnom polju — on jadan Lazar, koji u zbiljskom svietu nije mogao ni na nogu stati, a bolna mu pluća istom težko i mučno disala. — Ah — na pô sliepe oči čisto bi se zakriesile, slušajući majku, kad mu je čitala narodne pjesme — i on bi gledao u duhu pred sobom posve točno svaku mišicu snažnoga šarca,

Digitized by Google

čisto da je pipao težko srebro i zlato na oružju junaka, — i ćutio topli zadah prolivene junačke krvi. I onda bi zapadao u snatrenje sve dalje i dalje, da najzad vidi sebe stasita i snažna sa kalpakom i orlovim perom, u bogatoj dolami i sa pozlaćenim buzdovanom, kako uz Iva i Nikolu sieče neprijatelje i bere besmrtne lovorike. I sve življe i življe bivalo bi snivanje na javi, pa bi odgalio dušu svoju majci i živom rieči opisao sve, što mu duša vidi. Sirota majka samo da od sućuti ne proplače, no junački se savlada. Da ga razveseli, uzme i ona slično bajati i hiniti zanimanje za šarce i dorate, za buzdovane i lumbarde, za posječene turske glave i za šale slavnih junaka, pa bi stala s njime razpredati duge — bezkonačne razgovore, kakva bi mu junačka odora najbolje pristajala. — Ah — a oči joj moradoše gledati sirotana, koji je više naličio prosjacima na proštenju, nego li junacima u bojnim redovima. Koji put samo da joj srce ne puče od boli, osobito kad bi se sin probudio iz svojih sanja i gorko zaridao od nesreće svoje. — No ona ni suzi jednoj ne propusti oduška, — proguta sve, — ta morala je tješiti.

— Ne — ne plači, diete moje. Ne možeš da budeš junak, — ali srce tvoje može i mora da bude plemenito. I vjeruj mi, — sama nesreća čovjeku nosi blagoslova. Samo ona nauči, da bude čovjek u istinu dobar. — I ja se uviek bojim za sretne ljude, — vjeruj mi, — oni težko, težko mogu postići, da budu dobri, — biednici tako lako zapadaju u grieh i u tvrdost! A može li što gore biti, no kameno srce i duša bez sućuti?

I da ga otme crnoj tuzi njegovoj, brzo uzme u ruku knjige o Cezaru, Hanibalu, Napoleonu, pa mu

Digitized by Google

čita i čita, dok se nevoljnik ne umiri i olakšane duše ne segne za drugom svojom — za guslama, da na njima proplače, — da se u romonu zvukova utješi — i da opet dalje sanja o zvukovima. A majka zapada u tihi plač, dršće od ljepote glasova, — od gorostasnih njihovih osjećaja. I onda se tiho — tiho odšulja, da skrbi i za ostale svoje mile. Pri duši joj je nekako laglje i čisto s ponosom dotrči k svakome u dvoru, sakupi ih pred vratima Milutinove sobe, da slušaju divne melodije.

— Tko takve zvukove znade izvabiti, taj mora da je dobar i nije se uzalud rodio! — govoraše onda starica, jer je bilo ljudi hladna razbora i čudna srca, koji držahu, da bi bilo bolje po biednoga Milutina, da je u svojoj bolesti umro, nego da živi — i sebi i drugima na trud i na muku.

Imenito govorio je ovako njezin zet Fridrik Eihburg, suprug najstarije joj kćeri Zlatice, čovjek veoma uman, kojemu je sav sviet proricao veliku budućnost. Istina bijaše, da je već kao mlad čovjek prigospodario liep imetak, a u društvu i u zemlji zauzeo moćno mjesto s pomoću svoga ujaka baruna K., unesrećitelja Lackova. On je jednoć posve ozbiljno uztvrdio, da gospodja Aleksandra ne radi pravo, što se toliko muči s nesretnim bolestnikom.

— Moramo da budemo u takvim pitanjima skroz hladni i bez zastarjeloga sentimentalizma sredovječnih vremena, — reče Eihburg. — Dužnost nam je, da svojim etičkim uvjerenjima crpemo izvor u prirodi i sliedimo njezin primjer. Ona je nemilosrdna, — ona je strašna koji put, — ali uviek pogadja istinu; ona čuva i drži samo najjače, najljepše i najvještije individue, pa bez svake grižnje savjesti žrtvuje sve

Digitized by Google

slabo, nemoćno i kukavno. Dašto — u prvi mah se čini, da je to strašan moral, ali — sviet će ga prihvatiti i riešiti se predsuda iz tamnih dana, — prihvatit će ga, jer je jedini prirodan, logičan, ekonomičan i po napredak koristan. — Zašto vući za sobom teret, od kojega nema ni u budućnosti hasne po čovječanstvo, — dovrši Eihburg.

— Prestani — diete nesretno! — prekine ga punica. — To su gore rieči, no da ih je sam antikrst izustio. Gdje ti ostaje ljubav iskrnjega, gdje sućut za tudju bol?

— Ja puštam ljubav iskrnjega, koja je bila posve na svom mjestu, dok smo mislili, da je taj sviet liepo razmišljena osnova, izvedena u šest dana prije šest tisuća godina. U takovom svietu dašto takova ljubav iskrnjega bila bi uviek na svom mjestu. No — jer ne živimo u takovom svietu — upravo s toga nije ta hvaljena ljubav nikad mogla zavladati. Mi živimo u svietu, koji je nastao neprekidnom borbom — borbom bezobzirnom i nemilosrdnom, u kojoj mora da podlegne sve, što nema jakosti — i što ne nosi u sebi uvjeta, da koristi budućemu razvitku. Sa stanovišta milosrdja i ljubavi iskrnjega mogle bi najzad osobito nježne dušice zaplakati, videći, da život ciglog jednog vrabca iziskuje smrt od milijun crvića; no kad pomislimo, da taj vrabac spasava tom svojom nemilosrdnom proždrljivošću povrće i voće u bašči, iz koje se hrani kakav Newton, Herschel, Darwin, Spencer, — onda za cielo možemo na ove hetakombe mrtvih crvića mirnom dušom gledati, — kao što ćemo takodjer tek anemičnim hipersentimentalnim zasidjelicama

Digitized by Google

staroga i novog svieta prepustiti, da plaču za plemenima indijanaca i crnaca, što izumiru, ako pomislimo, da te pasmine ustupaju mjesto narodima, koji su rodili Dantea, Goethea, Shakespeara; koji su izumili parostroje i ulovili u svoju moć električnu silu, dok su se one pasmine za to vrieme tek naučile, kako se najbolje može izkuhati ljudsko meso. — Da — da — budućnost će nas naučiti, da svoje evandjelje tražimo u velikoj knjizi prirode, — ondje ćemo naći, da je samo ono moralno, što se slaže s njezinim načinom, — a ne ćemo ni tu biti bez ljubavi, — vodit će nas ljubav k čovječanstvu, k prirodi — k njenoj svrsi i k njezinu što savršenijemu razvoju.

— Ali u toj prirodi samoj težko ćeš naći svrhe! — prekine ga Branko. Da i ja vjerujem, — ili da bolje po tvoju kažem — da i ja mogu logično zamisliti, kako puka materija može imati bezgranični razvoj u svojim umnim stvorenjima, — to ipak ne mogu naći u njoj samoj kakove svrhe, dok znadem, da joj je sav život i sav razvoj vječno kolo, u kojem se jednako mora vraćati k svojem izlazištu.

— Što misliš?

— Ta — znamo i moramo znati, da je današnji oblik ove materije — evo na ovom našem planetu — imao svoj početak. Nauka nas uči, da je taj planet silne faze prošao, dok je svoga prvog Adama dobio i mogao dobiti. Po tome nas logika uči, a i prirodne znanosti daju naslućivati, da taj početak mora i svoj konac imati. Planet će opet pasti u stanje, na kom ne će biti mjesta čovjeku i njegovoj misli, on će dapače sa svoje putine izčeznuti, — nestat će što više i cieloga sunčanog sustava — i opet će se stvoriti prvobitni kaos materije, iz kojega će opet tjerajuće

Digitized by Google

sile slagati i vajati slične svjetove, kakovi su bili. I tako je bezprekidni Sizifov posao dosudjen toj našoj materiji. Gdje ćeš dakle u njoj samoj svrhe kakove tražiti i naći? Što hasni, ako taj planet još milijune godina traje i dadne čovječanstvu vremena, da se do neponjatnih danas umnih visina podigne —, kad mora jednoč stići čas, koji sve skupa baca u prvašnje ništavilo? Kakovu možeš u tome svrhu vidjeti? Ne — ne. Svrhu možemo samo naći, ako u toj materiji ne gledamo drugo nego organ — službenicu drugoga nekoga svieta, koji njezinim sredstvom teži za svojim ciljevima i koji nam se prikazuje u našoj duši — u našem srcu. Onda ćeš samo ponjati sav onaj gorostašni trud, što se ulaže u mogućnost bivstvovanja, — ali onda ćeš takodjer morati da priznaš, da mi nemamo načela etična iskati tek niže u prirodnim zakonima materije, nego više od ovoga prolaznog praha — moramo ih iskati u duši našoj, koja nam ih od pradavna pokazuje. I zato baš ja moram da vam se smijem, kad počinjete vikati, kako novi moderni sviet ne može više da se zadovoljuje starim zakonima morala, odkada je pronadjen prirodni zakon borbe, izbora i postepenoga razvoja? — Kao da nije u glavnom duša od prvoga početka ova načela usadila u svoja bića! Za cielo već je prvi Adam ćutio dužnosti k svome rodu, — osjećao sućuti za svoga brata, — baš kao što već u niemoj životinji nije kucaj srca ostavljen bez sličnih osjećaja. Zašto dakle bulazniti o nekim novim načelima?

Eihburg nije ništa odvratio, tek se sažalno — gotovo porugljivo nasmijao. Bio mu Branko u obće čudnovat svat, kojega je i sažaljavao i malo uvažavao, jer mu se činjaše, da premalo teži za uspjehom

Digitized by Google

svoje osobe u svietu, a previše leti u zraku za umišljenim dužnostima i neizvedivim ciljevima. Istina je bilo, da je Branko ostao sa trideset i toliko godina neznatno mračno biće, u koje se svatko bez straha mogao zaletjeti i do kojega malo tko što držaše, jer se ničim nije izticao, što u svietu odlučuje. Niti je bio moćan, niti je bio bogat — niti sretan. Njega tek poštivaše i s ponosom na nj gledaše njegova majka, koja je znala za njegovo mekano srce i za dušu, protivnu svakome griehu.

Kud će dakle Eihburg do njega što držati, on — koji na taj sviet ne pogledaše inače nego kao na plien, koji mu ima pasti u lovačku torbu. Ali upravo zato majka je Aleksandra i s većim mirom i s većom ljubavi pomišljala na neznatnoga svoga sina Branka, nego na moćnoga i sretnoga Eihburga. Njoj je uviek bilo nekako nesigurno, kad je pratila duhom uspjehe Eihburgove — njegov odlični položaj u družtvu, njegovu moćnu volju i njegovo imanje, koje je danomice raslo i povećavalo se. Sretnim je makinacijama pokupovao u nekoliko godina više plemićkih dobara gotovo u bezcjenje; — postao je predsjednikom jednoga od prvih zavoda novčanih, — pravio sjajne poslove u šumama slavonskim, — uljezao u sabor — u delegacije, — na prsima mu blieštio mali sv. Stjepan i veliki Leopold, — a sve to tako rano i tako skoro, da je još dosta imao čekati do svoje četrdesete, kad ga je sreća tako obilno svojom milosti obasula.

Ženu je svoju ljubio iskreno i vjerno, ma da se je čovjeku kome moglo pričinjati, da bi on i nju mogao žrtvovati, ako bi mu to od potrebe bilo na triumfatorskom njegovu prolazu po svietu. Ali —

Digitized by Google

ona mu u istinu nije ništa priečila, naprotiv davala je sjajnomu njegovu živovanju prekrasan relief.

Gospodja je Aleksandra dakako strepila za diete i nije mogla vjerovati, da duši njezinoj može dobro biti u tom hladnom, elegantnom — svjetskom družtvu. I od sve svoje djece — ona je Zlaticu držala najmanje sretnom i uviek se za nju bojala.

Gotovo je voljela gledati, kako se njezin biedni i progonjeni u svietu Branko muči, da si izvojšti svagdašnji hljeb, nego bogati sjaj, kojim je Eihburg svoju ženicu obavio, uviek nastojeći, da Zlatici ništa ne uzmanjka, što sviet krasna i sladka pruža. Proniknuta posvema svetom naukom starih kršćanskih učitelja, ona je tvrdo bila uvjerena, da sve vanjske svjetske radosti niesu podobne pružati duši onu slast i ugodu, što je daje odricanje upravo od toga svieta. Videći dakle Eihburga, kako za volju svoje taštine i sjaja u svietu silom tura ženu svoju u taj vrtlog, — ona je sa strahom pazila, ne će li sve više nestajati sa kćerkine duše onoga duševnoga nakita i blaga, kojim ju je majka s pomoću molitve nakitila. A i ne gledeći na tu stranu — ona je uviek strepila, kad je pomislila, kako bi Eihburg mogao u svom slavodobitnom poletu u jedared krenuti stranputicom. I ta pomisao bila joj je strašna. Već njegova kupovanja imanja uz bezcjenje — pričinjahu joj se djelima, kojih bi se uviek stidjela. A dolazili joj glasovi svakojaki o njegovim podhvatima i njegovu javnom radu. Svaki je njegov uspjeh značio za mnoge silan poraz i gubitak, — svaka njegova pobjeda ogorčila je hiljade i hiljade srdaca. Nije ga mogao nitko u poslovanju prekoriti s nečistoće, ali — nitko ne bi mogao zaniekati, da je bezobziran i

Digitized by Google

nemilosrdan. U djelovanju na javnom polju prigovarahu mu već više toga. Svakako — izlazilo je iz svega, da on ovo djelovanje prilično istovjetuje sa naravi svojih poduzeća i da mu je najzad najviše na brizi i u misli njegov „ja“, za volju kojega glavno radi na tom polju i stupa u arenu boraca. Istorija njegova velikoga Leopolda i maloga sv. Stjepana — bacala je na nj čudnovato svjetlo, jer drugi ga orden zapade s toga, što je silno napao i svalio se na državnika, koji mu je bio pribavio prvi orden, — dakako pribavio mu ga državnik, dok je još u moći bio. A inače u cieloj svojoj borbi političkoj bio je posve sličan svome ujaku barunu, koji je nekoč Kosančića dao posjeći. Eihburg je uviek slavio i branio taj čin barunov i samo se divio — slabim srcima svoga tasta i punice, što su mogli oprostiti barunu njegov napadaj i što su poslije dapače godine četrdesetosme — oni jedini branili i obranili barunov imetak.

Takav čovjek morao je najzad doći u sukob — s gospodjom Aleksandrom. Odavna nije on mirne duše mogao da gleda gospodarenje u Orešnjaku i ostalom imanju punice svoje. Njezina dobrota, koja je punim rukama nadjeljivala sirotinju, njezina blagost, koja nije htjela dopustiti drugih kazniti, — ta — jednom rieči — imućstveno stanje Kosančićevih pogoršavaše se od dana do dana. A plemenito, darežljivo srce gospodje Aleksandre nije se ni za vlas suzilo. Uzalud je zaklinjaše Eihburg svojom divnom logikom, neka misli na sebe i na svoju djecu, — starica tek bi ga dobrostivo prekidala i odmah stala sa suznim očima pričati nevolju ovoga ili onoga, kojemu je pomogla, pa uzela opet sa svoje strane da

Digitized by Google

ga zaklinje, neka joj pribavi novaca, da pritekne ovomu ili onomu biedniku u pomoć.

I Eihburg, da učini konac tome „barbarstvu", kako bi se on u svojoj ekonomičkoj duši izražavao, — uteče se jurističkoj doskočici, učini se glavnim vjerovnikom i — izhodi sekvestar. — Nastaše sada biednoj starici težki dani. Najvećoj potrebi svoje duše, da dieli medju sirotinju, mogaše tek malo i malo udovoljavati, odkidajući sebi u pravom smislu rieči svaki drugi zalogaj.

* * *

I jedne večeri dojuri u Orešnjak Eihburg sa ženom i dječicom svojom, a uz njih bila je strašna novost — užasna poslanica, da je sav njegov imetak propao, — izgubljen u žestokoj borbi smjela podhvata, — a s njim da pada u ponor sav sjajni položaj i sva odlučna moć. Crni očaj muklo je ječao iz svake njegove rieči, izdavao se iz svake crte u licu i počivao na svakoj kretnji gotovo slomljena tiela. Uz taj očaj kipjela je u njem tek mržnja na sretnika, koji ga je većom svojom lukavošću i još bezobzirnijim priezirom na ostarjela načela morala i preživjele etike nadvladao.

Gospodja se Aleksandra prepala u prvi čas, no u isti mu je mah ponudila svoj krov i svoj dom, neka se u njem osjeća kao kod kuće i gospodarom,

— Ali — ja bih trebao samo sitnicu, da se izkopam i da opet osvojim izgubljeno mjesto, — a to mi nema tko dati, — očajno uzvapi Eihburg. — I tako — majko moja — sve je propalo, — mislite na moju djecu i ženu, — ja moram, ili da si sam sudim ili da se predam kod gospode na Zrinjskom

Digitized by Google

trgu. Ah — niesam li vam govorio — čuvajte imetak, — ali vi me ne slušaste — bacaste u ruke nevriednicima, a sada ne možete da spasite djecu svoju! Eto — vaš stari moral!

Gospodja Aleksandra nije pomislila niti se dovinula nepravednosti Eihburgova priekora. Nije ni htjela da zirne na taj gorostasni egoizam, koji se je u riečima Eihburgovim oslikao. Njoj je samo pred dušu stala užasna pomisao, da je Eihburg i druge nevine povukao u ponor svoje nešreće.

— Dakle su i drugi izgubili uz tebe, jer valjda samo onda možeš pomišljati na državnog odvjetnika. Oh — diete moje — sada tek vidim i spoznajem tvoju nesreću! Ah — pa zar je mnogo?

— Mnogo — mnogo? Ne treba da je mnogo. Najzad moj veliki imetak pokriva — sve do malenkosti, ali i ove malenkosti uzimlju mi pošten glas, — tjeraju me u tmine propala čovjeka.

— Ne radi se, sinko, o tebi sada — radi se o nesretnicima, koji ti se povjerovaše, — a ti si zlorabio to pouzdanje. Ako nije preveliko, — ta imam ja još nešto — uzmi sve — namiri i spasi ljude!

Eihburg u prvi čas ne razumje — onda ponikne pred tom veličinom duše, a najzad se dosjeti, da njegovom krivnjom ne može više majka posve slobodno razpolagati svojim imetkom. I on se očajno lupi zgrčenom šakom o čelo.

— A znaš — poradi sekvestra —, nastavi starica, — to treba odmah urediti — razumijem se nešto u te poslove, dok smo Lacko i ja morali misliti na sekvestrovani imetak barunov. Oh — ne očajavaj, sinko, — sve će biti dobro — ajdemo odmah u grad, ondje se može sve udesiti. Ajde, ajde sinko, — a ti,

*

Digitized by Google

Zlatice, — o andjelići moji — otidjite k otcu i k braći — tamo će vam dobro biti. Ja idem odmah na put.

Sat kasnije sjedila je starica s Eihburgom na kolima. Tek oko ponoći stigoše u grad. Drugi dan u jutro rano podjoše do odvjetnika, — a na večer, vraćajući se kući, bila je starica gotovo bez svega svoga imetka, no spasila je — imetak Eihburgovih žrtava i njegovu slobodu. A duša njezina sva je sjala od radosti i zadovoljstva, što je mogla učiniti dobro djelo i koristiti svojim iskrnjima i bližnjima.

No — tielo je malaksalo. Putovanje noćno, trkanje po gradu, uzrujanost i zabrinutost shrvaše nemoćno, staračko tielo i gospodja Aleksandra leže u krevet, da iz njega više ne izadje.

Osmi joj dan bude časkom bolje. Sva obitelj bila je oko nje sakupljena. Svak joj je morao kazivati svoje najmladje doživljaje i sve je sa zanimanjem slušala, a i sin Milutin morao joj je izpuniti želju, da uzme svoje gusle i zagudi jednu Vieuxtempsovu fantaziju. A tik do kreveta, oko dječjeg nizkog stolića vrtjela se Eihburgova dječica — zadivljeno gledajući u Doré-ove slike k Novom Zavjetu, dok im zagrljeni roditelji pričahu priče Isusove. Starici se spusti niz upalo lice blažena suza i oči joj se s neizrečenom ljubavi zaustave na Eihburgovu obrazu, u kom je sjajio neki neobičan zanos, dok je govorio priču o izgubljenom i povraćenom sinu.

Taj mah htjede starica nešto da rekne, no — ona opazi, kako nije više u krevetu sama, pa da uz nju počiva druga još osoba, u kojoj je morala gledati svoju vlastitu pojavu, svoje lice — sve isto —

Digitized by Google

tek nekako bez boje — i bez prave realnosti — a tiha i mirna. I nije se još od svoje strave pridignula, kad opazi na toj drugoj svojoj pojavi oko blieda čela sveti trnov vienac — i kako se nekakva krasna glava prigiblje k čelu, pa ga cjelovom dariva. I sve je obasjano čudnim svjetlom, — svjetlom, kao što se vidi u zviezda za tihe jasne noći.

Zakruži joj se glavom — i ona padne dublje u jastuk, da više za sebe priča, što joj se prividjelo.

— Majko! — Za Boga — što ti je! — kriknu djeca i unučad.

Oči joj se više ne makoše s pravca prama gore, na lice sjedne mirni — mirni a opet blaženi izražaj, — usta tek nemoćno zašapću: — Sursum corda! Djeco — s Bogom! — i gospodja Aleksandra nije više živjela.

Digitized by Google

Notturno.

I.

Na grudi sam jê svoje vinuo i drhtavim usnama utisnuo cjelov na bliedo njeno čelo, — a znao sam, da je to zadnji skupni čas u životu. Još su mi šumjele u ušima kobne rieči liečnika, koji mi priobći u predsoblju, čemu se imadem nadati, — i morao sam se svom gvozdenom voljom siliti na mir, da ne izdam svoga očaja i ne zapadnem u gorki — bezprekidni — ženski plač! — Morao sam da hinim nadu i da se jednako protivim njenim riečima, kojima me je u velikoj svojoj ljubavi pripravljala nježno i štedeći na blizinu vječnoga rastanka — na smrt svoju.

— Nije — Nije! kidalo mi se iz prsiju, da nadvičem njezin govor i ugušim nutarnje vlastito uvjerenje. — Ti me ne možeš ostaviti i ne smiješ od mene, — oj Jeleno, dušo moja! Ta — sve si mi — i sreća moja i život moj — oh — kud bih ja bez tebe!

I dozivah si sve razloge potonulih u taj čas nada, kojima sam bio već od mjesec dana njene težke bolesti vječno stvarao i zidao tvrdju proti

Digitized by Google

svim jasnim i prejasnim navalama razbora, da joj nema spasa.

Pa zbilja slušajući jê sada, kako bîstro misli, kako razborito govori, kako joj je rieč dosta zvonka, časkom kao da nadjoh u istinu opet neku nadu. Od toga pridigne se silna neka volja, snažna i velika, da održim na životu najmilije mi ovo biće, tako krasno i tako mlado. Čisto se lovih za svakom slamkom i sezah za svakom niti, na kojoj je jošte mladi taj život visio.

— Ne smiješ — ne smiješ da me ostaviš, — ti moraš ostati uz mene, — ta ako ništa liekovi ne mogu, to naša ljubav — ona te mora spasiti! — bajah i bulaznih u skrajnoj ekstazi.

— Meni je tako zlo! — Ja ne mogu — ne mogu više da živim. Oh — da znades, kako strašne muke trpim. I sâm bi mi morao željeti, da ih se oslobodim. Ah — samo i jedino smrt riešit će me. Moram — moram umrieti, — za mene nema više življenja.

— Opet ti! Nemoj tako! Daj sjeti se naših sretnih časova, naše tihe rajske ljubavi, — onoga razkošnog blaženstva, u kojem odbačeni, odsudjeni od cieloga svieta, u našoj sakritoj samoći nalažasmo svu zadovoljštinu — svu bajnu sreću, — gdje su nam srca naša bila i svemir i tihi — tihi skrovni zakutak, uzak i malen, u kom nije bilo nikomu niti ičemu više mjesta, do li našoj ljubavi i našim cjelovima. Oj, Jeleno, — sjeti se svega toga — i daj uzljubi opet život!

I naslonjen na krevet, podignem joj izmučeno tielo opet k sebi, da joj vrućim cjelovom udahnem snage i volje k životu, da jê plamenim pogledima

Digitized by Google

uzbudjene svoje volje prisilim, da primi barem djelačak njezine energije.

I kao da je podlegla čaru mojih zapovjednih rieči — snazi mojih želja. Položeno opet na jastuke krasno ovalno lišce, od bolesti upalo i nategnuto, časkom se je zalilo nježnom rumeni i procvjetalo nekom svježosti, u kojoj na trenutak nestade bolno izmučenih crta i splahnute puti. U krasnim krupnim očima boje lazurne opet je zasjao onaj zlatni bliesak, od kojega sam za sretnih dana naše mlade ljubavi bio toliko puta zatravljen i spuštao se na koljena, da joj ljubim njene male nožice. — I mrzla znoja sa čela nestade. Bujna crna kosa nije više uz alabastarnu put vrata i ramenica stvarala onaj kobni bolestnički dojam, već je više podsjećala na razpletene kite sretne vjerenice u prvoj noći ljubavi.

Ah — kako bijaše krasna!

Svjetlo iz noćne svjetiljke sa sredine plafona obljevaše jê nježnim ružičastim valom, drhtavo talasajući oko nje i po njoj. Uz biele čipke jastuka razplela joj se bujna vrana kosa, obrubljujući bielo čelo i spuštajući se niz labudji vrat k razgaljenim još uviek olimpskim ramenicama, pûti onakve, kao što je bjelina slonove kosti. Čipke na naprsnici košulje od indijskog muslina zasjenjivahu vrat i grudi, da dalje sakrivaju tajnu ostale ljepote. Nemoćne ručice prozirnom svojom puti počivahu na modroj svili pokrivača, a krasne oči jednako se i bez gibanja upirahu žarkim vjernim pogledom u me.

Sve se moje biće uzprotivi, da bi ovaj prekrasni mladi život, pun tolikih sladkih čara, morao prestati, da bude za kratki čas — tek skupina mrtvih neor-

Digitized by Google

ganskih čestica, a sad je još — eto na — čitav sviet i misli i osjećaja i krasota!

Gotovo ne mogoh ni poimati, da bi to moguće bilo, a ljubav moja žedno je upijala bajnu i dragu pojavu u dušu moju — i svaku crtu, svaki potez htjede za uviek da si u pameti prisvoji.

Ah — ali tek je časkom potrajalo, te je izgledala kao oporavljena. Težka boljet u jedared se uzburka proti nametnutoj stranoj sili, pa još jačom energijom zakvači svoj plien. I siroče opet je izgledalo nemoćno, bolno — izmučeno!

— Zlo mi je. — Ja ne mogu više! — s naporom uzdahne, previjajući se od boli, koja joj je bjesnila u utrobi.

— Jeleno, srce moje, — ne daj se za Boga miloga! — viknem gotovo lud, sav se trzajući od straha, da ću jê taj mah izgubiti. — Ne ostavljaj me, — ne ostavljaj me, dušo moja!

— Pa zar misliš, da se moramo razstaviti? Zar ne pomišljaš, da nas dvoje i sama smrt ne može razdieliti? — Ja znam, da nam ona naše ljubavi ne može oteti, jer sva mi duša moja tako hoće. Nešto mi sve govori, da to tek do nas samih stoji!

Dok je ovo govorila, primila me je za obje ruke i duboki samrtnički pogled sve se je intenzivnije piljio u me. Bez volje pustim joj ruke. Ona ih čvrsto — čvrsto hvataše, pa me najzad povuče posve k sebi, da je mojim licem plio vrući njezin dah. Oči joj se u zjenicama povećavahu i u jedared čvrstim glasom, gotovo zapoviedju, uzme govoriti.

— Ne smiješ misliti, da te ostavljam. Ta — to-

Digitized by Google

liko te ljubim! Ti ćeš me i preko groba morati uza se imati i morat ćeš me jednako ljubiti, jer i ja tebe bezkrajno ljubim, pa ne ću da umine ova ljubav. I vidjet ćeš me, — bit ćemo skupa — dugo — dugo, — ja i ne mogu dogledati, kako dugo! — Ah — i ne smiješ me gledati ovako bolnu, upalu — slabu i neliepu. Ti ćeš me gledati onako zdravu i jedru — mladu, kao ono — u moru, kad se prvi put na krilima valova sretosmo i u onaj isti mah za uviek uzljubismo!

Govoraše mirno. Glas joj je sve jači a odlučniji bivao. Cielo joj se tielo sve bliže k meni pridizalo, još više sam poćutio vrući suhi joj dah, a oči sada kao da su gorjele od žara i sjaja.

Meni bude, te niesam više mogao da mislim na nesreću, što me čeka. Posve zaboravih toga trenutka, da andjeo smrti već krili svoje kobne i zimnje krelјuti nad ovim krevetom, — ja sam samo uvlačio u sebe bolestničine rieči, njihov sadržaj — njihove slovke, ne tumačeći si i ne ponjajući smisla njihova. Bio sam gotovo kao diete ili kao igračka, bez svake vlastite volje. Bijaše mi posve neobično, čas kao da sanjam, ili bolje, čuo sam rieči onako nekako, kao da ih slušam u snu, a opet — podpuna jasnoća i sviest budna posvema. No u mene ne bijaše nikakva razmišljanja, kao što se ne bih bio mogao u taj čas ni maknuti ni okom trenuti. Samo jasno — jasno svaka se sitnica — čitav ovaj čas u moju dušu urezivao.

— Paziš li? Slušaš li me? — prekine se sama. — Slušaj me! Ti moraš — ti hoćeš, da me dalje ljubiš, i ti ćeš me vidjeti — gledati — obćiti i drugovati sa mnom! Nas ne razdieli smrt! —

Digitized by Google

Lecnem se kod ove zadnje rieči i prenem se iz svoje letargije, — česa li. Glavom mi mune strašna pomisao, da te njezine rieči nisu no agonija duha, jer tako stranim i čudesnim pričini mi se smisao toga govora, kad mu se sada dovinuh. Ma da niesam ni riečce izustio i prisilio se, da ne izdadem svoga straha i svoje zabrinutosti, ona mi ipak u taj mah čvršće stisne ruku i reče:

— Ti misliš sada, da bulaznim, — da ne znam više, što govorim, — i ne vjeruješ mojim riečima, — ti im se ne pokoravaš. Ali — moraš — moraš. Ja hoću, da me budeš ljubio i dalje, da me budeš gledao. Ti pamti to, — ti ćeš tako činiti, kako hoću.

— Oh, Jeleno, — ja sam tvoj za uviek! — izustim više bez sviesti, i opet sam ćutio predjašnju nemoć, bezvolju, — što li. Tek sam znao, da izričem ovim riečima svu svoju želju i svu volju svoju.

Kad sam takav bio, preleti joj licem zadovoljni izraz i za čas zapadne u svoju prijašnju muku. Svali se na uznak u jastuke. Glava joj iznemoglo polegne postrance i hladnim znojem oblivene ruke puste me. Vjedje se spuste preko očiju i ovlažene duge trepavice pokriju crne kolute nad obrazima.

Taj mah dodjem k sebi i niesam više imao kada, da mislim na netom prošli čas. Sa stravom i neizmjernom boli prikučim se posve blizu nje. Srce mi je kucalo, da pukne. Sad sam znao, da stojim pred njezinim zadnjim časom.

— Ah — ovdje si — dobri moj mili! — šapne i otvori oči, koje u tili čas zaprime sasvim stran izgled.

— Evo ga — došao je! — s očitim užasom izusti potiho, da se jedva razumjelo. A oči povećanih zje-

Digitized by Google

nica kao zastakljene upirahu nejasni pogled u kut preko kreveta. I očito je bilo, da više ne mogu vidjeti svieta, kome pripadaju.

— Tu je! — šapne još jednom, i vidio sam, kako hoće ruke da podigne do lica, valja da si pokrije od užasa oči. No nije više mogla. Oči se sve više pogledima gubile u nedogled i ukočenost. I ona stane brzo govoriti već nerazumljive rieči, koje mi se pričinjahu, da niesu tek neartikulovani glasovi na po obamrlih organa, — već kao neki stran sasvim nepoznat jezik, što ga nikad niesam čuo.

Iza toga slože se opet pojedine poznate rieči, koje sve više zamirahu u smrtnom hriptanju, što se je težko i bolno kidalo i lomilo iz mladih bujnih grudi. Nastala je ona strašna borba izmedju mlade volje k životu i nemoći bolestna mukom skrhana tiela.

U mene nestajaše daha od boli i muke. Silni očaj i ogromna tuga osvojiše me svega. Tek da se ne prelomim i u tielu i u duši, a opet uzbudjeni živci strašnom jasnoćom primahu svaku sitnicu kobnoga i prokletoga časa.

Oko mene sve je tiho. — Samo njeno smrtno hriptanje škripi i nosi se bolno zrakom. — S njime se mieša neprestano pravilno tikanje stare ure tik do kreveta, da mi svaki udarac ciepa glavom i prebrzo mi otječe, a opet sam mu u isti čas zahvalan, što je bio blagostiv i nije mi jê oteo, pa sa užasom pazim i čekam sliedeći hip, koji će Parkine škare sklopiti.

I sve slabije bivalo je hriptanje. Časkom je stalo, lice izgubi bolni i mučeni izražaj, pa nešto slavno zasjaje u krasnim crtama. Oči opet ožive sviešću, na

Digitized by Google

mene pade trag dobroga vjernog pogleda i usnice posve razumljivo izgovore: — Ljubav je uz mene. Ona mi ostaje!

Stisne mi ruku i glasno reče: — Do vidjenja!

Kod toga ponikne i taj mah se protegne, a u smirenom krasnom licu složi se ozbiljna odlučna crta pod čelom, — i zadnji dah njezin dirne se zraka.

Preminula je — ah — a evo ura sve jednako dalje ide i tuče u isti čas zvoncem svojim drugi ponoćni sat, — i dalje ide i dalje tik-tače, — ovaj neživi stroj, složen tek rukom ljudskom, — on eto već pretraja ljudsko biće, koje se mislima podizaše do sfera vječnosti, a čuvstva mu bijahu neograničena kao daljine oceana! — Uza svu svoju vlastitu nesreću morao sam taj tren zirnuti na svu tragičnost ljudske pojave — na to ništavilo, uz koje je prikovana ili umiešana bezsmrtna božanska misao!

Najzad bio sam prinudjen, da sustavim njihalo ure, samo da ne slušam dalje u tiktanju njenom sardonski smješljivi šapat gorke, zlobne ironije, kojom mi priča, kako već dvjesta i sedamdeset godina ura uviek ide te ide, uviek tik-tače i dosadno satove zvoni, dok nedogledni red njenih savremenika iz tih godina zapada u prah i pepeo — u ništa!

U ništa. — Ležalo je tu hladno — ukočeno — sve više bliedo i žuto — kao iz voska istom napravljeno truplo. Strašna me bol grčevito zahvati. U gorostasnom razmjeru morao sam da gledam silni razmak, što se je u jednom jeditom trenutku ovdje zbio, gdje je sad nâ još bila tu ista krilata misao — isto nebotično osjećanje, kao sad još u mene, —

Digitized by Google

dapače konačno i kao u duhova, koji ravnahu i stvarahu sve, što zovemo povješću ljudskom, — a jedan hip samo — i tu nije više ništa nego tek kruta tvarina povraćena neorganskomu mrtvomu svietu!

Poniknuo sam pred veličanstvom smrti, da mu se odmah uzprotivim. Zatvarajući oči pred nedoglednim jazom, što me dieli od pokojnice, bacih se na mrtve grudi i na hladnom ukočenom licu gubili se kao u ludilu zadnji moji cjelovi.

U težkoj ovoj noći samo sam mogao plakati, niesam se ni sjećao, niti sam mislio na znamenovanje njenih zadnjih rieči. Pred dušom mojom kočio se nedogledno duboki ponor, u koji mi je za uviek izginula ljubljena vjerenica. Bolne od plača izmučene usne mogahu tek očajno i mekanički jecati i opet jecati jedne te iste rieči: — „Sve je prošlo — sve je izgubljeno!“

I mrtvo tielo svojim negibanjem, svojom gluhoćom i sliepim svojim očima uništivaše me. Lice još je isto, andjeoska krasota počiva u njem — još ljepša i nebesnija gotovo nego li za onih mnogih bajnih časova, kad ga motrah u njezinim blaženim sanjama — ah — a ipak za mene — za našu bezkrajnu ljubav nema tu više izražaja niti smisla. „Aoh — mrtva je — mrtva, — sve je svršeno!“

II.

Četiri su dana minula. Ogromna moja žalost nije ni časkom jenjala. Tištala me tako, da mi je jednako bilo, kao da gledam svoju izmučenu dušu, gdje na njoj leži nešto gorostasno — strašno — nešto teretno, — što se više ne može ljudskim mjeri-

Digitized by Google

lom mjeriti, a što je tako silno, da pod njim vječno osjećam, kako ću samo još na trenutke moći da uzdržim taj nadčovječni trh, a onda — eto nâ — taj mah bit će i zadnji najeteričniji dio bića samljeven u ništavilo.

Kobna slika nesretnoga časa nemilosrdnom tvrdošću stalno je pred očima mojim lebdjela i jednako — jednako gledao sam svaku ciglu sitnicu. A posljednje njene rieči — one sigurno izgovorene: „do vidjenja!“ — isto su tako neprestance ozvanjale u pameti mojoj.

Iz toga izvi se sve jača čežnja, želja, nada, što li, koja si je izraza davala u riečima, — u molbi, — u neprestanom zaklinjanju: — ima li još što poslije zadnjega daha, neka mi se javi, — neka mi dodje, — neka me uvjeri, da još i preko granica tvari ima osjećanja, ima misli, ima čuvstva, volje — ljubavi!

U prvi čas sva se logika pobuni od takvih pomišljaja. Cielo moje umno biće s najvećim priezirom odvrati se od tih naivnih — gotovo na pô ludih uzklika, no — srce i još nešto nepoznato u nutrinji nije se dalo smesti od razbora, već je udilj njetilo želju za odgovorom i jednako lovilo za velom saiskim, da ga časkom odgrne i zirne u tajne iza njega.

Osmoga dana gotovo niesam više mogao pogledati na zlatom načičkane hrbtove Spencerovih, Taine-ovih i Häckel-ovih svezaka, a da ne osjetim silnoga nezadovoljstva i neke očajne mržnje proti uvjerenjima, što ih ove knjige u sebi čuvaju. I odvraćajući se od njih, silom se uzmem gubiti u tminama bajka, starih priča i svetih legenda; — spuštah se u duboke i nedogledne jazove vječnih tajna,

Digitized by Google

gdje je od zemana jadni čovjek tražio utjehe proti pregorostasnoj za njega pomisli, da nije ništa drugo, nego li časovit val u toku rieke.

Uljuljavahu me i zbilja te stare bajke u neku mističnu uzrujanost. Pred jedanaestom urom u noći sjedio sam samcat u samrtnoj sobi, — sav u izčekivanju, da što čujem, — da što zamietim, ili barem osjetim. Poezija, što vije iz davnih ovih nada i utjeha čovjekovih, obladala me je svojim čarom, svojim tajinstvenim nagadjanjima, — i ja sam gotovo i gledao i ćutio pred duševnim svojim okom sve one silne slike ljudskoga maštovanja, što ih je velepjesnik srednjega vieka tako sjajno i velebno naslikao u svojoj u istinu božanskoj „Divina comedia“. — A pokojničine rieči „do vidjenja“ miešale su se u to snatrenje i ja sam se — gotovo nadao, da će možda barem ura, sustavljena od mene u čas smrti, sada u jedared sama od sebe početi da ide.

Da se obranim od ruganja vlastitoga razbora, dozivah si u pamet sve pripoviesti o sličnim zgodama.

Ali časovi prolaze — a oko mene ništa se ne javlja, niti se što miče, — i duša moja bolno i očajno izgovara Faustovski uzklik: „ništa — ništa!“

Samo držću sjene staroga pokućtva u slabom plamsanju svjetiljke. Tek glupe lepirice nalieću oko plamena. I tiho je — tako tiho, da zamjećujem plaženje ogromna pauka u gornjem uglu stiene. Najzad mi se čini, kao da to nije više mir uspavana dana i gluhe noći, već da je gotovo ukočenost smrti.

Uzalud upirem oči na staru uru, — ona stoji te stoji. Uzalud lovim i sjene po krevetu kobnom, — ni jedan naborak ne izlazi iz svoga namještaja. Ku-

Digitized by Google

tovi su istina crni, ali dalje ništa. Stolice jednako ostaju u svojoj bedastoj pozi kakovih odbornika — oko stola.

I bolno — bolno ponavljah bez prestanka: „Dakle ništa — ništa!“

Niesu hasnile ni priče, ni pripoviesti, ni legende, ni bajke, — a usuprot u jednu je ruku strogim izrazom u me gledalo Golgotsko razpelo, a u drugu ruku kao da su se sa zlatom načičkanih hrbtova Spencera, Darwina, Moleschota i Taine-a odkidala pojedina slova i odskakujući sa police, slagala se u svietloj crti u red, od kojega se stvorila jedna jedita rieč: „neznalico!“

Silom se trgnem i na otvoreni prozor odmakne mi se oko napolje, odakle je plovio svježi jesenski hlad i točila se gusta tmina.

Na djelačku neba vidio sam tek jednu sitnu bliedu zvjezdicu. Slabi njeni traci upirahu mi se ravno u oči i misao se stala gubiti u nedobrojnim ciframa njene daljine, pa mi u nutrinji nešto bolno šapće, kako je ista ova daleka zviezda, čiju će sadašnjost ovoga trenutka istom gledati ljudska koljena, dvjesta tisuća godina mladja od mene, — pa ta ista daleka zviezda meni je bliža, srodnija mi je, — nego li „ja“ najmilijeg bića, čim je izdahnulo zadnji uzdah!

Ah — i ja sam protrnuo od bezdana jaza, koji mi se u toj misli pokaza, — pa sam sa strašnim očajem buljio na noćni mir oko sebe, koji mi ništa ne nosi niti mi što javlja.

A ipak bješe nešto, što je činilo, da sam ćutio neki hlad u tom miru — u toj noći, od koje mi je i plaho i strašljivo bivalo, ma da me je razum jed-

Digitized by Google

nako uvjeravao, kako nemam razloga niti se nadati odgovoru svojim željama i pitanjima, niti gledati u tom času što drugo, nego li, da je strana planeta, na kojoj se nalazim, sada odkrenuta od sunca. Srce bo nikako nije se dalo umiriti, — svaka vlat i svaka žila u njem vapila je za objavom.

— Idem ravno na groblje — možda će ondje —! — glasno pomislim, pa se taj mah riešim i onamo odputim. Čisto sam trčao i žurio se, samo da stignem još o ponoći do groba.

III.

Za pô sata bio sam ondje. U dosta tamnoj noći tek sam razpoznavao biele zidove župne crkve u nejasnim oblicima. Samo jedan se prozor prokazivao, — onaj, koji je ravno ležao sa vječnom luči. Slabe crvene crte i žutkasta okanca svjetla označivahu nekoje dielove njegove. Lipe pred crkvom istom sam nagadjao u ogromnim konturama crnih neodredjenih masa, što su se u tamnoj tamnini još tamnije od ostaloga valovlja tmine za sebe kočile i talasale.

Polupanu ljesu groblja mogao sam naći istom u najbližoj blizini. U svojoj žurbi zadjenem se džepom kaputa o ključanicu, pa sam malko posrnuo i bio zadržan u svom koraku.

U prvi tren protrnem. Fizički strah od nečesa nepoznatog svlada me časkom, da ipak onda požalim skroz realnu i naravsku odgonetku. Ali opet se lecnem u duši. I jedan čas čisto bio sam nezadovoljan, što sam pošao ovamo. Dapače samo od stida

Digitized by Google

niesam se povrnuo, jednako se domišljajući, da je glupo i ludo, što radim.

Ne treba da jest u istinu štogod, — ali tisućljetnim predajama od koljena do koljena usadjene predsude i nasliedjena strava opet mogu na takvom mjestu i najhladniji razbor potresti, pa zaigrati maštom, — a oči onda gledaju sve predaje — i razigrani živci osjete vlastitu djecu! — govoraše mi razbor, dok još uvijek stajah kod ljese i gledah na groblje, izgubljeno u noćnom tamnilu, iz kojega su nesigurno i drhtavo stršila dva tri biela kamena križa. Nedaleko od mene, mislio sam, da prepoznajem još stablo stare vrbe.

Iz trave javljali se riedki i sitni glasići jesenskih cvrčaka. Po zraku bi nizko smuknuli svaki čas pojedini šišmiši i čuo sam mekani trepet njihovih krila. Na nebu povlačili se tamni oblaci, sakrivajući neprestance zviezdu za zviezdom. Iztočni nebosklon tik nad rubom tamne daleke planine začeo se rujiti i crveniti, pa se odanle ravno na glavni križ groblja točila uzka krvava svjetlost. I po tornju crkve protegla se tanka svietla pjega.

Nekoliko šaka nad glavom proleti mi ogromna ptica, u kojoj po bezglasnom mahanju kreljuti upoznam veliku sovu, ali ona u tili časak izčezne negdje u tmini. Zanjihani od nje zrak hladnim mi se dahom dotaknuo lica.

Sa zvonika crkve odbi jedanaest i tri četvrta. Jasnim a opet nekako za mene čudnim zvukom ozvanjali dugotrajni udarci kovi, a štropot kotača u stroju ure čisto je grubo i mrmljavo sliedio i miešao se s ovim udaranjem. U isti čas sa urom najavi se ćuk negdje sa vrška krošnjatih lipa pred crkvom. Jedno-

Digitized by Google

lični žalobni njegovi glasovi daleko se u tihu noć nosili, pa kao da dozivlju ili vabe nešto iz noćnih dubina. I jest — za kratki se čas digne mjesec iza gore i pokaže svoju krnju kruglju. Crni dugoljasti oblak ljenivo prebrodi mimo nj i pozlati svoje rubove u njegovoj svjetlosti, primajući fantastičan bajoslovan sjaj, da onda umine za gorom, a mjesečina se slobodnim valom razlije po groblju.

I sad se momu oku u jedared prikažu svi dugi redovi bielih, posivjelih i podrtih drvenih križeva. Humak do humka stršio iz korova, poparena od prvih mrazova, a gdjekoji bio sasvim pokriven visokom dozrelom travom, prignutom jesenskim vjetrovima. I po gdjekoji još na po uveli crveni mak virio iz trave, ožaren mjesečinom, skupa sa kojim barbarskim nakitom, što se uz ovaj ili onaj križ nekako još držao svoga mjesta. Grudice ilovače zemlje bile su razštrkane posvud naokolo, a uz njih bielili se dosta gusto tanki, kratki i opet dugoljasti — tà svakaki komadići nečesa, što je bilo sivkasto i kao rdjavo, te je naličilo čas izsušenim i od kiše izpranim štapićima drvenim ili čas opet crepovlju kakog prosta zemljana lonca. Mjesečevo je svjetlo po tim komadima polazilo i jasno ih lučilo od zemlje. Na nekojim mogao sam čisto točno razabrati, kako su izprepredeni nekakvom mrežicom od tankih niti boje zemljane.

Skoro se dovinem, da su to kosti prekopanih zaboravljenih grobova, pa mi čisto bude, da se niesam više usudio gledati na tla. Istom zirnem na okolo poda se, ne stoji li mi noga na kojem takvom ostanku — bića, koje je nekoč isto tako mislilo i ćutjelo, kao što ja sada!

Digitized by Google

Isti taj čas makne se nešto do nogu mojih, — ogromna žaba krastača lieno se provuče dalje u travu, no dosta je dug i taj kratki trenut bio, da sam ocutio, kao da me je zadivljeno — zlobno i prikorno pogledala sa svojim tupim porculanastim očicama. Prodju me srsi i časkom bude mi, kao da u toj žabi ne vidim više organizam, uvršten našim umom u sustav ove i ove familije, vrsti i roda, nego kao da je to biće iz svieta — tajinstvenoga, nepoznatoga — bajnoga.

Silom podignem glavu od zemlje i svrnem očima k nebu. Tu su se oblaci kao razbježali pred sjajem i srebrom mjeseca. Samo još gdjegdje brodjahu na zapadnom i sjevernom nebosklonu, a u sredini svoda oko zenita sve je bilo vedro i čisto. Polarna se zviezda oštro blieštila i kriesila. Mali medvjed sjajio se u svim svojim zviezdama, isto tako i u velikom medvjedu srednja se je najslabija zvjezdica posve jasno i razgovietno svietlila. Iz istoga kuta neba u silnoj visini opazih leteći ogromni tamni trokut, kako se pravcem k jugu mirno bez glasa a ipak neizrečno hitro bliže i bliže primiče.

Kad je ta gotovo u prvi mah sablastna pojava stigla u visinu nada mnom, razaberem nejasno gakanje ili čavrljanje, — što li. — Bile su ptice sa daleka sjevera, no koje vrsti, niesam mogao od silne visine razpoznati.

Sa zanimanjem prosliedih okom daleke putnike, — i ma da sam znao sasvim naravni pojav, ipak sam zadrhtao od toga prizora iz neljudskoga i noćnoga života, pa sam ocutio svu tajinstvenost prirode i njezino veličanstvo.

A još se nije izgubila četa neustrašnih tihih put-

Digitized by Google

nika u visokom zraku, kad začujem gotovo tik nad sobom jako lepršanje i štropot kreljuti, šireći se u uspavanoj gluhoj noći daleko i šumno poput razpuštena potoka ili vjetrom raznjihane šume; — obazrem se gore i vidim, kako leti grdan crn oblak sve bliže i bliže, čas više čas niže, valjajući se obiestno kao u igri u nizkom zraku tik nad zemljom. Bila je silna hrpa nekakvih malih ptičica — selica, koje kao da su se s očitom nasladom podavale valovima zraka i sigurno se povjeravale dobroj tihoj noći. U to se sa crkvena tornja baci medju njih bez glasa i štropota nešto ogromno, — kao gvozdena kakva kruglja. Ptičice se prestrašeno razbiju u dugu raztrganu i razvučenu plohu, da se za čas opet u uzko klupko skupe i opet kao zbijen oblak brode dalje k dalekomu jugu, a ono veliko vraća se mirnim bezglasnim letom k tornju crkve i začuje se bolni i očajni krik male ptičice, — smrt i život odigraše skupno slavlje!

Stresem se i silomice svrnem pogled u daljinu k jugu, gdje je i jednoj i drugoj četi ptica selica svaki trag izčeznuo. I opet sam bio sam bez blizine kakova drugoga života, osim svoga, i čisto mi bude kao težko, što su me noćni putnici tako brzo ostavili. Samotno — samotno mi bude pred ovim grobljem — pred ovom tihom noći, u kojoj je sve mirovalo, samo se još micali i talasali valovi mjesečine. Sve su zalievali svojom bjelinom i svojim srebrom. Vidjelo se, kako se giblju i šire u tihoj bezglasnoj krajini, sami bez glasa i tjelesna dodira, uz pratnju isto takvih mekih i gluhih sjena, čas crnih čas polusvietlih, a uviek dugoljasto razvučeno protkanih.

Po gdjekoji se put sjajile sasvim razsvietljene

Digitized by Google

plohe ili visine, kao nagomilan snieg ili duge rušice, a opet po crnim zasjenjenim kutovima žarilo se ovdje ondje nešto, što se nije dalo razpoznati, da li je drvo, čovjek, stog, što li. — A u daljinama lutali zrakom plavkasti plamenovi. Posve pak dolje u ravnici, u blizini potoka pred vrbama i jasenovima, u jedared je nešto uzelo rasti, pa se sve više i više diže. Najprvo tek kao rukav ženske košulje, onda i struk, — najzad i skutovi — dugi, dugi ogromni skutovi, pa se sve čudnije i fantastičnije izvija i odvija. Za malo časaka iz sitne krpe — eto ogromne prikaze, koja sve dalje i dalje zastire gustim nevidom i crne mase gajeva i mjesečinom obieljene rubove šume, pa se diže već do pravca planine, a giblje se lieno, bez glasa, proždrljivo.

Poda mnom pak i oko mene svak čas nešto šmigne, sikne — i to u travi i u zraku. I presiecaju mi pogled tamne sitne stvarce, tako brze, da im ne mogu uloviti oblika. Sve mi je u duši, da od svakuda osjećam i ćutim veličanstvo tajne „nepoznatoga", — njezinu vječnost i njenu neizmjernost!

Još niesam dospio, da se dovinem pravoj misli i naravskome kojemu razlogu, kad na tornju opet zatuče sat. Gotovo sam protrnuo. Pred očima mi se zamodri i zacrveni. Jedan mi trenut bude, kao da vidim, kako ono ogromno bielo iz doline — seže već za mnom. Svojim živcima niesam više bio gospodarom.

Muklo mi tutnjiše udarci sata, čisto sablastno ronili su u nedogledne nejasne dubine velike ukočene noći, da ih mnogostrana jeka povrati odasvuda k tankomu zraku i k srebrenastomu sanljivom ljeskanju zvjezdovitoga neba. Ta jeka kao da je imala nešto

Digitized by Google

živo u sebi. U njoj su udarci kovi jasnije i više rezko zvečali. Bilo mi je, kao da mi ciepaju u sljepočice.

A kad je zamro posljednji titraj zadnjega udarca, mekanično šapnem: „ponoć“, — i poćutim, kao da me je hladan — hladan nekakov dah svega obklopio, da se cielim tielom stresem. Pred očima zamagli mi se, oko mene je stalo kružiti i pričini mi se, kao da se predmeti preda mnom ganuše i pomaknuše. Neki kameni križ u najskrajnjem kutu groblja — eto na — ja vidim, kako se tetura sa svoga stajališta — gotovo koraca k meni i — ja već popustim onoj mekaničnoj kretnji čovjeka — nestrašljivca, koji mora da se o svemu iz bliza uvjeri, — pa pokročim napried, da se u pravi čas ulovim za čelo i sam dozovem zbiljnosti i dovinem istini, da je sve samo igra uzrujanih živaca, i upoznam finu jesensku maglu, što se cielim krajem protegla.

U to i opazim, da još uviek stojim na istom mjestu kod ljese. Zastidim se sam pred sobom i dosjetim se svojoj namisli. Tu izbije opet ona silna čežnja za milom pokojnicom, pa — u krilatu koraku pobrzam kobnomu humku, pod koji mi ju je smrt sakrila.

Ležao je tu još svježe nabačen. Mjesečina okupala ga svega svojim bielim svjetlom. Sve je tiho i bez gibanja — gluho i ukočeno. Odroni se kod moga pristupa komadić ilovače i sitni miš smukne napolje. Mune mi glavom stara priča, da duša pokojna prima spodobu miša, no u isti mah prepusti mjesto groznoj pomisli, da je taj miš možda ravno iz grobnice sunuo, nahranjen — njome!

I svlada me ogromna bol, iz koje se jedino izvijao vapaj, neka izvrši mila pokojnica svoje obe-

Digitized by Google

ćanje i neka mi se javi. Uzrujanost moja sve je jače preotimala maha; bila sve silnija, što je vrieme dalje odmicalo, a oko mene kočila se samo gluha noć sa nedoglednim morem magle, koja je sve sakrila nekoliko koračaja dalje od mene, pa me je samo pozirao niemi mrtvi grob.

Ali odbila ura prvi ponoćni sat, odbila i drugi sat, — a ja ipak stojim još uviek bez odgovora. I zasvitalo jutro, kad sam još na grobu klečao i bolno morao izgovarati jednu te istu rieč, onaj očajni — težki: „ništa — ništa".

IV.

Ne mogu kazati, da sam jošte uzrujanih živaca bio, — dva tri dana kasnije. Istina, bol nije gotovo ništa malaksala, kako je i to istina, da sam svaki čas ponavljao njene zadnje rieči: „do vidjenja". Ali opet — ćutio sam, da nema više one fizički bolne napetosti živaca, u kojoj jednako čovjek misli, da sastoji od samih struna, koje su suviše jako nategnute, ili opet, u kojoj je neprestani osjećaj, da se nekud visoko vere po kakvom užetu, prevučenom preko Niagare, pa mu kod toga kruži u glavi i po tielu vječno prolaze mali sitni mravci. Svega toga je nestalo. Usuprot ćutio sam se zdrav. Dašto svojih želja, dapače nada, niesam se ipak jošte odrekao, niti ih se htio okaniti. Gotovo još uviek tjerao sam se i gonio u crne labirinte starodavnih priča i predsuda, lovio se za naukama drevnih vjera staroga iztočnoga svieta, tražeći u dospjelim do nas izrekama egipatskih, asirskih i perzijskih svećenika nekakvu podkrepu svojim maštanjima.

Digitized by Google

„Može biti ipak“, — jednako se zavaravah u borbi proti razlozima razbora i znanja.

Aoh — kako mi je kod toga bila strašna i logika i znanost s onom ocjelnom tvrdoćom i oštrinom.

I čisto sam mrzio na sve postulate njihove, hvatajući se kod toga, kao utopljenik slamke, svakoga najšepavijega razloga, što ga ima moderna skepsa proti modernomu empirizmu. Uzalud mi um dozivaše u pamet poznate kao iz granita sadjelane Kantove razloge, da ne mogu ništa vidjeti i ništa zamietiti svojim osjećalima fizičkoga svieta ni u onom slučaju, kad bi mila pokojnica i nastavila svoj individualni bitak, jer fizička osjećala mogu reagovati samo na uzroke fizičkoga svieta, pa po tome nema sredstava, kojima bi se mogao udesiti saobraćaj izmedju mene i nje. Unatoč tome, ja se ne mogoh podati istini toga razloga i zavedem se dapače za ludim i bezsmislenim igrarijama i djetinjarijama američkoga spiritizma, pa sam satove i satove pazio na stolce i grabio za olovkom i tablicom.

Naravski dočekah i zoru, a da uzalud čekah. Zlovoljan i pun nihilizma ostavim sve pokuse, pa odbacivši olovku u kut a tablicu na pod, sklopim ruke pred licem i gorko — gorko zaridam. Kao da sam tek u ovaj čas osjetio i upoznao svu grozotu, da smo za uviek razstavljeni i da je naša bajna žarka ljubav zakopana, — za uviek zakopana!

Ne očaj nego nedogledna žalost izpuni mi dušu, a u srcu uzplamti jače nego igda čežnja za njom. Čisto sam se svijao od potrebe, da bih jê vidio i vinuo na grudi, — da mi se oko opet opaja njenom čarnom mladom ljepotom, da uvlačim u se miris njene tamne kose da dragam gladku baršunastu

Digitized by Google

ruku, — oh — da slušam opet onaj na pô tihi uviek djetinjski smieh, — ono njeno čas nedužno čavrljanje, čas plemenito umovanje male umnice, koja ne zna, da je takva.

— Jeleno — Jeleno! — kliknem od čežnje, glasno i strastno, pa Bog zna za što, — ja se naglo okrenem vratima pokrajnje sobe.

U taj se čas vrata na polak otvore, portijeru makne tanka sitna ženska ruka, orukavičena elegantnom dugom rukavicom golubove boje.

Lecnem se, — a za čas ugledam za odmaknutom portijerom krasno lice moje Jelene, svježe i puno nježna smiešenja, — na glavi sa šeširom „Altwien", u kojem me je toliko puta začaravala i koji joj je njezino strastveno lišce žarke žene uviek pretvarao u sitni dragi obrazić „bébé-a".

— Ah! — otme mi se veseli uzklik. Kao da me je usred zime zalio topli val julskoga jutra, tako mi bude u ovaj čas. Ni traga kakvoj stravi — ili divljenju ili nepoimanju! Gotovo niesam ni dvoumio, niti se pitao, što to znači, da pokojno čeljade stoji tu preda mnom u svoj svojoj životnoj dražesti i svježosti. Činilo mi se, da je posve naravski, što tu stojimo jedno pred drugim, oboje razkriljenih ruku, da si eto na — obnovimo zavjet vječne naše ljubavi.

— Do vidjenja — Lucio — Lucio — moj jedini! — ozovu joj se strastne rieči, — miloglasne, tople i sladke, koje su se zatomljivale u strastvenom drhtanju i u plamenu čuvstva. U isti čas položi glavu na grudi moje, a ja opet cjelujem po čelu, po obrvama, po očima, po usnama.

— Ah taj šešir! — šapne djevojka i dražestnom kretnjom nestašna djeteta odveže naglo široku

Digitized by Google

vrpcu pod vratom, pa odbaci šešir, da mi primakne glavu usnama, te sam mogao ljubiti i cjelivati onu mirisnu gustu njenu kosu.

I kao prije za sretnih dana mi podjosmo dolje u veliku staru našu bašču, da ondje — u skrovištu našem — najmilijem, — u vrtlarskoj kući proboravimo naše sakrite sretne časove, — i odmah poslije da sretni kao nekoč plandujemo po uzkim puteljcima i u zaklonu sjenatih drvoreda izmjenjujemo cjelove.

Jednako se držasmo za ruku, pri čem je ona po navadi svojoj kao zadovoljno malo diete mahala visoko svojom i mojom rukom, — i opet kao malo diete svak čas dva tri koračaja napried pobrzala, ne izpuštajući ipak kod toga ruke i prigibajući se za na pô posahnulim cvjetovima, pa bi se svaki put obazrela za mnom i podigla predražestnim načinom lišce k meni, pozivajući me žarkim pogledima, da joj izljubim one krupne njene blažene oči, — one duge njene trepavice, meke kao od svile.

Tako obadjosmo redom — bez ikakova dogovora — sva naša draga mjesta u dalekoj gustoj bašči.

Zrakom je strujao dosta hladan vazduh najranijega jutra. Sunce još nije bilo prodrlo gustu maglu, a iz iztočnih visina točila se žuta svjetlost, od koje se po vršcima jablana i najviših klenova ljeskalo kao od zrcaljenja brušene kovi.

Kad smo stali na otvoreni balkon vrtlarske kuće, — i nju je cielu takva svjetlost svojim polusjajnim valom okupala, te je tamnomodra toaleta časkom izgledala, kao da je posuta zlatnim praškom.

Od mrzla jutra malko se no vidljivo stresem,

Digitized by Google

U taj isti čas i ona protrne, pa se posve uzko sklopi k meni, gledajući me dragim pogledima, na ustima sa posmiehom istim, kojim me je toliko puta obajala.

Do sada gotovo ne zapodjenusmo razgovora. U tihoj bezriečnoj sreći prolažasmo jedno uz drugo, čas lienim razkošnim korakom, čas djetinjskim bezbrižnim brzanjem, predajući se sasvim blaženstvu sadašnjih časova, izpunjenih tek sretnim uzklicima bez sveze, i žarkim poljubcima i toplim uzkim zagrljajima. Niesmo se pitali za budućnost, a niti je zurila na nas kobna prošlost sa svojim strašnim humkom, — živjeli smo i mislili samo za ovaj eto na čas, koji nas je opet združio, — a sve drugo kao da nije postojalo.

Mene je sasvim savladala ogromnost razkošne slasti, što opet imam uza se tu dražestnu mladost, tu bajnu krasotu — i njezin žar i njezinu mirisnu blizinu.

Opet sam, kao uviek prije, gladio meku kao baršun pût i stavljao cjelove na fine modre žilice, što joj nježnu kožu prepletahu, — opet — ah — gdje da spomenem sve ono milovanje — sve one časove velike ljubavi!

A niesam mislio na to „opet“. — Istina ne mogu pravo da se dosjetim svake nianse u duši svojoj za vrieme onih časova. Napokon previše me je izpunjala silna sreća, zatomljujući svako razmišljanje. Ali ipak za cielo znadem, da mi i ne pade na um, kao da to „opet“ ima zasebično i izvanredno znamenovanje. Bilo mi je tek — kao ono svaki put prije, kad bismo se nakon duljega kojega razstanka vidjeli. I dobro znadem, kako ni jedared ne po-

Digitized by Google

mislih, da je moje drago čedo ondje na groblju zakopano. S toga se niesam ni pitao, što to sa mnom biva, što to znači, da eto na pokraj mene ide i koraca živo živcato biće, koje no sam prije osam dana pokopao.

Ah — ja sam imao i volje i smisla, samo da se naužijem sreće toga susreta!

Prolazili smo uz nasad teja-ruža. Jesen ih je većinu poparila. Tek gdjegdje još je po koja na pô svježa bila.

— Ah — moje cvieće — drago moje cvieće! — klikne ona djetinjskom radosti i pusti moju ruku.

— Bože, kako ih je ta strašna jesen uništila — krasne moje teje! Žao mi je — žao. Da ima barem jedna liepa, pa da te okitim njome! — A — eno ondje otraga — i gle — baš jedna marešal Niel — a žuta boja — eh — to je boja moje ljubavi! Razumiješ? — vragoljasto se našali i poskoči u zadnju stranu nasada, gdje se provuče medju stabalca i pruži ruku za još uviek dalekim i medju lišćem sakritim cvietom.

— Ah — moja je! — radostno se iz zelenila javi i poskoči opet do mene i zatakne mi otrgnutu ružu u najgornji zapučak — baš nad grudima.

Zahvalno vinem ju na prsi, nu ona se obiestnom šalom obrani, pokazujući na cviet, da ću ga zgnječiti. Ali ja ne popustim i ulovim je, da ju strastno izljubim.

— Oho — vidiš, zamrljala sam ti košulju krvlju. Ubola me teja, — rekne u jedared zamišljeno i pruži mi do usta malko okrvavljeni palac.

U taj isti čas pukne tik za nama puška. Ona se sva strese, a ja je naglo pustim iz naručaja i

Digitized by Google

odmah se obazrem k strani, odakle je puknulo. Opazim, kako zrakom pada pogodjena ptica, a na malom visu za mnom stoji moj lugar s odapetom puškom u ruci.

— Taj je! — reknem glasno, a u isti čas počutim u glavi istu onakvu bol, kao kad se čovjek probudi iz duboka sna. — Okrenem se opet k nasadu, a tu više nema nje, ma da niesam vidio, da bi bila otišla, a morao bih bio primietiti i najmanju kretnju. Gotovo je nestade nevidom, kao da ju je zemlja progutala.

— Što je to? — glasno se upitam, obaziruć se na sve strane.

Ulovim se za čelo, jednako stojeći na istom mjestu, pa zagledavam u nasade i grmove oko sebe, sve u misli, da se je Jelena napokon našalila i nekud sakrila. Nikako se ne mogoh otresti osjećaja, da je to ona u istinu sa mnom bila, pa mi bijaše isto kao čovjeku poslije duboka živahna sna, kada na pô budan još uviek čvrsto drži pokrivač i ne shvaća, kako to nije ona djevojka, o kojoj je sanjao.

— Što je to bilo? — opet se upitam, pa osjetim nešto kao strah, smetnju, naprosto neku nesigurnost. Kako i ne? Stojim tu u bašči, budan i pri sviesti kao usred podneva: znam, da sam trenut prije držao još u naručju mili, živi stvor, još mi zveči u ušima njezin srebrni mili glas, njezin dražestni smiešak, — sjećam se rieči njenih — znam, da sam je gledao, osjećao, slušao, — a sada u jedared nema ni traga ničemu. A ne može biti, da je tek sve bilo pust prizrak, — istom razigrana fantazija — ta — eto na prsima svietli mi žuta odkinuta ruža, što više — i sitna mrljica krvi crveni se na prsima košulje.

Digitized by Google

Da je ona u istinu tu bila? Da se je vratila — iz onoga svieta? — Ali — sva tradicija o takvim vraćanjima, što su mi se glavom mela, bijaše u neskladu s pojavom, što je gledah i s kojom razgovarah. Ni traga onome tajinstvenome „clair-obscure", onoj maglovitoj nejasnosti, — onoj strahotnosti, — što je ljudska bajka spaja sa takvim vraćenim dušama! Ništa od toga. Ja sam usuprot gledao mladi krasni život, — topli realni život, nju čitavu, kakova je bila, osjećao sam i njezin dah i njezin miris. Što više, — ja i niesam s njom inače obćio, nego kao da je živa, a o kobnoj i strašnoj smrti, koja nas je imala za uviek razdieliti, niesmo ni riečce spomenuli.

— Što je to dakle bilo? — opet se pitah, ne mogavši se dovinuti ma kakvoj domisli.

Ni časkom niesam mogao pravo da posumnjam o istinitom dogadjaju i da se utečem običnomu tumačenju puke halucinacije. A opet moderni racionalizam previše mi je sjedio u svem mojem umovanju, a da — odmah prestupim u „drugi sviet". — Ali kako da si protumačim? I ja moradoh da si priznam, kako stojim pred nečim tajnovitim, zagonetnim. Vijalo mi odasvuda mističnim dahom svieta, koji postoji izvan naših jadnih pet ćutila, pa sam se morao pokloniti pred velikom istinom, da se čovjek kreće svietom, kojega a ma ništa ne poznaje i može tek naklapati o sitnicama, što mu ih pokazuju njegovi slabi živci — a pokazuju onako tek, kako im je slabima i nesigurnima moguće da pokazuju!

— Ona je — ona bila! — slavodobitno se dizah nad skepsom, da za malo opet u nju zapadnem.

Digitized by Google

Napokon pozovem lugara, da ga pitam, je li me vidio prije no što je pušku odapeo.

— Niesam vas zamietio, dok polazih k visu, — odgovori mi on, gledajući bez razumievanja u moje uzbudjeno i nemirno lice. — Tek kad zapazih pticu, vidjeh, da je vaše gospodstvo u vrtu.

— Vidio si me dakle! — kliknem kao izvan sebe. — A jesam li bio sam, — gdje i kako si me vidio?

Lugar se još više začudi. Vidjelo mu se na licu, kako mora sebe svladavati, da me ne upita, što je sa mnom.

— Hm! ondje ste bili — ledjima okrenuti od moje strane. Nešto ste kod ruža radili ili stajali. I jest — sad se sjećam, — činilo mi se, kao da se razgovarate s kime, no ja sam nišanio — i niesam dalje pazio.

— A bora ti — jesi li vidio, s kim se razgovaram?

— Niesam vidio, — nu niesam ni pazio, mišljah vaše gospodstvo govori s vrtlarom, — a ja sam na pticu mislio! Zar se možda kakvi tat ušuljao u vrt? — upita me najzad lugar.

No ja mu ne odgovorim ništa i pustim ga.

Shrva me silna uzrujanost, koja potraja nekoliko dana.

V.

Dosta dugo se ne primirih. Kroz cielo to vrieme niesam imao prividjenja — ili kako da nazovem svoj doživljaj.

Nemir moj ne bijaše istom u psihi, već za pravo bio više fizičke naravi. Najsitniji štropot uzbudio bi preko mjere živce. Padne li na primjer kakva stvarca,

Digitized by Google

ili šušne štogod u kutu kojem, ili se spusti na polju suh list sa stabla, — ja se u taj isti mah sav stresem i obazrem, ne dolazi li ona.

Čudnovato — gotovo sam izgarao od želje, da jê opet vidim, ponavljao u duhu sve sladosti njezine blizine, svu prelest njezine pojave i razkošni čar skupnoga časa, — a ono ipak nekako se cielo moje tvarno biće protivilo, da bih morao doživjeti opet onaki susret i onakove časove — kao onomadne u zoru. Srsi bi mi prošli ledjima, čisto bih se lecnuo cielim tielom, kad bih pomislio: eto na, može biti da će ovaj čas preda mnom osvanuti! Bijaše to gotovo onaj elementarni strah i trepet živoga realnoga bića pred nepoznatim svietom, — ona čovječja fizična bojazan od prekozemnih strana, koju ljudsko biće od zemana u grudima nosi, a nije se čovjek ni sad još riešio.

No u drugu ruku — opet je nešto vječno u mojoj najdubljoj nutarnjosti klijalo i talasalo, što je jednako htjelo da mi ona dodje i da svanu časovi našega milovanja. Nastade u meni kao neki dualizam. Kojiput čisto sam jasno ćutio, da je nešto dvoje u mene.

Probavio bih sate i sate, da s udivljenjem i podpunim neshvaćanjem gledam u žutu uvelu teju. Pozirao sam na nju sasvim bez ikakvoga hladnoga mira, što više, pogled mi bio i strašljiv i nesiguran. Ali — i sa silnim tronućem — s ljubavlju i vjernosti, — promatrah dragu mi stvarcu, pomišljajući, da najzad može biti ipak ruža dolazi ravno od nje!

— Pa i kako da i bude drugačije? Bio sam posve kod sviesti, vidio sam na zdrave rodjene oči, kako je otrgnula cvietak, — ta — što sumnjam —

Digitized by Google

što premišljavam jošte! — Napokon dopuštam dapače, da i to ne bi dokaz bio, — jer ma kako jasno vidio, — opet nije izključena mogućnost jakoj halucinaciji, — ali ja imam tu pred sobom „corpus facti“. Tu nema više sumnje! Valjda niesam otrgnuo sam. — I svaki put bih uzeo povećalo, da na listiću tražim ostatak mrljice od krvi.

Sve ovo učini, te sam od dana do dana bivao nervozniji. Već pomislim, da idem liečniku, jer sam u istinu po svem tielu osjećao bolest. Bezsanica, uzrujanost, sumornost i neka neopredieljena bol u svim stranama tiela mučila me, da bivam kao izvan sebe. Ali od dana do dana odgadjah. Nešto se u meni protivilo tome pohodu. Kao da se bojah — te bih tim pohodom za uviek izgubio „nju“, za koju znadjah, da je ljubim kao i prije, te se ni časkom ne lomih u sumnjama, mogu li je još ljubiti. Ovo valjda učini, te se usiljavah na mir. Napokon — u prekrasnom predjelu gorskom, u blagoj tišini ladanjskoga života, pod nježnim vijanjem krasne svietle jeseni i njezine poezije, — meni podje za rukom, da se oporavim, te je fizičkih boli nestalo. Vazda hodah po lovu, gonih zečeve i šljuke, pa koncem konca mogoh mirno misliti na čitavu zgodu.

Istina — protumačiti je niti joj se dovinuti — to ne mogoh, — ali — „pa dobro — glavno je, da sam i poslije smrti njezine doživio čas, kao da je nikad niesam izgubio!“

Dapače u predvečerje dušnoga dana posve sam mirno čekao doba, kad ću poći na groblje, pa sasvim sabrano i sa savjestnom točnošću odredjivao sve, što je trebalo, da se grob okiti i razsvieti.

Ni iz daleka ne bijah u onakvom duševnom

*

Digitized by Google

stanju, kao one kobne noći, kad sam bio prvi put zašao na groblje.

U očigled groba — i još više poslije, kad zapaljivah s momkom svjetiljke, — shrva me časkom silna žalost, ali brzo ustupi mjesto nekomu lakoumnomu na pô djetinjskomu čuvstvu, u kom mi bijaše, kao da je taj humak tek prividno ovdje. Malo te niesam sebi govorio: „Eto uzalud se tu kočiš, — ti mi je ipak ne ote!“ — Uzkrsne opet sva nada, da ću je vidjeti, — ah — gotovo uvjeren bijah, da će se ona javiti, čim bude samo groblje posve opustjelo. Uzporedo s tim uzbukti čisto pomamna želja za njom, postanem sasvim nestrpljiv i odpustim slugu kući. A ono malo svieta, što se je plelo oko ostalih grobova, bijaše mi sve zazornije, pa kad se je za posljednjim čeljadetom — nekom starom babom — ljesa zatvorila, budem zadovoljan.

„Sad će!“ — šapnem sebi i pazih s napetom pazljivošću na svaki šuštaj — na svaku sjenu oko groba.

Ali tiha blaga noć, gibana tek lienim zapadnim vjetrom, ostajala je pusta i niema, ništa mi ne donoseći. I dočekalo me sivo novembarsko jutro, povito u guste magle, — te sam uzalud još uviek stajao pred grobom, ovješenim očima za zadnjim plamenovima svjetiljaka, što redom jedna za drugom izdisaše.

S neizrecivom tugom vratih se kući, a dva tri dana kasnije gotovo vjerovah, da više nikada ne ću doživjeti onakova susreta. I duša moja kidala se od žalosti. Boli s vječnoga razstanka opet se silno javljahu. Duboka melankolija razkrilila je guste svoje sjene nada mnom. Morao sam već misliti, da joj odbjegnem. Dva tri pokušaja, da idem u družtvo, izjaloviše se posvema. Gruba znaličnost ljudi u jednu

Digitized by Google

ruku, a još više onaj nedogledni nehaj iskrnjega tvoga za tvoju nevolju učini, te mi svako družtvo bude nesnosno. Odlučih dakle, da idem kuda na put, ma da me je opet sve nešto suzdržavalo, jer mi bijaše težko, da ostavim sva ta mjesta, koja bijahu svjedoci moje negdašnje sreće, pa mi jednako o njoj pričahu.

Kao sjutradan imao sam već odputovati. Putni sanduci i torbaci bili su spremljeni još poslije podne, — na večer samo sam još imao urediti svoj pisaći stol i razna pisma, — ah — a pod ruku mi najprije pade snopić njenih pisamaca, — onih dražestnih kartona, kojima je prvim povjeravala tajnu naše ljubavi, — koji su bili prvi naši postillon d' amour.

Modra se svilena vrpca odveže — i zlatom obrubljene artije padoše na stol, s njima zajedno listak nota i ja čitah: Schubert „Warum", — prvu njenu poruku, kojom me je bila pitala za našu ljubav.

Ah — srce mi se od uspomene sladko potrese, — a u taj isti čas začujem prieko u salonu — akord sa glasovira — prvu notu pjesme „Warum".

Poletim u salon, da vidim, što je to?

Val svjetla iz razsvietljene moje sobe ulovi ravno kut, u kom je glasovir bio smješten. Taj je bio zatvoren — i sve je izgledalo, kao da se odavno nije nitko dotaknuo glazbala; ta — odkada je ona otišla — nije se baš nitko prihvatio toga!

— A čuo sam posve jasno! — kliknem na glas.

— Ha — ha — ha! — zaromoni u tamnom kutu, meni za ledjima, obiestan radostan smieh, u komu taj mah prepoznadem ono njeno milo smijanje.

— Jeleno — ti si! — kliknem radostno i naglo se obazrem kutu, razkriljujući obje ruke onamo.

— Ja sam — ja sam, — a ti ipak niesi pogodio

Digitized by Google

odmah moju blizinu — i mogla sam se sakriti! — pljesne u ručice i dotrči u polutmini do mene, da mi se burno ovjesi oko vrata i da zatomi sva prva moja pitanja u žarkim cjelovima.

— A gdje si bila tako dugo? — Ciela vječnost prodje, što se ne vidjesmo — ti moje milovanje — moja dušo! — strastveno napokon izreknem, kad me je pustila i pošla u sobu moju.

— Ne pitaj sada, — napokon ja sam tu i ne smiješ sumnjati o ljubavi mojoj. Oh — ja rado dolazim! — odgovori mi onako isto, kao toliko puta za života, kad bih predugo morao čekati na urečenu sastanku, kamo je u svojoj nestašnosti redovito prekasno dolazila.

Krasno lišce poprimi i sada onaj u isti čas prikorni i strastno ljubeći izraz.

— Ne — ne — ne htjedoh, da ti spočitnem! — uzmem brzo i ljubeći joj hladne ručice moljah, da mi oprosti.

— A što si tu radio? Moji listovi — gle — moji prvi listovi! Kako sretni bijasmo! Ali — i sada još se ljubimo isto onako — nije li? — Jest — jest — mi se ljubimo kao i prvoga dana —! — i ona držeći jednom rukom napolak otvoreni požutjeli papir, drugom me rukom potegne nježno i bliže k sebi, te nasloni nauznak glavu svoju na rame meni, koji sam za njom stajao i divio se baš taj čas ljepoti njena vrata.

Cielo to vrieme meni ne pade na um, da mislim na njenu smrt, nasuprot znam posve dobro, da mi bijaše, kao da se toga ni sjećao niesam. Jednako mi bijaše kao i prije za života njezina. Niesam se takodjer čudio, niti mi je zazorno bilo, što je ovdje

Digitized by Google

preda mnom u svojem običnom bielom kućnom odielu, — a znao sam, da je više nemam u kući i da je morala od nekuda doći. No — ni za to niesam je zapitao.

— A čemu ideš na put? — upita me u jedared.

— Odakle ti to znadeš, — ta danas tek se rieših.

— O — miljenko moj — ja sve znam! Preda mnom ne možeš imati tajne! — šaljivo i vragoljasto mi reče, kao da pazi tobože na svaku moju stranputicu.

— Nemoj ići — molim te, nemoj ići! kako ću ja bez tebe — evo gledaj: — to je naš sviet — sviet naše ljubavi — naših uspomena; — čemu da ga ostavljaš? Nemoj, obećaj mi!

— Zbilja želiš? Pa dobro, — ja ostajem.

— Tako — tako — sad sam zadovoljna! — klikne kao veselo i nadareno diete, pa me bezbroj puta poljubi.

— Ali — jedan je uvjet. — Ja ostajem, no ti moraš češće doći.

— Ja ću doći — ja ću doći! — strastno me uzme uvjeravati.

Meni i sada ne dodje na um, da bih se pitao za povod, po kom nije ona stalno uza me, te ju moram moliti, da češće dolazi. Znao sam tek, da sam taj put morao dugo čekati, pa sam jedino ćutio, kako je posve naravski, što je više nemam uviek kraj sebe. Od radosti, što sam odustao od putovanja, uzbudjeno prodje nekoliko puta odajom, — i da me nadari — kako reče — krene sa sviećnjakom u ruci u salon glasoviru, gdje sjedne i zaigra najprije Schubertovu pjesmu „Warum", a zatim najmiliju mi Beethovenovu Es-dur sonatu „Les adieux" . . .

Digitized by Google

Divna me glazba zavede daleko u uspomene. Sva sreća moje ljubavi od prvoga njezina časa prolebdi laganim talasanjem mimo mene, pa najzad dodje i do kobnoga trenutka, te sam vidio opet samrtne njene časove. Stresem se, — bude mi kao da više ne čujem glazbe, — otvorim oči i segnem glasoviru, koji je istina bio otvoren i sviećnjak na njem gorio, ali — stolica pred njim bila je prazna.

— Jeleno! — kliknem glasno, no zvuk se moj pustom slabom jekom iz praznih odaja jedini odjavi.

Bio sam opet sam — i opet povraćen u običnu svoju pustu okolinu.

VI.

Od sada je često i veoma često dolazila. Kadkada se desilo, da sam milu pojavu u jedared pokraj sebe našao.

I baš je prava rieč, kad kažem, da je u jedared bivalo svaki put, što bi došla, dapače obično onda, kad najmanje pomišljah. Naprotiv opazio sam, da jê nikad ne bješe, kad iskah i udešavah zgode, pa tražih mogućnost, da mi dodje.

Isto mi je tako jošte nešto smetalo. Jednako uviek odlučivah, da ću jê pitati za odgonetku, neka mi objasni, što to sve znači, jer ma koliko mi razum govorio, da je sve tek halucinacija u najvišem stupnju, ja si ipak u drugu ruku ne mogoh protumačiti, odkuda onda na primjer onaj cviet, ona krvava mrlja, — onaj otvoreni glasovir, najzad svaki susret sam po sebi, u kom ne gledah tek prikazu kakovu, nego posve jasnu pojavu, slušah rieči, razgovarah se, osjećah dodire, — a ma sve kao u zbilji!

Digitized by Google

Ali ja nikad ne dospjeh, da pitam. Za naših skupnih časova i ne dosjetih se ovakovoj namjeri, pa ako sam tek i iz najdaljega i posve tek nejasno slično štogod pomislio, svaki put je minuo skupni čas i — pojave nestade.

Jednoč čitasmo zajedno od nekada nam najmilijega pjesnika Puškina.

Ona je sjedjela u dubokom naslanjaču pokraj peći. Kod toga izpružila nožice na medvjedjem krznu, na kom se ja smjestih, pa jednom rukom dragajući joj skute, držim drugom rukom knjigu i glasno čitam.

— Ah to je krasno! — klikne kod jednoga stiha, gdje pjesnik žarko izriče ljubav svoju, pa skoči sa stolice i pohrli k svome nizkom pisaćem stoliću.

— To moram da zabilježim u svoj album! — rekne, zirnuvši u mene koketno.

Tako je uviek prije običavala, da si izpisuje u poseban album mila joj mjesta iz čitanih knjiga. Album bio je još na istom mjestu, gdje i prije.

— Gle — tu nema crnila! — rekne, umočivši uzalud u posušenu tintarnicu. No — odmah podje u moju sobu i donese odanle crnila, pa uzme pisati u album iz knjige, koju sam joj morao dati.

— Dictando ne bi išlo, — jer s ruskom ortografijom ne stojimo u najboljem prijateljstvu! — šaljivo rekne, na polak okrenuta k meni.

Brzo je svršila i na kraju dodala dan i sat toga večera sa svojim podpisom.

— Je li dobro? — upita me i pruži mi album. I s nasladom gledah dragi rukopis, no — tu mi dodje, da sa čudom pomislim, kako je to moguće bilo, da je pisala — ona, koja je mrtva. Podignem

Digitized by Google

oči — i vidim tek njenu pojavu nejasnu — gotovo prozirnu.

— Daj, dušo, daj se razjasni! — kliknem s najvećim naporom, no — u taj isti čas bio sam u sobi sam. Od nje ni traga. A držim u ruci album, čitam netom pisani jošte nesuhi stih, poznajem njezin rukopis — a ma isti — isti rukopis. Otrčim k svome stolu, potražim njene listove, sravnim ih s ovim pismom u albumu, koji prelistam, pa nadjem i u njem isti — posve isti rukopis. Tako sam sjutra radio i sravnjivao, tako prekosjutra — a ma svaki put. Uviek isto te isto pismo.

Najzad ipak niesam vjerovao vlastitim očima. Za to podjem k susjedu. Naravski — niesam htio da mu izdadem tajne svoje. Bio on dobričina, ali velik brbljavac i uz to još — o kakvim transcedentalnim pojavima nije ni sanjao u svojoj nedužnoj duši.

Pokažem mu kao od slučaja album.

— Dakle nieste se još uviek primirili? — bila mu prva rieč. — Nije to dobro, što jednako na pokojnicu mislite, i onda — gotovo ludo je, što nosite sa sobom njene stvari — pa takove još stvari!

— Ipak je nekako lakše, — odgovorim mu, tobože kao da mislim na njegovu primjetbu.

— A zatim, ima upravo prekrasnih izvadaka u albumu! — nastavim, da ga najzad upozorim na zadnji upis.

— Hm — uzme on, da lieno gleda na papir. — A to ste vi pisali, — ta datum je od skora, — ali — gle — gle kako ste vi to sasvim pogodili rukopis pokojničin — gle čuda! Kao da je ona pisala. — Boga mi — vi ste pogibeljan čovjek, čim tako majstorski znadete tudji rukopis pisati. Ha — ha — ha!

Digitized by Google

Ili to učini — gle — Boga mi — to je tako samo moguće bilo, što voljeste toliko silno pokojnicu. — Da — u ostalom — ja se u to ne razumijem.

Meni je dosta bilo. Sad sam znao, da me oči ne varaju i da je rukopis „njezin". Ostavim naglo dosadnoga susjeda i vratim se kući.

Od onoga puta niesam gotovo više dvoumio, da u mojim doživljajima ima nešto osobito — nedokučno — tajinstveno. Što biva sa mnom? Kako je drugačije moguće protumačiti cielu stvar, nego li da napokon ipak — no da — ona dolazi k meni. — I sve jača i jača bivaše u mene odluka, da se objasnim s njome. No potrajalo je dosta dugo, da mi se je opet javila, jer obladala je mnome neka uzrujanost, a kao svagda u takvom stanju, tako i taj put, niesam imao prividjenja.

Jedne večeri nakon dana, svega izpunjena dugotrajnim filozofskim studijama, sjedio sam u knjižnici svojoj.

Upravo položih iz ruke Du Prelovu filozofiju mistike i segnem za Goetheovim Faustom, što mi je uviek u dosegu. U taj se isti čas vrata tiho otvore i ona unidje u sobu.

Taj put je imala na sebi svoj zimski tamnozeleni kostim sa bielom šubarom i isto takim krznom. Čisto sam mislio, da vidim od studeni vanjske osvježene joj obraze. I ćutio sam, kao da od nje struji mrzli dah iz vana.

Ne skidajući kape i ne odloživši mufa, dade mi cjelov, iztrgne mi knjigu iz ruke i izjavi želju, da podjemo u njezinu sobu. Kod toga se je ljubko smijala i zbijala obiestne šale o mojim filozofima. Meni sune kod toga odmah misao, da je večeras pitam

Digitized by Google

za sve. No već u sobi njenoj zaboravio sam na to, dok je odložila najprije krzno, a onda pošla u budoar, da se preodjene u svoj bieli kućni kašmir, ta — nastade onakav blaženi čisti čas ljubavi, u kojem samo čuvstva mogu svoje slavlje slaviti. Zauzela je svoje obično mjesto u naslanjaču pokraj peći, a ja sam se morao smjestiti u podnožju na medvedjoj koži, te mi je glava počivala na njenim koljenima, a ruka njezina šuljala po mojoj kosi. Bila je glavom duboko naslonjena u naslanjač, pa bi se od časa do časa pridigla i cielim gornjim tielom prignula do mene, da sam joj mogao cjelivati i kosu i oči i vrat i ramenice, što su virile medju čipkama i atlasom naprsnice. Onda bi uzela pričati iz sretnih dana naše ljubavi, — pričati svojim ugodnim duhovitim načinom, obasjavanim odasvuda i žarom i tronućem.

— Ah — a sada! — uzdahne u jedared. — Znam ti želiš — ti se kiniš i mučiš, što sam i kako dolazim — ja, — koja više ne živim. Ti u mene ne vjeruješ, — plašiš se sam od sebe i od mene!

— Jeleno, kako bih! — kliknem.

— Ne taji, jer — za mene nema više granica individualne osobe, koja znade samo za misli unutar svoje pojave. Tvoju svaku misao, tvoj svaki osjećaj u isti mah znadem i ja.

— Dakle daj reci — daj se razjasni — dušo moja!

— Kako si izabrao pravu rieč! — Ja tu bivam sada samo — voljom tvojom ili bolje s pomoću tvoje volje, koju sam si još za života svoga — ta znaš one kobne večeri — silom svoje volje osvojila. U sviet tvojih pet ćutila — tvojih osjećanja i fizične tvoje sviesti ja ne mogu više uljezti bez pomoći tvoje. Ali ipak — ne gledaš me tek nutarnjim dje-

Digitized by Google

lovanjem onih stanica moždana, što čuvaju uspomene, niesu tek one, koje retinu očnu podražuju, te bih ja tu bila istom kao pusta halucinacija. Sliku moje pojave — i glas — i sve — primaju tvoja osjećala u istinu posve fizičkim procesom. Voljom bo tvojom i mojom, što sam ju u tvojem organizmu sačuvala, struji iz periferije atoma, koji se drže na okupu, da tvore tvoju pojavu, toliko dielova, koliko je potrebito, da nastane za tebe u fizičkom svietu pojava, u kojoj mene gledaš

— Ah kako bi to! — glasno joj prekinem govor.

— Ha — ti ne poimaš. A ne poimaš, jer ne znaš, da je tu najzad sve — oko tebe, — i najkruća materija, samo diete tvoje duše i njezine volje. Slika svieta, što ti gledaš i poznaješ, samo je tvoja predočba, a daje ti ju volja tvoja. Tom voljom gledaš atome u obliku sunaca, zviezda, cvieća i mora, pa kao što ti ta svemogućnica volja omogućuje, da vidiš atome u toj slici, tako ti ona sada omogućuje, da nekoje atome gledaš u obliku moje pojave, — da me imaš uza se.

— Ta — onda bi duša naša bila stvoriteljica!

— Pa i jest — u neku ruku.

— No — dobro — ti ipak po tome niesi ona, koju sam prije imao, — gotovo ti si drugi individuum.

— Ah — individuum! To je pojam tvojih fizičnih moždana. Ja nemam istina na porabu baš onih atoma, što sam ih imala za života, — ta rekoh ti, da postojim s pomoću tebe. Ali ti vidiš, da sam u duševnosti ista kao i prije. — Istina je, — to može biti samo s pomoću tvoje duše, koja se u tu svrhu gotovo mora da dieli u dva bića,

Digitized by Google

od kojih jedno preuzimlje u se sve, što se mene tiče. U stanju, u kom se nalaziš i koje te je daleko odmaklo od tvoga normalnoga fizičnoga bivstvovanja, — u tom stanju to ti je moguće. — Najzad ne gledaj me tako zadivljeno. Ovo, što ti govorim, možeš barem približno i donekle slično svaki dan vidjeti i u fizičkom svietu u stanjima, koja se pomalo dotiču transcedentnoga svieta. Zar ti se u snu ne dogadja isto? Ne stvara li ti duša ondje bića raznolika? Ili uzmi pjesničko stvaranje. Zar i ondje ne mora jedna duša misliti i osjećati — govoriti za razne individue, protivne značaje, davno minule pojave? — Eto — vidiš, tom snagom tvoje duše može nastati, da ja tu stojim i bivstvujem!

— Ali — ah — ta onda niesi — nego li fantom — niesi nego diete moje mašte — mojih živaca! kliknem čisto razočaran. — Tek si vizija — halucinacija, — a ja sam lud! —

— Oh — što govoriš! Fantom, koji ti cvieće daje, koji ti piše, — je li to tek vizija? Ja sam ista — posve ista, koja i kakova sam bila za života u duši tvojoj, — što više — sad sam baš ona, koja bijah, jer u stanju, u koje te postavih voljom svojom i tvojom, za tebe više nema granice, da ne uzmeš i ne previdiš cielu moju pojavu, pa baš za to s pomoću tvoje pojave ja mogu sve ono i onako činiti u fizičkom svietu, kao što i prije.

— No dobro, — ali to ipak nije ono, što ja mislim i što čovjek želi. To nije nastavak tvoje individualnosti u pravom smislu. Napokon to je samo djelovanje moje duše — mojih moždana, — a kad oni prestanu, prestat ćeš dakle i ti. Ja bih želio

Digitized by Google

znati, postojiš li jošte kao individuum na drugom svietu, jesi li besmrtna — kako — što?

— Sve me pitaš onako, kako možeš pitati kao čovjek iz fizičkoga svieta. Individuum, drugi sviet, — sve su to pojmovi tvoje fizičke uredbe. I ti ne možeš drugačije! Baš zato ti se ne mogu objasniti posvema. Dok si naime sviestan, ti si vezan o zakone fizične i u mislima svojim, — a s toga ne bi nikako mogao ponjati pravo stanje. Baš zato je moguće samo, da me vidiš u predjašnjoj fizičkoj mojoj pojavi.

— No — postojiš li?

— Rekoh ti, da postojim — evo ovdje po tebi!

— No — a da li neodvisno od mene?

— Opet pitanje čovječje! A i ne bi hasnilo drugačije ti kazati. Istom u sonambulnom stanju mogao bi saznati sve. Ali koja ti korist? Uspomene o tom ne bi mogao prenieti u sviestno stanje, a u koliko bi i mogao, ne bi opet imao umnih pomagala, da to izraziš i da si predstaviš, jer tvoji pojmovi, vezani o fiziologiju i fizične moždane, mogu izreći samo ono, za što su udešeni, — a to je dapače tek najmanji dio ovoga fizičnog svieta, kome pripadaju i što im ga priobćuju posve na svoju istom pet nesavršenih kukavnih ćutila.

— Dakle ipak — ti jesi još na drugom svietu, — a da te ja vidim, — od potrebe je samo moje sudjelovanje!

— Ti uviek jednako! Prvi — drugi — treći to su pojmovi tvojih moždana. Treba još samo, da me pitaš, koliko je kilometara udaljen taj drugi sviet — ili je li gore ili dolje — i tako dalje! Ne pitaj za to! Sviet jest jedan — i baš za to moguće je

Digitized by Google

bilo, da sam ja svoju volju za fizički stadij toga svieta sačuvala u tvojoj realnoj pojavi — u tvojim moždanima, naloživši tebi, da me dalje vidiš, susretaš, ljubiš — osjećaš.

— Taj čin ili bolje dio moje volje mogao se sačuvati u fizičnom svietu, neodvisno od moje fizične pojave i njezina trajanja, baš kao što možete na primjer sačuvati na neorganskoj tvari čovječji glas, te će fonograf nakon godina i godina dati one rieči, one zvukove, kojih je prvobitno grlo davno nestalo. Napokon sve ti je isto i jedno — i ljudska volja i ono, što zovete električnom silom, — sve — sve — jest volja. I kao što trebate, da sačuvate zvuk ove ili one rieči, neki stroj, tako si i ja moradoh osigurati tvoje moždane, da se mogu u fizičkom svietu pojaviti.

— Ali ti više činiš — nego li tek da mi se javljaš! prekinem joj govor.

— U stanju, u koje te svojim nalogom postavih i u kojem se približuješ stranama, što su nad periferijom tvojih pet fizičkih osjećala, — u tom stanju sve je to moguće da učinim s pomoću tvojih meni uzajmljenih organa, — ah — moguće je još više toga!

— Što?

— Ne pitaj više. — Tvome poimanju uzke su granice. Daj pusti ove težke misli. Dolaze ti sve — od tih nesretnih tvojih knjiga. Poljubi me radje!

I ona ugasne svieću. Na prozor, nezaklonjen zastorom, zalije se široki bieli val mjesečine i pokaže se vedro zimsko nebo sa bliedim svojim plavetilom i malenim bezbrojnim zviezdama. Po granju gologa drveća caklili se diamantni rubovi inja, a u protivnom kutu sobe crvenilo se i žarilo od toplog

Digitized by Google

velikog ognja u kaminu, te je plamen miljio daleko napolje i obrubljivao svojim svietlim talasanjem njezine nožice, izpružene po medvjedjoj koži. Spustio sam se na tle i obasuo cjelovima tu bajnu sitnu ljepotu.

U jutro se na istom mjestu, povaljen pred naslanjačem, probudim od sunčane kasne zrake, što mi se ravno u lice piljila. Nje nije više bilo uza me. Na medvjedjoj koži našao sam samo raztepeno biserje, što ga je nosila uviek oko vrata.

VII.

Napokon prestanem da puno razmišljam, kako bih na silu protumačio čudesa, što se sa mnom i oko mene zbivaju. Naprotiv podam se posvema osjećaju i uvjerenju, da sam zapao u neko neobično stanje, što je puno tajna nedohvatnih i koje je posvema strano svagdašnjim našim svojstvima. Iz svega sam ćutio, da se primakoh nedoglednim dubinama vjekovitih tajna. Od svakuda vijala se oko mene mističnost, koja me je u isti čas svojim bezmjerjem uništavala i opet u neku ruku svu dušu mi visoko, visoko k nekomu nedogledno dalekomu obzorju dizala, u neke lake — lake sfere, gdje mi je bilo, kao da niesam više kemičko-fizikalno biće, oterećeno težkim prahom zemlje!

A glavno — svu nutarnjost izpunjaše mi velika sreća, što ne izgubih svoje milovanje.

Od sada bo gotovo svaki dan bijaše uza me. Zato se sasvim odkinem od svakoga družtva s ljudima i ne primah absolutno nikoga. Sama služinčad dobila je stroge upute i točno odredjene sate, kad

Digitized by Google

bi smjela preda me. Ništa nije smjelo smetati mome neobičnomu drugovanju.

I po danu i po noći dolažaše ona. Pratila me je i na samotnim šetnjama mojim — i boravila je uza me sate i sate, dok sjedjah za stolom i proučavah svoje knjige. Mile nam pisce, zajedno čitajući, redom prodjosmo, pa je kao negda — pjesme, što ih je znala na izust, recitovala i deklamovala.

Po ljepoti i prelesti ovih časova morao bih nazvati ih najdivnijim snom, a opet realnost njihova činjaše ih pravom zbiljom, doživljajem — životom, protkanim istina posvema nedokučnom mistikom, koje i svaki cigli trenut bješe obasjavan nekom bajnom svjetlosti iz najdubljih nutrinja duše, ponekle sličnom svjetlu, što zatreperi u očima našim, kad ih najjače stisnemo.

Jedne večeri sjedjeli smo opet u blizini kamina — sretni i veseli. U svojoj blaženosti na po tihim glasom pjevaše ona dražestnu neku francuzku popievku. Glavu je imala kod toga naslonjenu o moje rame. U jedared naglo se trgne i zašuti. Vidim jê, kako se je prestravljeno zagledala nekud i sva zadrhtala i probliedjela.

— Što ti je za Boga?

— Ah — strašno! Za Boga miloga i jedinoga — pomozite joj. Ta — izgorjet će — Bože moj! — Aoh — biedna moja Gjema!

— Ta — što je — reci? — kliknem prestrašeno, jer sam vidio od boli i užasa nategnuto lice i oči izbuljene u neopredieljenu daljinu.

— Što je? Ta — Gjema — eno u budoaru svom — dogotavlja toaletu za ples — djevojka prevalila sviećnjak pred zrcalom, — plamen uhvatio se svile,

Digitized by Google

— ah — jao — ona gori — ona gori — viče — plače — trči — izgubila glavu i ona i djevojka, — ah — i niko ne dolazi — a plamen sve jači — sva već gori — Bože — Bože! Daj — gledaj i ti — gledaj!

I u jedanput kao da su izčezle stiene preda mnom — zatim i daleka krajina — i opet druga krajina — i za njom more — i ja gledam u staroj palači na Rialtu elegantan budoar, a u njem dim i plamen iz svilenih zastora i čipaka oko ogromnoga zrcala, a vidim i krasnu za ples odjevenu mladu ženu, kako očajno trči po sobi, pa se u smrtnom strahu još više podaje plamenu, koji joj hvata i skutove, povlaku i rukave — i bujnu kosu. I prepoznam u nesretnici — drugaricu moje Jelene, krasnu kontesu Gjemu, prvu pouzdanicu naše ljubavi.

I mine užasna slika. Opet sam gledao svoju sobu. Jelena je još uviek bila kao ukočena uza me. Od muke i očaja niesmo mogli ni riečce izustiti. Potrajalo tako dobar pô sata. Tada se makne prva ona, naglo okrenuvši glavu k prozoru, gdje je u isti tren nešto silno udarilo po staklu. Ura na stieni zazveči, kao da se je stroj stresao, i njihalo stane. Kazalo je pokazivalo na deset i ostalo je tako. Neki hladan čudnovat osjećaj prodje mi cielim tielom, kad u isti čas vidim, kako je Jelena pokročila k prozoru, gdje mi se prikaže u tankim — neodredjenim — gotovo prozirnim konturama — Gjema.

Od uzrujanosti, koja me je u taj mah svladala, skočim i ja s mjesta, — i hoću k prozoru, no kod prvoga koraka već je sve uminulo. Ni Gjeme ni Jelene niesam više vidio.

Za tri dana dobio sam iz Venecije pismo, u kom

Digitized by Google

mi ucviljeni rod Gjemin javlja, da je sirota neopreznošću svoje djevojke kod odievanja za ples izgorjela i nekoliko minuta prije deset sati na večer izdahnula — upravo u isto doba, za koje je bio gondoljer naručen, da je poveze na ples.

Ako je išto moglo utvrditi moje uvjerenje, da neobični moji doživljaji niesu tek pusta fantazma, a to je za cielo bio ovaj zadnji slučaj. Bude mi, te se niesam više usudio dvoumiti i sumnjati. Ta — tu se evo prividjenja moja skladahu sa dogadjajima, što su daleko od mene bivali i sasvim neodvisno od svakoga moga utjecanja.

I sa Jelenom uzmem razgovarati se o Gjemi. Htjedoh da jê izpitam, nu — ona mi tek reče isto, što sam već iz raznih okultističnih i telepatičnih knjiga znao. Gotovo svakiput bi se ugnula svakomu daljemu objašnjivanju. — Najzad niesam se ni suviše zanimao za to, — meni je dosta bilo, što sam se mogao s nekom sigurnosti i ubjedjenjem podavati sladkomu i prelestnomu drugovanju s Jelenom, koja postade od sada za me realnost nad svakom sumnjom, a realnost — ipak tajnovita i dolazeći iz strana, u kojima više ne postoje medje vremena i prostora naših pet osjećala. Kao pobjednik kakav gledao sam odsele na smrt — i kriepilo me — uznosilo me neko čuvstvo stalnosti i neprolaznosti.

Kojiput gotovo ućutih želju, da pobjednom trubljom vasionomu čovječanstvu objavim istinu svoju, pa da ga nadarim utjehom, no suzdržavala me bojazan, da bi možda onda Jelena prestala dolaziti. I tako čuvah i nadalje svoju samoću, ali je ne dočuvah.

Po mom brbljavom susjedu saznao je nešto o albumu drug moj davni i daleki rod X. Brbljavac

Digitized by Google

mu napunio uši, kako silno trpim, pa da ne mogu nikako pregorjeti gubitak Jelene, naprotiv da se namjerice bacam na muke i razdirem težku ranu svoju, da mi budu boli još jače. Nadovezao k tome, kako je najmanje deset puta uzalud pošao k meni, a kako on, tako i cielo drugo poznanstvo nikad nije moglo do mene. Gotovo sudio čovjek iz ove moje zavoljene osamljenosti, da se je bojati, te bih mogao poludjeti ili dapače da jesam već lud.

Prijatelj moj dakle bude sasvim uzrujan i nemiran. Pohrli on ravno k meni i silom si prokrči put i osvoji slobodan ulaz. A nadje me upravo, kad sam očekivao, da ona dodje. U zadnje bo vrieme mogosmo si već posve sigurne rokove opredjeljivati. I taj put bio je sastanak tako urečen. Pohod prijateljev bio mi je dakle sasvim nepriličan. Čisto sam se morao susprezati, da mu svoje zlovolje ne izkažem.

On je dakako bio tako uvjeren o silnoj mojoj tuzi, da se nije ni nadao kakovomu ljubeznomu dočeku. Već pozdrav bio mu je takav, kao da dolazi k čovjeku, kojemu se sve nade i sva radost u grob survaše. Moju zlovolju i nestrpljivost isto je tako shvatio i tumačio.

— Kako ne možeš da se svladaš! — padne napokon u najelegičniji uzklik. — Poimam tvoju nesreću i tugu tvoju, — ali vrieme mora i može sve izliečiti. Čovjek ne smije da mu u tom poslu navalice kvari. A ti, Boga mi, činiš tako! Daj se primiri, — nastoj zaboraviti. I vjeruj mi, sve ćeš napokon svladati.

Tako je neprestance nastavljao. Napokon me iznevjeri svaka strpljivost.

Digitized by Google

— Ta nemoj tako! — prekinem mu živo rieč. Niesam ja nesretan. I nemam, poradi česa da budem takav.

— Kako? — zabezeknuto će prijatelj i zagleda se razrogačenim očima u mene.

— I niesam nesretan, jer ne izgubih svoje Jelene!

— Što? — i on prestravljeno odskoči u prvi mah dva tri koraka dalje, pa se onda posve blizu k meni prikuči.

A ja sam mu sada uzeo sve pripoviedati. Ovladala mnome neka vrst vrtoglavice, u kojoj samo imah želju sve izkazati i uvjeriti druga o svojoj sreći.

— Oh! — odkine mu se iz grudi bolan i zabrinut uzklik, pa me ulovi za ruku, kad sam svršio. Uzme me nagovarati, da idem odmah i to smjesta s njim odavle — na putovanje.

— Ne mogu, niti hoću! — odbijem mu ponudu. — Evo — da niesi došao, — sad bih bio s njome. Nekoliko časova još, pa — eto nje ovdje. Tako smo se dogovorili.

— Prijatelju, ti si bolestan — ti si — ti si —

— Reci, da sam lud! — upanem mu ljutito u rieč.

— Ne — ne tako, ali opet —. Slušaj me i kreći odavle što prije — sad još. Jer — no da — ti ćeš mi oprostiti, ako ja tvoje pripoviesti drugačije shvaćam. I — ah — ja ću ti sasvim otvoreno kazati, jer tu nema okolišanja. — Tvoja prividjenja su halucinacije u takom stupnju, da tu može stručnjak posla imati. Tako ne smiješ da ostaneš.

— Ti me zbilja držiš ludim, a ja ti kažem, da ni o čem ne može da bude sumnje, — ja realno

Digitized by Google

doživljujem sve, što ti pripoviedah. Da sam lud, — eh — onda bih za lucida intervalla morao imati osjećaj, da su moji doživljaji tek puka bolest — mojih moždana.

— Slušaj me! Ne velim ja, da si lud, — da su ti oboljeli moždani, da ti je um bolan, no — dan danas već znademo, što autosugestija može. — Ti si sebi sam navalio sva ova prividjenja.

— A što je onda s rukopisom — što sa cvietom — što sa vizijom Gjemine nesreće?

— Što — što! — uzme buncati prijatelj, no — ja ga niesam dalje slušao, jer u taj isti tren — točno u urečeni čas — unidje u sobu Jelena.

— Evo je! — šapnem prema njemu i podjem njoj u susret.

— Koga? — Lucio — za Boga — kuda ćeš — što ti je? Ta — vjeruj mi — nema nikoga, — u sobi smo samo ti i ja. Ah — biedni moj prijatelju! — otme mu se očajan uzklik. Opazio sam na njegovu licu, da više ne sumnja o mojoj ludosti.

— Ti si ipak došla? — obratim se Jeleni.

— Urečeno je — moram! A i dobro je, bar ćemo uvjeriti prijatelja, da niesi lud.

— Ali on te ne vidi, — tvrdi, da nema nikoga u sobi osim mene i njega!

— Lucio — što govoriš! — Slušaj mene — ti se razgovaraš sam sa sobom, pokraj tebe nema nikoga! — vikaše prijatelj.

— Čuješ li ga? — kažem Jeleni, koja je sjela na kanape i odložila palto.

— Čujem ga — i naravno je, da me ne vidi i ne čuje, jer — njegovi organi niesu u onom stanju, u kom su tvoji i u kojem je jedino moguće, da me vidi.

Digitized by Google

— On mora dakle misliti, da sam lud!

— Dašto! No — ti ga možeš postaviti u isto stanje, u kom si ti, pa će me vidjeti.

— Mogu?

— Dakako. Tek trebaš da hoćeš i želiš, da provališ medje njegove individualnosti i da mu naložiš, — neka me vidi isto onako, kako i ti, — pa će me vidjeti.

— Prijatelju! — obratim se k njemu i naložim mu, kako mi Jelena reče. On se porugljivo nasmieši i kimne tek glavom, no — niesam trebao ponoviti svoga naloga, kad mu lice zaprimi čudnovat izraz — i on se zagleda u mjesto, gdje je Jelena sjedjela.

— Vidiš li sada? — Zar ne, ti vidiš?

— Jest — ja vidim, ali —

— Ništa ali, — sada valjda ne ćeš više tvrditi, da sam lud, ili ćeš morati i za se isto pomišljati.

— Da — da. Ja vidim — no —

— Ne sumnjaj ništa više. A ti, Jeleno, daj mu kaži, da si u istinu ovdje.

— Evo vam ruke moje. — Neka vam bude kao Tomi nevjerovanomu. Opipom ćete se uvjeriti, — reče Jelena i pruži mu krasnu svoju ruku sa dražestnim i ljubkim smieškom u licu.

On se nakloni i poljubi ruku.

Ja sam se slavodobitno i glasno nasmijao, no u taj isti čas nestane Jelene. Niti on niti ja više jê ne vidjesmo.

Prvi čas zavladala je medju nama šutnja od čuda, strave, smetnje — što li.

Ja se prvi domognem rieči.

— Dakle što kažeš sada?

Digitized by Google

— Ništa. Isto, što i prije. Priznajem, da sam vidio, ali — to je bilo sugestijom — hipnozom proizvedeno.

— Oh — ti si nepopravljiv! — kliknem gotovo ljutito.

Konac naše razpre bijaše, da mi je priznao mističnost, dapače transcedentnost cieloga slučaja moga. Ali je i tvrdio jednako, da su opasni takovi doživljaji po zdravlje duše, pa sam mu morao obećati, da ću poći s njime u Pariz ili u Nancy ka glasovitim tamošnjim hipnotizerima.

Eto tako mene kod Charcot-a, kojemu sam evo po želji njegovoj u tim redcima vjerno nacrtao svoj doživljaj.

* * *

Pripomenak piščev. — Kad sam prije dvie godine bio u Parizu, upoznam se slučajno u vlaku za Versailles s mladim ruskim djakom, koji je slušao Charcotova predavanja. Kada mu rekoh, odakle sam, lupi se mladić u čelo i klikne:

— E — vi ste po tom zemljak nesretnome Luciju Ranjičiću! Možda ga poznajete?

— Niesam ga osobno poznavao. Ali iz novina znadem, da je — mislim — samoubijstvom svršio iz nesretne ljubavi — čini mi se, od žalosti, što mu je zaručnica umrla.

— Harašo — harašo! Isti je. — Ali znadete li još nešto? Došao on prije svoga djela ovamo, da izpriča profesoru svoj doživljaj. Napisao cieli roman. Charcot je pročitao, — meni je takodjer dao, da čitam, — i mi ga izliečismo. U hipnozi mu nalože, da mora sve zaboraviti, što se tiče njegovih vizija i

Digitized by Google

halucinacija, — upravo tako, kao da ih nikad nije bilo. I zbilja pošlo je divno za rukom. Lucio je posvema zaboravio svoj prekogrobni roman — i bezsmrtne duše — sve to bude kao izbrisano iz pameti njegove. Tada njemu nastane tako, da je još uviek žalio za izgubljenom vjerenicom. Bol ga tako prevlada, da je u tom očaju segnuo za revolverom. — Tko bi bio mislio, da je takav? — Ako želite rukopis njegove izpoviesti, — mogu vam ga dati. —

Ovako sam došao do Lucijeve povjesti.

Digitized by Google

Pelud.

Plesna se dvorana prilično već izpraznila, no ono parova, što je još ostalo, tim se veselije i strastnije podavalo ritmu Straussova valsa. Stajao sam za stupom —, nešto da se odmorim, a najpače. da se nagledam krasne jedne crnke, posve mlade djevojčice, koja je cielu večer slavila gotovo najveće slavlje, tako je bila krasna, dražestna i elegantna. Čuo sam, da je iz Venecije, gdje joj obitelj ima jednu od onih sjajnih starodavnih palača, što se tako bajno redaju od Ponte di Rialto do Piazzette, — a po materi da je hrvatskoga podrietla, po čemu je i došla u ove strane, gdje majka njena ima posjeda.

— Što vi tako uporno promatrate? — upita me ostraga poznat glas i dotakne me se nježno nečija ruka. Obazrem se, — bio gospodin Livio Milković, moj susjed iz rodjene županije.

— Tà — gledajte eno krasnu gospodjicu kontesu Cornerino! odvratim mu i pokažem glavom prema gospodjici, koja je baš počela plesati. — Nije li bajna? Vi — takav poznavalac ženske krasote, za cielo još više uživate nego li drugi sviet. U istinu prekrasna djevojka.

— Da — krasna je! No — što je to — prema

Digitized by Google

njenoj materi! da ste nju poznavali — prvo osamnaest godina, — onda biste! —

— Ma — pustite sad majku, — i gledajte kćerku. — Živo odpovrnem i uzmem da slavim malu talijansku krasnicu s njenim krupnim crnim očima, kakovih se samo u Italiji vidi, pa s onim ovalnim oblim liščem puti tamne, no ipak svježe i zarumenjene.

— Krasna je — krasna, — imate pravo, — ali opet — moram, da se sjetim majke.

— Je li i majka ovdje? —

— Nije. Djevojka je došla ovamo s nekim rodom —. U ostalom — pozivam Vas, da podjete sa mnom u blagovalište, gdje ćemo sjesti, pa malko počavrljati i koju dobru cigaru izpušiti. Što ćete ovdje? Ne igrajte se s vatrom. Mala kontesa mogla bi još da vam naudi zdravlju — srca, kao što majka njena u malo što nije učinila sa mnom.

— Aha — tako dakle! S toga Vi ne dopuštate, da je kći liepa kao majka.

— Niesu ni slične, — i pamtite, ja nikada ne volim, da se prave klasifikacije. Zašto to? Za cielo ne samo poradi toga, što sam nekoč u latinskim školama s klasifikacijom bio vječno „in casu belli". Idemo dakle? —

Poznavao sam Milkovića kao veoma ugodna causeura, a glavno zanimao me, što je bio neke vrsti Don Juan, ne onaj pravi tipični Don Juan, kakova će napokon neodlučni, tankoćutni i ljenivi slavenski soj težko ili barem vrlo riedko proizvesti, no ipak — u neku ruku on je svoj život glavno poklonio službi trubadurskoj i mogao si polaskati, da bijaše mnogokratni pobjednik ženskoga srca i ženske lje-

Digitized by Google

pote. Pa i sad još, premda je prevalio pô vieka, on je još jednako bio siguran, te se ne treba plašiti, da ne bi mogao još kojiput biti pobjednikom. Njegova elegantna, izvanredno sačuvana pojava, dašto do strogosti i sustavno brižno gojena, zatim njegova duhovita, živa zabava, njegove manire, nazori i pogledi savršeno svjetskoga čovjeka, sve je to činilo, da se je mogao tako dugo uzdržati u svojoj — ulozi. Dakako da najmanjega diela tomu nije doprinašala njegova neka tiha lirska sentimentalnost, no koja možebiti upravo je najviše sakrivila, što se nije do pravoga i podpuna Don Juana razvio.

Ja sam se dakle rado odazvao pozivu, te sam ostavio dvoranu, obazrevši se još jednoč za liepom kontesom. — No — i njega sam ulovio, — kako je dugim — dugim pogledom gledao na malu, a licem mu lebdio neki izvanredno nježan — blag izražaj.

— Pazite — pazite, — da ne bi majka još u kćeri djelovala, — našalim se i nasmiešim se.

On se pak trgne i žurno pokroči dalje. Sjednemo u skrajnji kut, k praznu stoliću, nad kojim nije više gorio plin. Konobar htjede da upali plin, no obojica u jedan se glas uzprotivimo i naručimo butilju graševine. Gospodin je Milković zapušio prije cigare svoju obligatnu egipatsku papiros i nije po običaju svom započeo razgovora, već je jednako gledao prema vratima, što vode k dvorani, nekoliko puta spominjući malu kontesu i pitajući sebe i mene, hoće li prije polazka kući i ona ovamo u blagovalište. Da pravo kažem, ja niesam tome podavao nikakve znamenitosti, a opet da budem još iskreniji, niesam gotovo više ni mislio na liepu Talijanku. Nije mi s toga ni na kraj pameti došlo, da

Digitized by Google

povedem rieč o njoj. A osim toga s gospodinom Milkovićem ja sam najvolio da se razgovaram u obće o ljubavi i o ženama, jer u tom pogledu bio je u istinu i prebogata riznica izkustva, a i opet pun finih — vjernih i istinitih opažanja. Napokon — ako ikada, to sam ove večeri imao dosta pobude, jer dvorana je u istinu bila puna i prepuna krasnih gospodja i gospodjica. Pa i zbilja — podsjećajući Milkovića sad na ovu — sad na ovu dražestnu plavušu ili crnku, mogao sam ga oteti njegovu napetu izčekivanju, te je brzo zabrodio strujom, kojom sam htio.

— Pa molim Vas, — recite mi, — kad ste bili najsretniji i najviše uživali? — upitam ga, nakon što mi je izkazao nekoliko zanimivih pričica iz povjesti svoga srca.

— Sretan! Tâ — što da kažem —? I ja, kao svaki drugi, lako sam i rado zapadao u bludnju kod svakoga novog čuvstva, da je eto ovo tek ona prava ljubav. Napokon — što sretan? O tome bi se moglo mnogo govoriti.

— Dakle — uzmite — drugu rieč! Pitat ću, koji Vas je doživljaj izpunjao najvećim zadovoljstvom ili bolje još, koja vam je uspomena najmilija?

— I na to se ne može istom onako odgovoriti. U samom sjećanju može biti mnogo bludnje. Ali čekajte —! Na ovo pitanje — ipak bih Vam mogao odgovoriti. Da — da. Jedna je uspomena, kojoj se uviek približujem i sad još s nekim dragim tronućem. I čudnovato — baš ova uspomena tako je prema ostalomu mojem životu strana, posve drugčija i sasvim nelogična u skupu i galeriji mojih inih doživljaja. Pa ipak — možda je baš ona poglavitim

Digitized by Google

uzrokom, što se nikad niesam vjenčao, jer mi je poslije kod svake prigode došlo: „e — kad si ondje pustio, što ćeš sada!“ I jest — ja ne mislim, da sam ikad poslije još baš onako osjećao, — onako kao dah nježno, a čisto — čisto kao snieg, što dolazi ravno iz visina. Velim Vam, — sasvim — što drugo — nego li sve ostalo. Gotovo — i niesam što doživio, a ipak — ipak jest, — sve je bilo — svaki časak — svaki čar najčistija lirika, sasvim sačuvana od svakoga konvencionalizma — od svake praktičnosti. A — eto — večeras — vidim njezino diete — njenu krv, — pa ja — nekoč već kao mladić posve bez plahosti — večeras se ne usudih ni blizu k tomu djetetu!

— Dakle u njezinu majku —? Eto — dajte mi pripoviedajte.

— Drage volje — tek ja bih rado, da budem što duži u spominjanju drage ove uspomene, — a opet — još bih želio vidjeti malu. Počekajte — idem časkom još u dvoranu.

Brzo se povrati, jer male nije više bilo.

— Ajdemo odavle i mi! — reče ne sjedajući više k stolu. — Ova dosadna dvorana poslije plesa, ovi glupi kelneri — i ove butilje — sve mi to prieči, da Vam pripoviedam onako, kako bih htio. Znate što? U mene ima pravi ruski karavanski čaj — i pravih ruskih papirosa. Ajte k meni. Bar ćete odmah vidjeti i sliku moje uspomene, — a ja ću Vam pričati. Što ćete — dodjoše dani, kad je čovjek najsilniji u uspomenama —.

I mi podjosmo kući njegovoj, gdje mi je ovo pričao:

Digitized by Google

1.

Jednoga ljetnjega dana — u početku sedamdesetih godina — dobijem nenadano sudsku obaviest, da sam od nekog ujaka nasliedio dobarce. Ja, da Vam pravo kažem, već sam bio i zaboravio, da ima na svietu toga ujaka, a još manje sam znao za to imanje. Iz najranije svoje mladosti tek se sjećah, da živi neki rod po materi, umirovljeni ritmajstor, neke vrsti čudak, koji se je od svega svieta odielio i od mnogo godina živi samotno na svom djedovskom dvoru, što leži negdje pod zagrebačkom ili varaždinskom gorom. Još je takodjer lebdjela oko njegova imena nekakva legenda — priča — o nekoj sretnoj ili nesretnoj ljubavi, no znalo se uza to, da je izražen neprijatelj Evina roda. Kao mladić mogao sam se časkom zanimati za toga čovjeka, no — poslije život me svega zanjihao valovljem svojim, te ja nikada ne dodjoh u priliku, da i pomislim samo na „oncle Kolomana", kamo li, da ga sretnem.

I zbilja držeći u ruci sudsku odluku, morao sam se u prvi čas domišljati, tko je taj Koloman pl. Kosaković, koji je imao tu svakako divnu ideju, da me imenuje svojim nasljednikom. Baš mi je dobro došlo. Bio sam u takvoj prigodi, da „za volju srca svoga" moradoh da se spremam na dalek put, — a opet sredstva su novčana dobrano bilo izcrpljena za neku predjašnju takvu volju. Pa i prvo, no što sam dao potrebito očitovanje, ja sam pisao agentu poradi novaca, a „stanovitoj osobi" priobćio slavnim riečima viest, da je putovanje — gotovo! Da idem dobro pogledati, nije mi ni na um palo. Ali — dodje još istoga dana k meni čovjek, koji mi se

Digitized by Google

predstavi kao kupac. Objeručke primih priedlog. Dašto — sad sam morao, da idem napolje. Tako dodje, da sam dva tri dana kasnije jurio cestom put Juriševca. Tako se je zvalo dobro.

Uviek sam držao dobre konje, pa i onda imao sam divna dva konjica, — iz Jankovićeve ergele, — s kojima sam u po dana prevalio inače osamsatni i još dalji put. Još je sunce visoko stajalo, kad sam stao pred dvorom, čudno gradjenom ladanjskom kućom, gdje je iz svake cigle gotovo govorio k meni i duh i ukus pokojnoga umirovljenika — ritmajstora, graditelja toga „novoga grada", kako mi reče stara služavka, jedini živi stvor, koji se je pokazao. Kuća je bila razizemna, više nalična kakvoj jašionici nego li ladanjskoj gospodskoj kući. Nevoljko i sa silnom dosadom, dapače sa zlovoljom uljezao sam u taj svoj novi dom. Ova zlovolja još se povećala, kad sam bio unutri, jer — nutrašnji razpored bio je prava ludost. Pravo uzevši samo jedna jedina odaja bila je takova, da se je mogla nazvati sobom, ali kakovom sobom! Više je nalikovala svojim okruglim velikim prostorom kakovoj dvorani za ples ili kako već rekoh — jašionici, nego li sobi, da se nastaniš u njoj. Iz ove soburine vodila su četvora vrata s južne i sa sjeverne strane u pokrajnje sobe, koje su opet bile uzke — čisto prave ćelije. Ne možete da pomislite veće arhitektonske ludosti.

— Ta — što je to! — ljutito i iznenadjeno, — čisto tužnim glasom razočarana nasljednika klikoh, jureći iz jednoga kuta u drugi, jedva pazeći na namještaj i ritmajstorsko-hipoložke ostanke ujakovih „pasija". Stala me ganjati i mučiti misao, gdje ću

Digitized by Google

naći za Boga drugoga kupca, koji će ovu nagrdu od zgrade htjeti da kupi! U prvom porivu svoga jada ja sam odlučio, da se ravno vratim u grad, i zbilja — viknem kroz najbliži prozor kočijašu, neka ne izpregne, jer ćemo odmah dalje.

— Zar njihovo gospodstvo ne će ostati ovdje? — javi se starica služavka, što je unišla za mnom u kuću i stajala na pragu velike sobe.

— Ne — draga! Ta — gdje da ostanem tu! U tom cirkusu da spavam? Ili opet onamo u onim luknjama, — ta niesam fratar!

— Pokojni gospodin — ritmajstor, daj im Bog duši dobro, — niesu takodjer ovdje stanovali.

— Gdje dakle? — u čudu zagledam se u zamusanu i krezubu babu.

— Eno — u starom gradu. Ovdje su samo danju bivali.

— Dakle ima jošte i stari dvor?

— Dašto — da ima. Onamo prieko za brdom, — i ljepše je gore. E gore je sasvim liepo!

Naložim joj dakle, da me odvede onamo. No prvoga naloga, da se ne izpregne, ne htjedoh još da opozovem.

Stari dvor bila je obična plemenitaška kurija od drva na podzidanim temeljima, u stanju, da se Bog smiluje — sa krovom razklimanih šindra, jednom rieči opet onako, da me je zeblo pomišljajući na kupca. U sobama, mračnim i nizkim, a s namještajem iz pradjedovske još dobe, svakud uzkim i razlupanim, stao me kod prvoga koraka dušiti prah i vonj davno zatvorenih odaja. — No opet — vidio sam, za silu može se prenoćiti. Ipak bilo je kao u drugih ljudi. — Najzad došao sam u poslu i u dužnosti, što ću

Digitized by Google

dakle da uzalud bude sav moj put! Dakako još istu večer silno sam žalio, šta niesam otišao. Dosada me užasno zamučila. Uzalud sam kod otvorena prozora buljio u krasnu ljetnu noć, uzalud slušao slavulje, — nije mi pomoglo, što sam sa sviećom u ruci prošao redom sve sobe i od zida do zida gledao u starinske slike, od kojih je jedna predstavljala Mazepinu smrt, druga junačtvo djevojke Saragožke, treća nekakvu strašnu pomorsku bitku s mornarima u allonge-perukama i tako dalje. Tek časkom probudi se neko zanimanje, kad sam u kutu za peću u zadnjoj sobi odkrio portret svoga ujaka u negdašnjom ulanskom monduru zelene boje s crvenim aufšlagima. Lice je — imalo svaki izraz i tip prije nego li onaki, kakov obično za kavalerijske oficire mislimo, nekakvo nježno, preplašeno, plačljivo lice, od kojega mi brzo bude još dosadnije. Najzad utečem se u postelju s tvrdom i neoborivom nakanom, da ću nastojati rano u jutro ovršiti sav posao (— pravo i niesam znao, kakav to posao) — i onda što prije odjuriti odavle. Unapried već veselio sam se času, kad bude ljesa dvorišta za mnom zatvorena, pa u tom veselju mogao sam mirno usnuti. I zbilja dobro sam spavao, — tek cielu noć sam snivao o ritmajstoru i njegovoj ljubavi. Iz one nejasne mi legende spleo sam ciele romane i novele, te sam svoga ujaka čas gledao kao nesretna Werthera, koji vječno žali za svojom nesudjenom Lottom, te se od boli živ uzidjuje u svoju kuriju — jašionicu, čas opet kao sretna pobjednika — neke vrsti blaubarta, koji je sagradio onu čudnu kuću, da u njoj čuva od svieta svoju sunčanicu.

Zorom još se prenuh i kako sam bio nestrpljiv, da što prije svršim poslove, ustanem odmah. U dvo-

*

Digitized by Google

rištu čekali me seljaci. Saznali su za moj dolazak, a što je još čudnije, znali su takodjer za moju namjeru, da prodam imanje. Došli su, da bi kupili pojedine zemlje. Jedan iz hrpe predstavi mi se kao bivši špan pokojnoga gospodina i ponudi mi svoju službu, dodajući odmah — onako postrance i s nekim priezirom prema ostalim, — „da će dobro biti, ako prodam sve, što dalje leži". Pristanem taj mah, no — da ipak udovoljim svojoj ekonomičkoj savjesti, odlučim, da podjem barem pogledati zemlje, koje bi se sad već onako prodale.

— Je li to daleko, — bih li rekao osedlati konja?

— Nije — nije, — pa i težko bi svakud s konjem! — odpovrnu i seljaci i špan.

Medjutim unatoč uvjeravanja seljakâ zemlje su bile daleko. Prošli smo jedno pet šest brda. Posao smo svršili brzo, jer sam ja u istinu želio, da ni časka ne izgubim. Vraćajući se kući, odpustim i špana i seljake, željan malko mira i da ne trebam dalje slušati njihovo bajanje o pokojnom ujaku, koji je iz njihovih rieči izlazio kao nekakav čarobnjak ili Turčin — ili Bog sam zna, što i kako su sudili.

Al tek — niesam dobro uradio. Sašao sam s prave staze i bazajući kojekuda već dva sata, uvidim, da sam zalunjao nekud sasvim protivno. Gotovo biesan sam bio, a nigdje nikoga da pitaš, kud bih došao u Juriševac. I nije preostalo nego da idem, kud me dobra sreća nanese. Tako me eto najednom na izpustu brda u nekoj dražestnoj kotlini, gdje u skrajnjem kutu na povišem brežuljku opazim gospodski dvorac sa širokim dvorištem pred sobom, a sa strane i ostraga širi se za dvorom ogroman gustim drvljem i visokim voćkama zarastao vrt. Kotlina sva je okolo naokolo

Digitized by Google

opasana dosta visokim bregovima, kojih se kosa reže neravnim krasnim linijama u nebesko plavetilo. Dolinom pak vijuga se obiestno čas širok čas uzan potok, svakud obrasao starim vrbama i jagnjedima, da se ovamo pred brdom, pod kojim stajah, razširi u pravo — pravcato jezerce. Niesam nikad bio, da bih zapadao kod svake liepe okolice u ahakanje i ohakanje, pa da onda tronuto kliknem: — „koliko krasno“, — ali taj put, Boga mi, u malo što nije sa mnom bilo tako. Gotovo začaran ostanem na obronku briega i cielim okom zavjesim se za krasnom slikom.

No — brzo mine sva ta divna okolica izpred mojih očiju. Imao sam što drugo da gledam. Spazim — na obali jezerca mladu djevojku, — gdje sjedi pred štafelajom i radi kistom. A djevojka — što da vam kažem — krasna je bila — ta krasna, da sam u istinu u pô glasa prošaptao zadivljeno: „ah“, i morao kao uciepljen ostati na mjestu, samo da je gledam. I ne ću pretjerati, ako nešto kažem. Do onoga puta — često sam i redovito zamjeravao ma i svojim najmilijim piscima, što obično opisuju svoje junakinje onako savršeno liepe, kako ih u životu ne susrećemo, — bile ma i najizbornije krasotice. Ali videći ovu mladu ljepotu, ja sam u sebi kliknuo gotovo slavnim osjećajem: — „ta ovako što ima tek u knjigama i u galerijama slika!“ I sad još nakon toliko godina — čisto s nasladom gledam u duhu krasno diete.

Bila je blondinka od onih s kosom, što u istinu kao zlato sjaje. A ta kosa bila je bujna, bogata, valovita i oko lica kovrčasta, pa je dolazilo, da je u jutarnjem ljetnjem zraku izgledalo, kao da joj lebdi oko čela zlatna aureola. Onda uzmite k toj divnoj

Digitized by Google

kosi lice krasno i nježno — puno života u svakoj svojoj crti, više okruglo no ovalno, s profilom jasno opredieljene linije, kojom se odlikuju antikne kameje, samo što nije u njem mirovala sa svojim nježnim mirom ona ravna grčka linija, već je više treptjela crta sjevera sa svojom kapricioznošću, a da ipak u isti tren čuva u sebi svu otmenost. Osobito pak savlada me ono dražestno lice svojom puti. Niesam nikada bio velik ni čvrst u poznavanju verzova i poezije, ali — gledajući ovu put, kao da su se probudili u duši mojoj svi stihovi, što sam ih igda čitao o koži kao liljan bieloj i o lišcima rumenim kao rumene ruže. A vječno poetična priča starih Helena o Anadiomeni kao da je stala preda me pravom pravcatom istinom, tako je ta nježna biela put imala u sebi sav čar i svu poeziju morske pjene. Časkom se zagleda pravcem mojim — i sad sam vidio pogled, — čudan svojim tihim zanosom, svojim djetinjskim pitanjem, svojim i veselim i blaženim žarom, a pogled iz očiju, kao nebo plavih i kao rosa vlažnih!

Vidite, ja sam podoban sad još zapasti u pravi ditiramb. Pa i jest! — Bila je savršeno krasna. Uzmite k tome još vrat, kakav je Rafael svojim madonama davao, pa onda — ruku, dugu, bielu, uzku ruku, svu nježnu i sitnu s dugoljastim tankim prstima, ušiljenim prema noktima, koji su bili ružičasti kao pupoljci ruže. A ja od nekada — za liepu ruku u žene samo da poludim!

Nije me spazila. I ja se potuljim za grmom, samo da mogu dalje uživati. U to je malko stala u poslu i uzdigla se. Ah — gospodine! Sad istom bio je dojam podpun, dojam posvemašan, silan — velik. Krasnoj glavi odgovaralo je i cielo tielo.

Digitized by Google

Dosta visoka u rastu, a strojna, skladna i tanana u svemu. U najdivniju harmoniju složila se tu nježnost i tankoća blondinke s razkošju i oblikom kćeri južnog neba.

Napokon ja — koji sam se ne tek iz taštine ili iz puke dokolice i obiesti od zemana klanjao i služio ženskoj ljepoti, imao sam i imam kao svaki pravi poštovalac krasnoga spola dosta primjese pjesničke u sebi. Da u istinu znadete cieniti ženu i u njezinoj ljepoti uživati, vjerujte mi — nedostaje tome tek obzirna ćud razborita dobrijanovića ili razpaljena strast kakove lole. Takova čeljad istom dodje do toga, da će u prvom slučaju možda naći nedužnu dušicu, koja će se htjeti klanjati njegovoj urednoj osobi, pa će u tom misliti, da je našao svu sreću, što je ženski naručaj pruža, a u drugom slučaju — ah — tu čovjek brzo izpod čovjeka padne. I veliki raj ženskih čara za njih je vječno zatvoren. Treba tu poezije i poetična osjećanja, da ti se vrata toga Edena otvore.

A meni se onajput pred jezercem u istinu otvoriše! Ah da vam je bilo vidjeti! — Jutro svakud slavno i sjajno pod nebom vedrim — bez najsitnijeg oblačka. Iz tamnomodrih visina sipa se svjetlost u bojama žarkim, sve naokolo kao da je zlatom posuto, rosa po lišću i na travi cakli se kao alem, a dalje kao da se ljeska srebro, najdalje — najdalje pak bieli se to kao fini mliečni emalj ili kao niti od biele svile ili paučine, u kojim se drščući gube plave daljine. Iz šume glasno zvoni mila i vesela arija crnoglavke, zrakom se visoko prelieva ševin poj, oko lica zvrnda zuj kebrića i mušica, od svuda se toči miris lipe, a da drvo samo ne vidiš: — vi-

Digitized by Google

soko gore na drugom briegu ori se pjesma djevojčice seljačke, koje tanani oblik titra nesigurno u previše svietloj pučini; — a tu u tom divnom mladom danu u njegovom stoglasnom poju, u njegovoj žurbi same prirode, a u dalekom ladanjskom miru, tako dalekom, da je nešto sveto u njem baš isto kao i u hramu za predvečerja, — tu u takovoj divnoj sredini — stoji ona — kao prava slika, prava personifikacija sve ove veleljepote. Ah — kako se je divno nosila u tom sjajnom zraku — u tom krepkom šumskom zadahu — nad tom zelenom vodom, pokraj neprekidna tajnovita šaputanja trstike i visokih trava na obali vode, — u dohvatu izprekrižanih sjena, što su puzle iz židkih grana i dugoljastoga lišća starih vrba. Nezaboravan pogled!

Niesam se više usudio da i nogom samo maknem. Plaših se, da bih si prikratio čarni — sladki čas, što mi ga podavaše puko gledanje. Bijaše mi tako ugodno, da mi ni jedan trenutak ne dodje na pamet, da joj se približim i da joj progovorim. Inače niesam bio nikad od neodlučnih i plahih. Ali ovdje — u istinu ja niesam ništa više želio ni htio, nego da gledam i da punom dušom uvlačim u sebe svu neobičnu ljepotu. Pa vjerujte mi, — ima u tome neka posebna razkoš, jest kod toga neki neobično fin — nježan a po tom toliko sladak osjećaj, koji ni najmanje ne ostavlja najviših sfera duše, te i nije gotovo nego li titranje i strujanje psihe same, sasvim još slobodne i neodvisne od tiela. Napokon svaki daljnji korak težko je sačuvan od primjese budi pohotne budi od poriva one još gore mužkaračke sujete i želje za pobjedom, a ta primjesa silno kvari, da bi se glavno i jedino u duši muža razvilo ono bezgra-

Digitized by Google

nično divljenje ženskoj ljepoti, koje uzbudjuje u jednu ruku sav naš vječni smisao za liepo i po tomu nam tek pruža mogućnost, da čisto uživamo i sve vidimo i sve spazimo, a u drugu ruku nadahnjuje nas najljepšim zanosom i dobrotom. Da — da — onoga časa ja niesam trebao, da što više tražim, no da se mogu predavati gotovo platonskomu užitku, motreći ždno i prilježno krasnu djevojku u njenoj predražestnoj pozi, pa — one mile kretnje, oni veseli djetinjski pogledi u jasni svietli dan, — ta preda mnom čisto da je u isti čas stajala živa prekrasna genreslika i opet najzanimivije poglavlje kakove Turgenjevske novele — ah — sve — sve!

I odavna je bila otišla puteljkom prema briegu, gdje je stajao dvorac, dok sam ja još uviek bio na istom mjestu!

No — da me razumijete, — eto — ja Vam mogu pokazati i njezinu sliku. Odmah ćemo je imati.

* * *

Gospodin Livio otvorio je svoj pisaći stol, no trebalo je dosta, dok je duboko medju svakakvim svežnjima pisama naišao na tanak uvezak sitnih listića i uvela cvieća, sav svezan pobliedjelom modrom vrpcom. Iz toga snopića izvadi zamotak svilenoga papira, koji odmota i pruži mi krasno izradjen medaljon — sa portretom mlade ženske glave. Sad sam se mogao uvjeriti, da moj gospodin Milković nije gotovo ništa pretjerao, kad je malu krasnicu toliko slavno opisao. Bijaše u istinu divna plava ljepotica, što je na slici vidjeh. Njegov opis podudaraše se sasvim vjerno s portretom. Iz toga finoga svježega lica, ne-

Digitized by Google

obično milih i izrazitih crta, od ove bujne plave kose, — iz onih modrih očiju, u istinu sve je govorilo o ljepoti i poeziji, koju je čovjek od vajkada pridievao svojim sanjama izraženim u starim pričama i u lirskim pjesmama. Mene se je još na poseban način dojmila. Bilo mi je, te sam u očigled ove fine, nježne i otmene glave morao misliti na vojvodkinje i markezice iz sedamnaestoga, a još više iz osamnaestog vieka sa kraljevskoga dvora versailleskog. Sva ona bajna dražest, otmenost i najviša oplemenjenost pasmine, kojom se ljudi onoga družtva i onoga doba odlikovahu, a koje je prednosti u ljudskoj vrsti francezka revolucija možda na viekove uništila, — sve se to gotovo za čudo stjecaše u toj krasnoj djevojačkoj glavi. Bude mi isto, kao da gledam koji portret od madame Vigée Lebrun u galerijama Versailles-a i Louvre-a, a oko mene kao da zatitraše ili zastrujaše zadrhtaji i prizraci davnih legenda iz Saint-Cloud skih lovova ili Trianonskih idila, — sva ona iztančana poezija, što je živjela usred najracionalističnijega vieka, kojemu je jedan Voltaire — „pjesnikom", ali koju je predaji spasio njezin pravi — najpraviji pjesnik Watteau svojim kistom i svojim nježnim bojama.

I ja u tom smislu rečem nešto prema gospodinu Liviu.

— Pogodiste — izvrstno pogodiste! — prekine mi rieč. — Istina je — ta — kolikoputa baš sam i ja slično osjetio, kad sam bio s malom krasoticom. A još više — koliko puta morao sam požaliti, što joj nije bio dosudjen onaj viek i ono družtvo, koje je imalo prave kavalire i poklonike ženskoj ljepoti, koji su umjeli još ljubiti i živjeti za svoje ljepotice,

Digitized by Google

koji su još shvaćali i imali u vlasti veliko umieće zabave, razgovora i uživanja, — oh — koji jednom rieči niesu bili takovi jadni filistri ili pak ludi oponašatelji englezkih konjušara i cirkuskih clown-a, kao što smo danas u velikoj većini — svi mi skupa! — vikao gospodin Milković, koji je davno prije tamnoga germanskog filozofa Nietz-schea — ideal čovjeka nalazio u primjerima francuzke aristokracije prije pada Bastille.

— Ali vi zaboravljate svoju povjest! — uletim mu najzad u rieč, da prekinem njegov zanos, koji mi se u prvi mah činio tako paradoksan.

— Eto — ja nastavljam. —

2.

— Treba li, da Vam kažem, da niesam više imao hitnje u grad i da — sam ostao u Juriševcu! Što više — ja kao da sam se povratio kući nekako sav promienjen. Duboki mir osamljenoga i zapuštenog dvora prikazivao mi se sada posve novim čarom, meni je postao drag, ugodan i gotovo potrebit. Ne ću reći, da sam se već nalazio u kakovoj presentimentalnoj raznjihanosti i razmahanosti, u kojoj bih poput pravoga kakova Seladona težio za samoćom, da sanjam i snatrim o nadjenom idealu, nu — svakako moj jutrošnji susret učini, da su se u meni bar probudili novi ili davno već vrtlogom života zasjenjeni pogledi i osjećaji, — tanko spoznavanje najnježnijih ljepota našega najskrovnijeg života. I sad sam čisto tronuto prolazio uzkim sobicama stare kurije, za svakim korakom kao da je ječalo nešto, što je šaputalo o minulim koljenima, o nji-

Digitized by Google

hovoj ljubavi, pa sam se čisto znalično zagledavao na stiene, da medju pocrnjelim slikama, litografijama i silhuetama tražim tragove kakovim historijam srdaca. Dašto iz sviju pomišljaja i snatrenja jednako je preda me izlazio mili lik jutrošnje ljepotice. Svaki čas ulovio sam se, da opet na nju mislim i s nekim veselim, zadovoljnim — reko bih — zdravim osjećajem dozivam u pamet svaku njenu crtu, a da se ipak ne probudi nikakva želja ili pomisao o osvojenju te ljepote. I najduže vremena niesam se ni dosjetio, da se pitam, tko je ona i kako se zove. Tek — bilo to sladko i nježno sanjarenje, u kojem — kao da se navalice ugibah svemu, što bi mi taj divni san privelo u konvencionalizam svagdašnjosti. Istom za večere, koju je stara služkinja uz pripomoć barem četiriju baba iz sela priredila, pade mi na um, da pitam staru Katu, znade li za imanje, ondje i ondje za bregovima, i čije je, — te znade li za gospodjicu ondješnju. —

Starica sav viek svoj nije došla izvan granica domaće župe, — osim što je kojiput bila u Bistrici, — te mi nije znala ništa kazati.

— Ali — špan će im za cielo znati sve kazati i poslužiti. On je prošao po svietu, da se Bog smiluj. Svake godine išao je u gospodinovu poslu prieko u Štajer, — bio je već i u Zagrebu, — a Krapinu poznaje kao i našu župu. I s gospodom se poznaje, — umije on i njemački, — bio soldat tamo negdje — u — u, kako ono veli — u Belovaru, — naslavila se starica špana i ne čekajući moje zapoviedi, podje po njega prieko u kuću za družinu.

No — i špan, pored svih svojih putovanja, nije mi umio u istinu ništa kazati. Dakako nije htio

Digitized by Google

odmah priznati, da je tako. Bio on još napolak od onih starinskih sluga, koji su svakako htjeli da posluže svome gospodaru ili barem da tako izgleda. Osim toga imao je takodjer sva svojstva i našega zagorskog mužeka, i opet seljaka, koji je od mladosti u gospodskoj službi, — pa se je u jednu ruku lukavo gradio, kao da je zbilja u njega naći odgovore na sve, a u drugu ruku bio isto tako uvjeren, da ga je dugotrajna gospodska služba dovela do sviju poznanstva s gospodom, s njihovim tajnama, mislima. prilikama i neprilikama.

— Ali — nije tako, — gospodina Radičevića poznajem — i njegovo imanje znadem, — prekinem mu nestrpljeno rieč, kad je najzad zapao, da mi priča o svem i svačem.

— Pa tko bi to onda bio! Molim Boga i njihovo gospodstvo — ako im ja ne znam reći, onda bora mi — ne će ni od koga saznati. Još bi jedini Šulipetrov Janko — možda znao. On je stariji — i bio uviek foršpan, — vozio staroga još gospodina — prije no što su pokojni gospodin došli, — vozio ih po cieloj varmedjiji. Hm — kako ja ne bih znao, — gdje poznajem svu gospodu — i sva imanja i „gospodske grade“! — i špan kimao svojom okruglom težkom glavom, gusto obraslom tvrdima štetinjastim vlasima neopredieljene boje. Licem masti bakrene poniknuo je k nizkom, dobro ugojenom tielu, jer je bio — tust kao svi seljaci, kad se late zvanja, s kojim nije skopčan težački posao. Zurio na vrške svojih čizama, kao da ondje traži razjašnjenje. No ni od čizama nije postao pametniji. Ja se napokon tome niesam čudio, znajući našega seljaka, koji redovito samo svoju domaću župu dobro poznaje.

Digitized by Google

— Da se popitam u Šulipetrova Janka? — Ah — kad ti ne znaš, ne će ni on znati! —

Špan i rukom mahne i glavom kimne, kako mi posve pravo daje, s izrazom u licu, kao da još uviek ne vjeruje, da on ne bi znao kazati. Napokon čisto da nije izrekao gotovu sumnju, ima li u obće takovo imanje, o kom sam govorio.

— Niesam nikada čuo — bora mi — neka mi dostoje vjerovati!

Odpustim špana i ne mogu reći, da sam bio nestrpljen ili nezadovoljan, što niesam ništa saznao. Ova anonimnost male krasnice imala je za me neki poseban čar, neku romantičnu misterioznost, a glavno — bio sam ipak suviše neke vrsti Don Juan (— ne podsmievajte se, ja sam iskren, —) da se ne bih uzradovao danoj zapreci, koju ću morati da savladam. One večeri dašto, da mi je tko rekao što slično, bio bih mu se ravno u lice nasmijao, jer — u istinu izbijalo je glavno neko sanjarsko tronuće, u kom sam sasvim zaboravljao sve drugo osim vidjene ljepote. Usne mi jednako šaptahu na pô glasno: ala je krasna! — i sa blaženim smieškom u licu neprestano sam u duhu gledao djevojku nad potokom. U mladjim godinama zanimao sam se za risanje i po tvrdnji svoga učitelja — risača, dobričine nekog Čeha, imao bih za to dosta dara tako, da smo jedno vrieme dobra moja majčica i ja posve ozbiljno mislili, te bi od mene mogao još postati kakov Rafael en miniature ili barem kakav za onda toliko slavljeni Delaroche. Dakako — praktični i uviek pametni otac nije nikako mogao da pristane uz nas i umjesto u Düsseldorf pošalje me na nauke u Altenburg, gdje se je brzo pokazalo, da je moj talenat prosudio

Digitized by Google

bolje od matere i Čeha. No — sada ove večeri sjetim se ja tih svojih negdašnjih umjetničkih poriva i podjem, da potražim artije i olovku. Papira sam jedva jedvice našao u nekom ormaru, no olovke nije bilo. Ujak moj za cielo — u tom je bio pravi kavalerijski častnik — i nije mario pisati. Ali ja sam svakako htio da pokušam čarne i divne crte male krasotice uloviti. Pomognem si time, što sam uzeo na svieći paliti žigice — i stao risati. Najmanje deset puta počeo sam iznova crtati glavu, no nikako niesam mogao pogoditi tako, da budem zadovoljan. Najzad bacim sve na stranu i izadjem napolje.

Vani sve je već zastrla noć, — tamna bez mjeseca noć, tiha i gluha — bez slavuljeve pjesme i bez ikakva glaska iz bašče ili iz ravnice dolje. Bregovi takodjer šutjeli, samo planina izdavala se riedkim pastirskim vatrama. A iz nedoglednih ovih dubina tmine i mraka svakud mi bilo, da se preda mnom diže i prolazi tajinstvenim zamnievanjem bezglasni romon i šapat vaseljenske duše, njenih vječnih mašta i vječnih sanja o sreći, blaženstvu i divnom uživanju, da prati moje sladjane podražaje, moje poglede, moje tihe misli, koje jednako lebdijahu nad briegom potoka i oko divnoga stvora, što sam ga ondje vidio.

Niesam od tmine mogao no nekoliko koračaja proći dalje od dvorca, pa ipak ostao sam tu, — da „brojim zviezde“, kako bi znao reći moj pokojni otac, a ja ću kazati, — stajao sam tu, da se pustim nježnomu, uviek neobičnom dodiru noći i njenim darovima, što ih toliko razkošno punom pregršti sipa pred srce, kad čezne za rajem ljepote.

Ah — da su me vidjele moje krasne znanice iz grada, kakav čudan — čudan i neobičan bio bih

Digitized by Google

im se pričinio, a ja Boga mi — niesam ni časkom pomislio na njih i njihove salone, njihove strašne jour-e, meni je bila na pameti samo „ona“, (— drugačije niesam je mogao nazivati); — a još više punila mi dušu neka velika, daleka želja za čistim mirnim užitkom, za poezijom mladosti i osjećaja, koji niesu ni u kakvoj svezi sa družtvom i njegovim zakonima.

Sutradan mogao sam istom pod večer pomišljati, da idem od kuće. Vas dan imadoh posla sa seljacima poradi zemalja. No ne bih mogao reći, da sam bio s toga nestrpljen, jer — u jednu ruku koncem konca bijah ipak odviše čovjek svjetski, a da se ne plašim priekora, da upadam u dječačku sentimentalnost, u drugu pak ruku ja sam u istinu još uviek kao ono jučer želio, da si cielu „aventure“ što dulje očuvam od razvitka, koji mora poći putem konvencionim, pa zato neka radije što duže i duže ostane ciela stvar — tek mio — dražestan san. — No da — čisto sam se plašio i samoga sebe i opet — pobojavah se, da bi i dojam djevojke trpio. Ali na večer niesam više izdržao. Prirodna i posve opravdana potreba, da opet vidim djevojku, svlada sve drugo. Kako ću udesiti, da je vidim, to ni sam niesam znao. Ne znadoh dapače ni puta drugoga, osim onoga, kojim sam jučer po brdinama lutao, a po kojem gotovo nikako ne možeš proći van pješke. Zapovjedim ipak osedlati konja i sidjem na cestu, po kojoj pojurim pravcem, kud sam mislio, da ću stići u okolicu nepoznatoga imanja.

Sunce se već držalo zapadnih bregova. Morao sam se žuriti, da stignem kuda, a računao sam, da je cestom svakako prilično daleko, kad je na brdu

Digitized by Google

toliko već udaljeno. I zbilja bio već mrak, a ja sam jednako dalje jurio i još uviek niesam naišao na konture bregova, po kojima bih prepoznao traženu okolicu. A to mi je bio jedini putokaz, jer gotovo ni pitati niesam mogao koga, kad ne znah ništa, a opet ne bijah jučer toliko oprezan, da zapitam koje čeljade u blizini, što mi treba. Srećom sam zapamtio, da je na jednom brdu nad kotlinom nekakva kapelica, a odmah blizu na brdu neka stara ruševina feudalna. Sad je sva moja nada stajala u tom. I napokon sustavim konja, kad sastanem prvoga seljaka. —

— Hej — kume — kud se ide onamo k brdu, pod starim gradom — blizu kapelice?

Seljak me u čudu pogleda, makne malko šeširom, ali ga ne skine, premetne lulu s lieve strane usta na desnu, pljune zatim i — učini korak dva napried, a da mi ne odgovori.

— Ta — zar si gluh? — viknem srdito.

— A što ja znam, što me pitate! Tu nema stara grada.

— Ali jest — tu negdje brdo, na kom su ruševine i — gdje je kapelica neka?

— Ne znam ja! Pa što tražite? Idete li iskati blago zakopano?

Pustim seljaka i pojurim dalje, da kod drugoga isto tako prodjem. Ali vratiti se — ne htjedoh. Odlučio sam, da ću tražiti pa ma do ponoći, a onda? — Sigurno je bilo, da u takvo doba ne ću nikoga vidjeti. No sune mi misao, koja me uznese. Čisto se poradovah ponoći, pa da onda — kao zalutao putnik potražim noćišta i uljeznem tako u kuću. I niesam više pokušao nikoga pitati. Pustio sam sve

Digitized by Google

slučaju ili bolje da kažem, predao sam se tajnoj onoj ruci, koja nevidjeno, ali tako stalno ravna kormilom naše životne ladjice. Napokon jedino tako mogao sam i činiti, jer je cesta sasvim opustjela, nigdje više ni pješaka ni kolica kakovih, niti u blizini sela ili kuće. Na prvom dakle razkršću zakrenem od ceste uzkim puteljkom na stranu, gdje sam mislio, da leži nepoznati dvorac. Niesam prošao možebiti kakovih dvjesta koračaja, kad sam u tmini pred sobom mogao razpoznavati, gdje se dvie ili tri osobe kreću prema meni. I čudnovato — moja prva misao bijaše, da je tu ona, koju tražim. Pa zbilja — na račun toga, ja još više sustavim korak mome konju. A u to razabirao sam već i govor, dapače za čas mogao sam razumjeti, da jedan glas nešto zabrinuto, nezadovoljno prigovara, dok se drugo — činilo mi se — mnogo mladje grlo tek javlja obiestnim radostnim smiehom.

— Ona je! — veselo i pobjedonosno kliknem na po glasno, dok još uviek niesam mogao ništa sigurno razpoznavati u velikom mraku, što se iz gustih stabala i grmlja pokrajnje šumice valjao i prikrivao mjesto, gdje se nalazismo.

— Dobar večer! Molimo Vas — stanite malko i onda — da biste imali dobrotu kazati nam, kuda se ide u Španovac? Zadržale smo se na šetnji — i nekud zalutale, a sada ne znamo natrag — reče mi jedna od njih, u kojoj sam nazirao kakovu stariju pratilicu ili rodjaku. Ona druga, koju držah za moju malu neznanku, medjutim se je postrance zadržala i samo iz nekoliko francezkih rieči razabrah, da joj nije pravo, što me je ona druga zaustavila, i da ju upozoruje, kako joj se čini, da niesam seljak.

Digitized by Google

Morao sam priznati, da ništa ne znam, ni za Španovac, ni za okolicu, u kojoj smo.

— Što ćemo sada? — dosta zabrinuto kaže ona, koja me je zapitala, dok je druga zapala u zvučan, lakouman smieh, još uviek držeći se postrance.

— Ah — da nije tako kasno! Molim te, ne smij se! Pa kako da ne znate za Španovac, za gospodina Rušanića, — njega barem sav sviet poznaje.

— Oprostite, — ali eto vidite, ja ga ne poznajem i niesam nikad ništa čuo ni za njega ni za Španovac. U ostalom ja nikoga u cieloj okolici ne poznajem, jer sam tekar nešto više od dvadesetčetiri sata ovdje i to ne ovdje — već dva sata dalje. Medjutim dopustite mi, da zajedno s Vama potražim taj Španovac.

— Hvala — hvala! — javi se iz kraja ona druga, koju držah u početku Bog zna za što malom svojom neznankom, no sada više ne mišljah tako.

— A bi li Vam bilo neprilično, — da nas izpratite barem do ceste? Kuda Vi idete? — upita me dalje ona prva.

— Kuda? Da Vam pravo kažem, — i sam ne znam kuda! Ja sam izjahao na šetnju. Vi vidite po tom, da mi ne će biti neprilično pomoći Vam, — mogu ja ma na koju stranu, s tim više, što sam u sličnoj prigodi. I ja tražim — ovdje u blizini — jedno dobro, za koje ne znam, ni kako mu je ime, ni gdje leži, tek znam, da je u njemu prekrasna jedna gospodjica.

Obadvie neznanke nasmiju se glasno, a ja uzeo opisivati okolicu, što je tražim. Sad se još više nasmiju, a jednoj od njih — činilo mi se, mladjoj —

Digitized by Google

izmakne se uzklik, po kojem sam se mogao dovinuti, da je Španovac istovetan sa dvorcem, što ga tražim. „Prekrasno“ — klicao je svaki atom u duši mojoj, i — izlazeći iz najvećega mraka na otvorenu čistinu, ja sam se taj čas uvjerio, da je glas moga srca bio istinit, koji mi je najavio, da sam sreo jučerašnju krasoticu.

— Vaše milosti dozvolit će mi, da Vas odavle izvedem i spravim na pravi put. Lako je sada meni, kad znam za ime mjesta, što ga tražimo, — i ne čekajući odgovora sjašem konja i približim im se s dubokim naklonom. Dašto kažem ime svoje i ponovno zamolim za dozvolu, da ih pratim.

— Moramo da Vam se predamo, — reče starija i pruži mi ruku.

I zbilja kao da me je sreća uzela pod okrilje svoje. Niesmo išli ni deset časaka, kad sastanemo seljačkog momčića, koji nam je kazao, kuda treba da idemo. Za veću sigurnost uzmemo ga sa sobom, a ja mu predam i konja, da ga vodi, te ostanem uz gospodje. Za sat približismo se posve pod Španovac. Za to vrieme saznao sam — o gospodinu Rušaniću, da je to veoma star gospodin, koji već godine i godine nikud ne izlazi iz Španovca, ali da je veoma veseo, ljubezan i dobar. Stara gospodja isto je takova, te je zato u dvoru uviek dobre volje i svakojake zabave na pretek. Što su mu moje pratilice, niesam saznao, a ne htjedoh da pitam. Iz govora ne mogoh takodjer pogoditi, što su si medjusobno. U ostalom čuvah se da dosadjujem radoznalošću i pitanjima, u obće zabava naša tekla je skroz obćenitim pravcem, ja sam nastojao, da bude dosta smieha, opisao sam moju nasliedjenu neobičnu kuću,

Digitized by Google

jučerašnjega boravka pred Spanovcem niesam više spomenuo. A ipak — ne mogu reći, da me je stješnjavala ma kakva prisiljenost. Bilo mi je lako i ugodno, kako već odavna nije bilo. Mala moja neznanka, — ma da je najviše od nas šutjela, pokazala se kao milo, posve naravno diete.

Došavši do dvora htjedoh da se oprostim, no niesu me pustile. Morao sam s njima. Napokon neobični već slučaj, kako sam se upoznao s djevojkom, umirio je posvema svaki moj strah, da će se iz dražestnoga moga sna izleći istom obična konvenciona stvar. Osim toga iz pričanja o starcu Rušaniću bio sam takodjer siguran, da ne dolazim ni u kaki kutić nedogledna filisterija. Odazvao sam se dakle drage volje pozivu, a moje pratilice gotove pljeskale od radosti. I kao da su sad postale još slobodnije i sigurnije pa i milostnije, odkad su se kod kuće nalazile. One me prime za ruku i tako uvedu u dvorac, od kojega se je sa mnogih prozora lievala u tamnu večer vesela crvena svjetlost. U kući sve je već bilo zabrinuto, gdje su gospodične tako dugo. Morali su već sluge na sve strane, da podju tražiti. Zato nas i nije dočekalo nego veselo klicanje. Gospoda takodjer dojuriše iz soba na hodnik. Držao sam se za prvi čas straga, dok minu pozdravi, no — mladja gospodjica brzo pusti starce i ostale, te me privede bliže i predstavi družtvu.

3.

Bio sam primljen s onom srdačnom i iskrenom radošću, kako je samo naša stara hrvatska kuća poznaje prema gostu svomu. Meni je u prvi čas bilo,

Digitized by Google

kao da sam odavna već poznat, — ma da je sve naokolo mene bilo posve drugačije, no što sam bio u svom modernom svietu naučen. Sobe bile su spremljene pokućtvom iz dobe napoleonske i još starije, sve drugo takodjer dolazilo je iz dana davnih, nigdje gotovo ni traga čemu, što bi sjećalo na novo vrieme. Najviše pak bijahu nemoderni sami kućedomaćini — gospodin i gospodja. Gospodin je navršio osamdesetu, a gospodja bila je tek koju godinicu mladja. Duge godine prignuše i jedno i drugo dobrano k materi-zemlji, no ipak — i jedno i drugo veselo je — gledalo u sviet i gotovo živahnim se kretnjama kretalo. Osobito gospodja bila je još dosta laka i odlučna u rieči svojoj i u svom gibanju. Nosila je poculicu na glavi, a i odielo bilo joj kroja posve na starinsku — onamo iz dvadesetih godina. Okruglo lice nije bilo suviše nabrano, niti su oči bile mutne, a sitne fine ruke još su bile dosta biele i izpunjene. Suprug njezin svakako nije više izgledao tako sačuvano i krepko, no — ni on se nije doimao kao doživio, nemoćan starac. U svom dugom tamnomodrom kaputu, takodjer dobe davno minule, u svojim uzkim hlačama za čizme, svojom košuljom sa žabotom i visokim crnim ovratnikom, doimao me se kao stari kakav portret ili dapače kao modna sličica iz početka tridesetih godina, no — svojom ljubeznošću i nekom naivnom prostodušnošću silio me, da gledam u njem onu pravu korjeniku negdašnjega hrvatstva.

Skoro sam saznao, da su to praroditelji krasne domaće gospodjice —. Njezina babica bila je najstarija kći Rušanićeva, te je pošla zamuž u Veneciju za patricija mletačkog i austrijskog častnika conte

Digitized by Google

Forlanija, kojega kći opet se je ovamo udala takodjer za častnika austrijskog, vlastelina Boroevića, otca djevojčina. Živjela joj je samo majka, nastanivši se poslije rane smrti svoga supruga u svojoj domovini, a djevojka svake je godine preko ljeta dolazila u Hrvatsku k praroditeljima, koji su u krasnom djetetu živjeli i od svega potomstva svoga najviše je voljeli, pa je djevojče moralo ovamo k njima dolaziti. Gospodična, s kojom sam ju na putu zatekao, bila je neke vrsti odgojiteljica ili družica, neki dalek rod, — no u nje srećom nije bilo ništa pretjeranosti i nenaravnosti ne posve mlade djevojke, a ni u svom obćenju s djevojčicom nije izlazila kao njena učiteljica ili guvernantka, već više kao nešto starija prijateljica ili još bolje — kao mlada teta. Bila je ugodne vanjštine, živahne talijanske kretnje dobro joj pristajahu, a i govorljivost mletačka nije prevršivala mjere. —

Kad su djevojke već po deseti put morale izpripovjediti svoj doživljaj i starci se umirili, da osim malo straha niesu ništa pretrpjele, obrate se i gospodin i gospodja k meni, da mi svečano zahvale.

Što ću Vam duljiti pripoviedanjem, kako smo večerali, kako su starci cielo vrieme ostali uz nas, kako sam dapače od njih saznao, da je moj ujak ljubio njihovu unuku, gospodju Boroevićku, majku male moje krasotice, nu ona da je još kao diete uzljubila pokojnoga Roderika i samo za njega htjela da podje, a ujak zapao u svoju mizantropiju! — jednom rieči, ja sam probavio prekrasnu večer. Kad sam oko desete htio da podjem kući, sklopiše starci ruke nad glavama i začudiše se mojoj „vratolomnoj smjelosti“, što mogu i samo pomisliti, da u takovoj

Digitized by Google

tamnoj noći jašem po onakvim brdima, kakva su izmedju Španovca i Juriševca. Niesu me ni pod koju cienu pustili i morao sam ostati u njih. Napokon nije mi bilo nemilo, — naprotiv! Pa i jest, — kad se sad još sjećam na sve i u duhu gledam onu milu sliku, kako su poslije večere starci posjedali u duboki kanape, a ja morao u sredinu medju njih, dok je krasnica mala uzela vanjkušac za noge i stavila ga pred prababu, da onda sama na nj sjedne i položi glavu u staričino krilo, a drktave ruke staričine glade i dragaju onu divnu zlatnu kosu, — onda vjerujte, isto mi je, kao da mi se u duši radja kakav pjesnički san ili da lebdi do mene priča iz davnih dana, kad čovjek ništa još drugo nije bio nego vječni pjesnik i vjerni svećenik svojih bogova, prijatelja u nebu. — I starci, kao svi starci, pričali su nam iz daleke dobe svoje mladosti, svaka rieč — svaka spomen bila im je prodahnuta onom najnježnijom i — rekao bih — najsvetijom poezijom, što se u čovječoj duši radja samo pod bielom kosom, kad se sjeća prošlih časova. Djevojka — čini mi se, niesam Vam u svojoj raznjihanosti ni kazao, da joj je ime Alice — da — djevojka tiho je slušala, riedko kada što pitala, a činilo mi se, s nekom zahvalnosti gledala na mene, što tako vjerno i dragovoljno slušam stare roditelje njene.

Kod razlazka šapnula mi je takodjer: — Zar ne, kako su divni moji stari roditelji —! —

Sutradan opet sam ostao u Španovcu. Dan mi je tako ugodno prošao, da u istinu niesam ni dospio, da se oprostim s gostoljubnom kućom. Starci Rušanići bijahu personifikovana dobra volja. A i bili su fini — naobraženi ljudi, kojiput čisto da me

Digitized by Google

starac podsjećao na salonske tipove prošloga vieka i dobe reštauracije i svete Aliance. U svojoj mladosti služio je kod dvorske kancelarije. Svojoj gospodji svaki čas je ljubio ruku, a dapače i prema svojoj praunuci rado je bio galantan. Iz razgovora sam vidio, da se još uviek zanima za lektiru, dakako lektiru svoje dobe, a osobito mi je udarilo u oči, što i gospodin i gospodja pokazuju silnu ljubav za muziku i za slike. U kući bilo je nekoliko starih, uzkih klavira i još nekakvih glazbala, a i sam starac udarao je u kitaru, te se hvalio prijateljstvom s barunom Prandau-om, Padovcem i Livadićem. A najveća im je radost bila, što se i u praunuke pokazuje toliki smisao i toliko talenta za pjevanje i za slikanje.

— Upravo takova je bila i njezina baba — naša sirotica — jedinica Lucija. Ah — i ona je pjevala, risala, — pa eto — preživjesmo je! — uzdahnuo je starac, a starica je podigla maramicu do očiju.

Djedo se nije varao, niti je prevršivao mjeru, kad je u male krasnice nalazio mnogo dara i za pjevanje i za slikanje. Dašto moram priznati, da se za tu stranu niesam zanimao više, nego li toliko, koliko je to prelazilo u sfere njene djevojačke pojave. Meni je bila najzanimivija svojom divnom vanjštinom — i onda svojom ženskom osobnosti. I jest — ja sam bio nekolikoputa gotovo neuljudan i nemaran u zabavi, samo da ju mogu s tim prilježnije motriti, te se s nekom sanjarskom slasti podavati čaru, koji je iz ciele neobične ove djevojčice strujao neprekidno do mene. Osvajala me svojom graciozношću, koja se nije izdavala samo u neobično plemenitim linijama, već i u svakoj kretnji, u svakom

Digitized by Google

pogledu, a i u onim finim na polak djetinjim a opet duhovitim pitanjima i izjavama. To je bila sama samcata dražest i djevojačka prelest —, sva mila i mlada i sasvim — sasvim prožeta poezijom naivnosti. A što me najviše začaravaše, bilo je, da bijaše iskrena i otvorena, skroz prirodna i jedino vladana i ravnana po svom instinktu za liepim i skladnim. Nije se ni časkom pritajivala, da ju veseli moj veliki zanos za njezinu ljepotu. Niti se je opet prikrivala lažnim ruhom neopravdane čednosti. Ona je znala, da je liepa i da se mora silno doimati, a ovu spoznaju svoju nije tajila, a da ipak ne zapane u grustnu pogrješku gizde, uvidjajući dobro, kako tom svojom liepom pojavom ne stječe nikakve zasluge, ni prednosti, već ju je samo osvietlio „tračak sreće", — da se izrazim njenim riečima. Takova — naravski — da je i bila slobodnija u svom saobraćaju, nego li druga koja obična djevojčica, — a ta sloboda bila joj i od prieke nužde, njoj, koja je imala tako bujnu fantaziju i koncem konca bila skroz umjetničke i pjesničke naravi. Mi smo već ovo jutro skupa otišli sami dolje k potoku, ona ovješena pod moje pazuho i pjevajući na sav glas neku gondoljersku pjesmu. Naročito je signorini Pepini rekla, neka nas ne prati. Razveselilo ju naime, što sam joj pripoviedao, kako se je mene silno i moćno doimala prekjučer njezina pojava nad potokom, pak — sa glasnim — ah toliko zvučnim smiehom — pozvala me, da idemo dolje i opet da isti prizor doživimo. Tu je bilo prvo, da se od šale, ali ipak na oko sasvim ozbiljno stavi u pozu kakove kraljice, pa me pozove, da joj se kao vjeran vazal poklonim, pružajući mi milostivo svoju dugoljastu bielu ruku na poljubac.

Digitized by Google

— Vi tako krasno znadete ruku poljubiti, — sinoć sam to opazila. Tako su morali za cielo nekoč ljubiti vitezi i trubaduri, — oh — dajte — poljubite mi još jednoč! — i puštajući mi časkom ruku, odskoči onda —, od milostive ponosne kraljice bude u tili časak pustopašno veselo diete, koje je poletjelo za crvenim krilašcima leptira. Onda me povede, da razgledamo najbližu okolinu nad potokom. Zamoli me, da joj pomognem potražiti najljepše vidike za njezine pejsažke studije i za njezin album akvarelâ. Dašto — već u prve mahove pokaže se, da joj ja u tom pogledu veoma malo mogu biti od hasne, kamo li od potrebe, jer pravim umjetničkim okom odmah je svakiput na prvi pogled odkrila najbolju panoramu. Krasna zagorska okolica ne bi si mogla boljega interpreta nikada željeti, — tako je djevojčica imala sigurno oko za onu nježnu raznoliku i u bojama tako bogatu krajinu. Tekar oko podneva vraćasmo se kući. Topao gotovo žarak mir ležao na svemu, ni u šumama ni u polju ne javlja se ni glasak, ptice nam puta ne prelieću, kojiput samo u silnoj visini lebdi sokol ili jastrieb, ili dolje iz starih vrba nad potokom opazi nas svraka, da nas taj čas javi družbi, — a mi lagano — lagano pomičemo se uzkim puteljkom, ona sumorna od tolikoga hodanja, kao pravo diete, sve manje i manje govoreći, upire se o mene, vješajući obje krasne ruke za moje rame, — tek od časa do časa kojiput šanuvši, kako je milo i drago cielo jutro sprovela i pozivajući me, da svaki dan dodjem, ili moleći me, neka joj pričam pučke priče. — Ah — a ja sam tek mogao se smiešiti, — smiešiti neprestance od radostna, sladka užitka kojim me nadahnjivaše njena

Digitized by Google

mila djetinja duša, i ono njeno prekrasno — prekrasno mlado tielo. Bio sam sretan, — tek nemárno i bez misli čavrljao sam istom štogodj — i glavno skretao glavu k njoj, da je jednako gledam, — da joj se divim, a bez svake pohotne žedje i bez svake nečiste želje.

Istom pod večer odputio sam se kući. Morao sam starcima obećati, da ću što prije doći. Gospodja, da me primami, obeća mi, da će mi izpričati cielu povjest nesretne ujakove ljubavi. Kao da je meni takova vabila trebalo! Djevojke me izprate do ceste. Polaganim kasom pustio sam, da me nosi konj, — i jednako sam se obazirao natrag, gdje je mala krasnica stajala još uviek na istom mjestu i mahala mi svojim rubcem, koji je u mraku izgledao, ko da lepršibieli golub.

Možete vjerovati, da niesam pustio dvadesetčetiri sata proći, a da se ne odvezem opet u Španovac. Jesam li bio već zaljubljen? Nije mi bilo više istom dvadeset godina, da se s trepetom u srcu približim ovome pitanju i da ga s nekim ponosnim udovoljenjem u duši jestno riešim. Znao sam posve dobro, da me krasna pojava sasvim obajala i divna skroz nevina a opet sasvim umjetnička duša djevojčina posvema osvojila. Ne žacah se s toga nazvati to stanje ljubavlju, a da ipak ne zapadah u težnje, koje su tako naravska posljedica ljubavi: — mene ne svlada ni jedan časak želja, da mi mala krasnica bude ženom i da joj osvojim dušu i tielo velikim strastnim osjećajem. Onda nam englezko moderno družtvo nije još dalo pojam i rieč „flirt“, da bih bio tako označio svoje ciljeve i osjećaje, no — ne bi ni to točno bilo. Od „flirta“ težko će biti, da se

Digitized by Google

svakiput odieli primjesa puste koketerije, a podniet će „flirt“ kojiput dapače dobrani dio neke — istinabog nepokvarene, ali ipak u malo što ne bih rekao — ponekle frivolne lakoumnosti. Meni nije bilo do puke šale i da se istom čime izpune dugi ljetni dani na ladanju. Ja sam u istinu i te kako sav se tresao od uzbudjenih, sladkih čuvstava, želio sam da budem što više u blizini male krasnice, nastojao sam da joj budem ugodan, veselila me njezina povjerljivost, želio sam dapače, da osjeća slično meni, no — niesam svladao ni želio svladati svu drugu svoju narav i svoju ćud, koja je razumjela samo podpunu slobodu i činila, da s užasom pomišljam na brak i njegove uzke granice i doživotne obveze. Što ćete — moram priznati, da je dosta Lovelace-a bilo u mene, — a premalo — premalo Romeja. No čuvao sam se takodjer, da izbije ova lovelaska strana. I ovaj put gotovo se plaših toga i imao sam samo jednu želju i jednu misao — jedno nastojanje, da moji osjećaji ostanu jednako ništa više, nego što su od prvoga časa bili, — nježni — sladki, a čisti — sasvim čisti, — neka bude sve skupa — samo divan san psihe — i lirsko klanjanje pred veleljepotom. Ah — bila je bludnja, — no onda niesam si bio sviestan ove bludnje, niesam mislio na vječne zakone, već sam se silomice uživljavao u toj misli. Gotovo — istom večeras — na plesu — gledajući malu kontesu, — osjetih i uvidjeh, koliko sam žrtvovao toj — budi rečeno — gurmandizi donjuanskoj — ili da budem blaži — pa ću kazati — zabludi platonizma. Onda nazivah to praškom cvjetnim —, prispodabljah svoja čuvstva s peludi — ah —, a zaboravljah, da je priroda namie-

Digitized by Google

nila tome prašku veliku zadaću i u nj stavila svoju budućnost! —

Eto takav sam bio i takav na čistu sa sobom došao sam svojom četverospregom pred ljepušni i blagovidni dvorac španovački. Mala me je iz daleka opazila, preskočila stube pred dvorcem i prejurila sav put do ljese, morao sam stati i uzeti je na kozlić, pa preuzimajući uzde iz ruku mojih, potjera konje u najbržem kasu do dvora. Imala je na sebi još svoje jutarnje odielo, — od tanka kao paučina latka s uzorkom: „mille fleurs“, kroja široka, tek u pâsu vezana, a s rukavima kratkima do lakata i sa širokim naborom niz ledja, kako je osamnaesti viek davao toaletama gospodja svojih. A ja sam onda već bio velik poštovalac toga vieka, — pa sam čisto uzneseno gledao na divnu djevojku, koja mi se je u istinu sad pričinila kao mala koja markizica iz Versaillesa. Moja hvala tako je udovolji, da nije više htjela mienjati toalete, te je i k stolu tako došla. Prababa nježno joj spotakne, što se nije preodjela, nu ona tek se nasmije, od obiesti se zadivi u licu i zamoli me za oproštenje, te odmah dodade, da će svoju pogrješku popraviti. I zbilja, dok smo sjedjeli kod crne kave na altani, ona ostavi družtvo, da ništa ne reče, kuda ide i što hoće. Za jedno pô sata — eto je natrag, — ali — Bože moj! — kako divna! Odjenula se u bogato staromletačko odielo — plemića paža, što je imala od neke zabave. Bijaše tako krasna i čarobna, da obće udivljenje nije ni dopustilo, da se ma tko iz družtva spotakne o to, dapače starci niesu je smjeli ni jednim pogledom prekoriti, a naše udivljenje podigne se do zanosa. I prababa i pradjed i gospodjica pojagmiše se, da je zagrle i izljube, dok

Digitized by Google

se je ona kao prava božica ljepote najprvo mirno pustila i dala se samo slaviti. Ako ikada, to sam se u taj čas uvjerio, kako je u cieloj njenoj pojavi i neobičnoj sjajnoj ljepoti bio još neki poseban čar ili neki viši stupanj. Napokon koja djevojka smjela bi takovo šta učiniti, a da se ne izvrgne pogibli opravdana prigovora, da je frivolno koketna ili razpuštena? Kod Alice naprotiv — tako se je obiestna šala činila dopuštena, gotovo naravska, da u istinu ni časkom nije nitko inače uzeo, nego da je mlado djevojče radilo tako iz puke ljubavi za umjetničkim običajima. Dakako — bila je i krasna!

Od sada sam bio gotovo više u Španovcu nego li kod kuće. Da se vratim u grad i da idem na put, niesam istina u misli još napustio, ali odgadjao sam od tjedna na tjedan. Najzad niesam više znao, kako da izpričam kod dotične osobe svoju odsutnost i svoj nedolazak, — pa sam radje puštao listove neodgovarane, da ih najzad i ne otvaram. Našao sam toliko novih slasti u svom boravku u Španovcu, da mi je bilo upravo nemoguće odreći ih se i ostaviti takvo divno ljetovanje. Ovo nevino drugovanje s krasnom djevojkom, obdareno svom slobodom ladanjskom a upravo zato uviek ostajući u svietlim sferama nedužnosti, otvaralo mi je gotovo nov sviet, dosele sasvim nepoznat meni. Otvoreno priznavasmo si, kako su nam težki i nepodnosljivi časovi, koje ne sprovedemo skupa, a opet mili i dragi trenutci skupni, — iskreno joj govorah, kako je ona za me najkrasnije i najdraže biće, — a djevojka opet nije s lažnom stidljivosti i nenaravnim hinjenjem tajila, da je sretna s ovih mojih rieči i da joj je najveća radost, kad joj se ljepoti poklonim, da joj je glavna

Digitized by Google

želja, neka se meni svidja, — a ipak ni ona ni ja ne kvarismo svietli mladi horizont onih naših osjećaja ozbiljnim pitanjem, kako ćemo budućnosti pristupiti. Dapače — opazio sam i u nje sličnu odvratnost pred običajnim konačnim riešenjem. Oh — njena mlada šestnaest-godišnja duša, sva djevičanska i opet samo izpunjena vjerom i pregnućom za sve liepo i veliko, — ona čisto nije mogla ni smjela pomišljati, da je tu još život — ozbiljni, strogi, hladni život, koji se ne obazire na sanje duše i radosti duše, već vrši svoju volju i sve mora skučiti pod težko igo svoje materije. Što kasnije dodje silnik neumoljni sa svojim zahtjevom i kategoričkim imperativom, to bolje po mladost i njezinu poeziju i njezino bogatstvo. I kad mi je povjeravala svoje mlade tajne dojakošnje, mogao sam iz svake rieči pogoditi, kako su joj strašni poklonici njeni, koji joj već od četrnaeste njene godine dolaze s ponudama ruke i imena.

— Ja ne ću — ne ću — pa ma što rekla majka. Ta — zašto bi dopustila, da mi tako brzo otmu moju mladost! Glete — zato ste mi baš toliko drag, što ste prvi, koji mi se klanjate, a ne tražite odmah, da Vam žrtvujem svojih slobodnih šestnaest godina! — kazala mi je svakiput, kad je medju nama došla rieč na slične stvari, a kazala to gotovo nekim strastnim izgovorom a plamenovima u licu. Bila je u takav čas u cieloj njenoj pojavi izražena sva strogost, nepristupnost, a i opet blaženost djevice, ona toliko tajinstvena strana djevojačke duše, koja možebiti više, no ma koji drugi pojav, pokazuje vječni nesklad čovječje duše i svieta oko nje.

Jednoč — bilo već u početku rujna — odpra-

Digitized by Google

vismo se, da se uzpnemo k staroj gradini. Bilo poslije podne. Išli smo po običaju sami nas dvoje. Stari roditelji u tom su posve pustili sve po volji djevojci, ne htijući, da joj mute veseli boravak u njih, a sigurni, da se djevojka ni u čem ne može zaboraviti. Napokon ljubljahu ju nada sve, a bili su osim toga skroz i skroz zauzeti za poetično i slobodno shvaćanje života. Starac se rado gradio učenikom Rousseauvljevim, a starica rado si je dala čitati Paula i Virginiju, te joj se pri tom svakiput oči od tronuća suzile; — budući takovi niesu htjeli ni mogli ni u čemu stješnjavati bogatu i bujnu nutarnjost Alicinu. Zato mogasmo po čitave sate sami u bezkrajne šetnje po cieloj okolini. Sinjorini odavna je dodijalo naše plandovanje od brda do brda i brzo je prestala da nas prati. A mi dašto radovasmo se toj osamljenosti. Alica dapače kao da je istom u takve časove bila sva svoja.

Ah ja vam ne bih mogao naći pravih rieči, da je opišem, kakva je divna i dražestna, sva osvietljena netaknutom svojom mladosti, bila u takve samo naše časove, a još manje bih mogao da vjerno i podpuno opišem svu onu nedoglednu svoju sreću, svoje razkošno blaženstvo, koje mi je svu dušu i cielo moje biće zalievalo i nekud me visoko — visoko uzdizalo. Nezaboravni — nezaboravni časovi! Najzad što i trebam, da vam tu Bog zna koliko za potvrdu govorim, možete i sami pomisliti moje — da kažem — rajsko stanje, — ta — uz takovo divno čedo, i tielom savršeno i dušom toliko bogato i zanimivo, bazati i plandovati po okolici, da si ljepše zaželjeti ne mož' —!

Digitized by Google

Nut — eto — ja u svom zanosu zaboravljam da vam dalje pričam. Kako rekoh — dakle — mi se odputismo gore k razvalini. Trebalo onamo iz naše kotline dobra pódrug sata. Gotovo od prvih već dana našega poznanja uviek se spremasmo, da podjemo gore, no uviek dodje nešto, te nieśmo nakane izvršili. Zato s tim veće veselje, što je napokon ipak došlo do toga. U prve mahove jedva sam mogao uzporedo s njome ići, tako je od zadovoljne i radostne razigranosti brzala. Morao sam joj uza to pripoviedati, što se o toj gradini znade, i zadivila me je, kako je unatoč matere Talijanke i svoga odgoja izvan zemlje ipak sačuvala svu ljubav za zemlju rodjenu i domovinu otčevu. Čisto s nekim nezadovoljstvom spomenu, da će naskoro opet k majci u Mletke, dodajući odmah, da će na godinu opet „preko ljeta“ doći u domovinu. Takodjer mi pripoviedala, kako se mora majci otimati, da ne bude prodano njeno očinsko dobro, što ga ima u Posavini. Razgovarajući se ovàko došli smo do gradine još kasnije, no što smo računali. Ali niesmo imali zašto žaliti. Dočekao nas zapad sunca. U prvi mah već bili smo — Alica i ja — poraženi kako od prekrasne panorame, što se oko nas i pod nama sterala, tako i od neposredne ljepote mjesta. Iz krošanja starih bukava i javorova dizao se nekoliko koračaja pred nama vršak tornja okrugla, siva — pocrnjela. Na porušenom krovištu kao glas nigdje i nikad nesustala života rasla i težila u zračne visine mlada nejaka breza, sva tanana i trepetljiva, a u zadnjem svjetlu sa zapada svojim bielim drvom i bliedim lišćem izgledajući, kao da je od srebra. Niži dielovi ruševine otimali su nam se od gusta drvlja vidu i gledasmo

Digitized by Google

samo pojedine dielove silnih i ogromnih kamenova i stiena, svakud procrnjelih i zaraslih mahovinom i korovom. Tek u jednom kutu otvaralo se nešto čistinom i tu smo vidjeli krasni gotski prozor, a nešto dalje porušeno stubište i jošte nekoliko stepenica. I nije sunce u te kutove dopiralo, guste se hladovite sjene onuda provlačile, da tim jače čuvaju i izrazuju svu melankoliju ruševinâ i svu tragičnost nemoćnoga nastojanja ljudskoga.

— Sve, što je od čovjeka tu, — eto — nije nego obilježeno smrću, a pogledajte prirodu — pogledajte, — kako je krasna! — klikne Alica i skoči na poviši humak, za cielo nastao od ruševina kamenja, da se zagleda u okolicu pod nama. Ležalo gotovo pô Zagorja pod nogama našim sa onim svojim pitomim bregovima i brežuljcima, ukrašenim i božjim domom i gospodskom kućom i seljačkim naseljenjem. Sitne uzke njive, zelena trsja i tuste livade po dolinama —, nježne šume i grmovi, — sve se je raznoliko steralo pred nama, nikad previše, nego sve razdieljeno i skladno ponamješteno, baš kao da si je silan koji kralj dao urediti najljepši i najveći perivoj ovoga svieta. Sunčano svjetlo hvatalo još samo visine, da ih s tim jače i više obasipa svojim zlatom, a po nizinama izpružile se već tamne sjene i plavušaste fine magle, prozirne kao staklo.

Svom dušom uronismo u liepu sliku, i ona i ja bijasmo tronuti i uzneseni. Niesmo više mogli da stojimo tu svako za se, morali smo si i ne znajući za to dati ruke, morasmo si grud na grudi prisloniti, da se ovako zagrljeni klanjamo ljepoti i svetosti rodjene grude i prirode, najprve umjetnice svieta. Dugo stajali smo niemi, ništa ne govoreći, gotovo

*

Digitized by Google

ni pomičući se. Onda prva Alica prekine šutnju, da izrazi želju, neka bi rajski taj kraj našao svoga slikara!

I što se više zapad zagarao žarkim plamenima i svjetlo sve se više i više pomicalo u najviše visine, da prepusti krajinu polumračnim sjenama večeri, to je vidik nekako čarobnije i moćnije na nas djelovao. Mi i niesmo pomislili, da je hora poći kući, — ostali smo jednako na istom mjestu. U to zamniju u daleku tišinu oko nas glasovi zvonâ sa seoskih crkvica iz najbližih nizina, razabiralo se dapače odnekale javljanje stada i povici pastirâ, — a Alica prikuči se još bliže k meni, da sam osjećao onaj opojni njoj sobstveni miris zlatne joj kose. I u jedared zapjeva neku nježnu francezku melodiju, zapjeva ju finim — dragim razumievanjem, a glasom, koji me je tolikoputa već začarao a sada gotovo obajao. Kad je svršila, ja sam posve zaboravio svaki trag svjetskoga čovjeka u sebe, i kao uznesen dječarac bacio se na koljena, da joj se poklonim toliko krasnoj i silnoj u taj čas i da izmucam nerazgovietne rieči, kojima ili sam je slavio ili joj hvalio, što ja znam —! A ona se prigne do mene, naše usne niesu više našle riečî, — mogle su se samo sjediniti u dugu — bezsviestnu — žarku cjelovu. I sjednemo na najbliži kamen, da pričamo o našoj sreći —, o ljepoti sadašnjosti, o nezaboravnim uspomenama naše skupne najmladje prošlosti, a ni ona — ni ja ne kvarismo snagu i ljepotu časa egoističnim pitanjima budućnosti.

I sve tiše — i sve gluše — sve tamnije bivalo je oko nas, — a s tihom večeri, koja se u noć utapala, i naše su rieči postajale sve tiše i tiše, kao

Digitized by Google

da se s njom zajedno gube u obćem sanjarskom miru i s njom se skupa predavaju velikoj ljepotom vječne tajne oplemenjenoj kraljici tamnoj. Moram da vam tako govorim u neobičnu slogu, jer samo tako mogu vam podati slutnju o onom velikom zanosu, koji mi je izpunjao svu dušu i koji me je tako sretnim učinio, da poslije još — ta — uviek — i sada jošte mislim na onaj čas, kao na najsretniji trenutak u svom vieku. Priznati mi je, — koliko puta bijaše mi utjehom, što sam prošao taj čas, a da za njega ni pred kim ne bih se morao od stida i od grieha zacrveniti.

Kad se kući vratismo, dočekao nas znamenit glas, od koga je i meni i njoj srce zadrhtalo. Došlo pismo od njene matere, u kojem ju poziva odmah kući, jer da je ruku njenu zaprosio bogati mletački conte, s kojim je od djetinjstva već bila uviek dobra i kao na polak obećana medju roditeljima. Ona je čitala i čitala pismo, onda dugim — dugim pogledom pogledala na me, a ja — ja sam svrnuo okom k staroj gospodji. Poslije večere dade mi znak, da podjem za njom na verandu.

— Što velite vi, da učinim? — upita me ozbiljno — gotovo strogo ili kako bih rekao. Ja slegnem ramenima i pomislite — niesam drugo znao, nego nasloniti se na stup altane i čistiti cigaru od dima.

— Ah — reci — reci! Što ti kažeš, — onako ću učiniti, — reci! — progovori žarko, tronuto i podatno.

A ja — ne znam kako bih se okrstio — ja izmucam nešto, kako je posve naravno, da sliedi glas materin. Ime Mlečića conte-a ipak niesam mogao izgovoriti. Ona mi pruži ruku — ah — kako je ta ruka bila hladna, — i pokroči sama opet u sobu.

Digitized by Google

Što ćete, — ja sam se bio suviše uživio u tu ideju, da ne smije ništa biti od ciele stvari, nego li san, — nego li nježan cvjetni prašak, koji neka ne nadje ni svoga vjetra ni svoga zlatokrilog kebrića, — a glavno — suviše sam strepio za netaknutu svoju slobodu. Dašto — onda, kad ju je dva dana kasnije vlak na najbližoj stanici odnio izpred mojih očiju, — onda sam u jedan mah uvidio svu svoju biedu — i sav svoj gubitak!

Dva ili tri mjeseca kasnije dobijem od nje sličicu, što vam je pokazah, u kojoj mi javlja, da se je sretno conte-a kurtalisala i da je tako sigurno, da će opet „preko ljeta“ k praroditeljima, jer ljetošnje „preko ljeta“ mila joj je — nezaboravna uspomena.

Ali dodje drugčije.

Starci Rušanići prve su već zime, jedno za drugim u nekoliko dana, pomrli, tako nije više imala doći ovamo „preko ljeta“. A i osim toga — stvar se je s conte-om ipak uredila, jer pod jesen došle su u Hrvatsku na nekoliko ovdješnjih obitelji navjestnice o vjenčanju. Ja je niesam dobio. Poslije sam čuo, da slavi silno slavlje u mletačkim salonima, da je sretna majka dvoje dječice, — i onda deset ili jedanaest godina poslije dodje viest, da je obudovjela. I više je niesam vidio. Jednoč na putovanju po Švicarskoj u Luzernu, šetajući se pred velikim hotelima, pričini mi se, da čujem njezin glas, — dapače bio bih se okladio, da sam posve jasno razumio hrvatske rieči. Bila je silna vreva, jer se na jezeru davao vatromet, no ja se ipak protisnem medju gustim hrpama, i stignem namišljenu Alicu. Prevario sam se, — bila je neka Ruskinja. U Mletke često sam dolazio, odkrio sam i palaču njenu, dapače već

Digitized by Google

sam sjedio u gondoli, da podjem do nje, al — u zadnji čas ipak ne mogoh, da podjem vidjeti — njezinog supruga. Medjutim ne bih istinu svu rekao, da ne priznam, kako je onaj biedni — propali osjećaj na stanici tek kratko trajao i samo trenutačno izbio napolje pravom istinom. Brzo me moji odnošaji svedoše u staru kolotečinu, — a preugodno moje ljetovanje u Španovcu budne u istinu samo čaroban san za me, — fantazija — ili pjesma same duše moje, — koja mi je uviek bila sladko pribježište i najsigurnije vrelo nježnih i čistih osjećaja. Istom večeras u susretu male kontese, — ali — što ću o tome — s povješću svoje najidealnije ljubavi ja sam gotov!

* * *

S ovim riečima svršio je gospodin Milković. Ma da se je gradio, kao da nije više tronut i nastojao da bude izgledao sasvim miran, ja sam mu ipak vidio, da je sav sentimentalan, razsijan, i opet zamišljen.

Ali opet — bio sam treći ili četvrti dan silno iznenadjen, kad saznadoh, da je otišao skupa s kontesom i njenom tetkom u Mletke. Ni časka niesam sumnjao, da se je zanio za malom krasotom talijanskom, te kako je bio vječni poštovalac krasnoga spola, nije se žacao puta i pošao za njom. Bajah u sebi već o njegovoj novo-staroj ljubavi, preporodjenoj u kćeri. Za mjesec dana primim pismo od njega.

Pisao mi je: „Vama sam pričao povjest Alicine i moje ljubavi. Mislio sam, da je povjest odavna našla svoj zadnji „capitolo“. A eto — sad je tekar tako, pa red je, da vam „i posljednjuju“ kažem.

Digitized by Google

Kako ćete se sjećati, mene se je susret s kontesom, Alicinom kćeri, očito i silno dojmio, ali ne — da bi me krasna djevojčica osvojila, nego jer je izazvala cielo more najmilijih uspomena i najsladjih osjećaja. Ta — morao sam si oduška dati, te Vam sve izpripovjediti. Sutradan — poslije plesa — upoznao sam se s kontesom. Od nje sam saznao, da je majka njena još uviek liepa, vesela i da često o meni pripovieda. Mene je u jedared svladala i obuzela takova želja za njom, da sam odmah znao, ne će biti druge nego li da odem u Mletke, — pa ma samo na jedan trenutak. Valjda ste čuli, da sam tako učinio. Alicu sam našao, kako sam želio. Ako je nekoč bila Psiha ili netom iz valova morskih izašla Anadiomena, — to je sada prava pravcata Junona. Ali — dalje ne smijem, jer ne ću da zapanem u ulogu blagopokojnog kralja Kandaulesa —! Vi bo morate znati, da sam od prekjučer sretni suprug Alicin. „Vraćat bi se samo mogle — ali vratit ne —!“ uzdiše naš veliki pjesnik, a ja — moram mu se uzprotiviti i klicati pobjedonosno i slavno: „Vratiše se — vratiše se sve moje sladke, blažene misli od negda, — oživjela je prošlost u premiloj sadašnjosti. Čestitajte mi — čestitajte mi!“

I čestitao sam mu!

Digitized by Google

Kobne slutnje.

Na kraju županijskoga gradića N. u kući, koja je izgledala kao kakova velika vlastelinska kurija [pa je i bila u prošlom vieku marof pavlinskih fratara], življaše prije više godina gospodja Antonija Slavetićka sa svojim sinom jedincem Vladimirom, mladim čovjekom od jedno dvadesetosam do trideset godina. Bio on kod matere udove ne zanimajući se ničim. Pokojni odvjetnik i vlastelin Slavetić ostavio iza sebe prilično liep imetak i to glavno u sigurnim papirima i još sigurnijim hipotekama, a osim toga imala je gospodja svoje obiteljsko imanje, veoma unosan i krasan plemićki posjed u istoj županiji. Tako je Vladimiru Slavetiću bilo moguće da nije trebao misliti ni na službu ni na zaslužbu. Svoje nauke ipak je svršio s krasnim uspjehom, polučivši brzo poslije primljena absolutorija akademijsku čast doktora prava. Ali — ne bijaše njegov imućtveni položaj povodom, što življaše u matere bez svakoga ozbiljna zanimanja, a življaše gotovo sakriven od svieta. On sam bio je za cielo najnezadovoljniji tim načinom života, no — nije drugčije mogao ni smio od ljubavi materine i sinovske privrženosti. Majka ga ljubila svom onom ogromnom materinskom ljubavi, koja je bez mjere i bez svršetka. A uz

Digitized by Google

ovu ljubav bio je u srcu njenom vječiti strah za sina, neka silna strepnja, koja nije tek titrala u neodredjenim osjećajima bojazni, već se slazila u čisto i tvrdo uvjerenje, da će joj sin onaj čas zapasti u silnu nesreću, — u smrt —, čim pokuša, da se slobodno po svietu okrene. Poradi toga odkupila ga još, dok je sitno diete bio, dvjema hiljadarkama od države, da ne bude vojnik, [prije nego je uvedena obća vojna dužnost, bilo je to dozvoljeno;] poradi toga nije ga dala u javne škole, nego je držala kod kuće instruktore i informatore; — taj vječni strah učinio je, da ga nije pustila sama u Beč na univerzu, već se je skupa s njime odselila onamo i punih pet godina voljela probaviti u tudjini i usred buke i vreve velegradske, no da ostane u mirnoj svojoj kući, koja joj je diljem tih godina u svakom času falila i za kojom je čisto izdisala, tako su joj živci trpjeli od bečkoga života. U samom Beču ni trenut nije bio Vladimir prost i slobodan od nje, — boležljiva i već dosta u godinama gospodja pratila ga je dapače u sveučilište i sate i sate šetala po jezuitskom trgu, dok bi se predavanja svršila. Nije moglo vrieme biti tako zlo, da ne bi ona pošla sa sinom. Kad je svršio škole, Vladimir pokuša da se otrese tih spona, i kategorično izjavi majci, da ovako ne može da bude dalje. Sva mladost njegova, sva velika želja za svietom, za radom, za razvitkom svoje osobnosti i za znamenovanjem njezinim, — sve se to probudi u mladića s elementarnom snagom. Silomice zatomi sve porive velike svoje sinovske ljubavi, pa odlučno pristupi materi. No ni razlozi, ni molbe, ni očiti očaj, ni grubi zahtjev — ništa — ništa nije hasnilo. Majka se gubila u suzama, u zaklinjanju,

Digitized by Google

pustila se na koljena pred sinom i bolno vapila, neka odustane od svake takove želje i neka se povrati s njom kući. Kad sav ovaj vapaj nije mogao promieniti u Vladimira nakane, onda si majka obriše suze i sa nategnutim crtama u licu, s drhtavom rieči i sva nekako ukočena. upita ga, želi li živjeti.

— Kod mene čeka te život, — a vani — znaj — vani u svietu vreba na te smrt. Ne išti, da ti više kažem. Ja znam — ja ćutim. Biraj dakle, — ali znaj takodjer i to, da ću onaj čas skončati vlastiti život, čim me ne poslušaš i čim me ostaviš. Ja te bo ne ću preživjeti!

Biedni Vladimir morao je popustiti i od toga časa nije ni pomišljao da se otme. Ali krivo bi ga shvaćao tko bi mislio, da je on podlegao sili materina straha i dielio njezino uvjerenje. On je od svoje nakane odustao lih iz ljubavi za majku, odgadjajući samo svoje namjere i osnove na vrieme, kad bude slobodan. U strahu materinjem nije prvo svega ništa ino vidio i gledao nego njezinu ogromnu ljubav, a one njezine misteriozne rieči — ta — svadjao ih na mjeru, kojom se obično takve stvari mjere, i uzimao ih nešto kao posljedak histeričnosti, a nešto kao predsude, što ih je još od kuće svoje imala. Napokon mogao je tako suditi. Gospodja Slavetićka bijaše u istinu slabašna u svom tjelesnom ustroju i razdražljivih bolestnih živaca; pretrpjela je takodjer dosta u svom braku od muža, koji je hitio i težio samo za bogatstvom, a malo je mario za nježne i tankoćutne strane u ćudi svoje supruge. Pa i u svojoj rodjenoj obitelji doživjela je upravo izvanrednih slučaja nesreće. Otca izgubila je vrlo rano — upravo groznim načinom. Bio se odvezao u po-

Digitized by Google

hode k susjedu. Put je vodio preko potoka mostom nedavno sagradjenim. Tu se konji — do tada uviek mirni i sigurni konji — od jedared poplaše U tili časak svale se konji i kočija u duboku vodu, gdje i gospodara i kočijaša i konje silni vrtlog zahvati i udavi. Imala je i dva brata —. Jedan je pao kao oficir u talijanskom ratu, a drugi baveći se kod kuće gospodarstvom, pošao je jedno jutro u šumu, gdje su se drva sjekla. Kući se nije više živ vratio, — ubio ga hrast i to u takovoj još daljini, da nije nitko mogao pomisliti, da će grana segnuti do njega. Kod ovakvih slučajeva tko ne će dakle poimati gospodje Slavetićke i njezine „predsude", kako je nazivao Vladimir njenu zabrinutost? Nu osim toga još je nešto svakako silno djelovalo. Imala ona osim Vladimira jednu kćerkicu, koja u svojoj četrnaestoj godini nenadano oboli. Nijedan liečnik nije znao pravo kazati, što je djevojčici, i nijedan nije umio pomoći. Poslije nekoliko dana već nije moglo biti sumnje, da će diete za koji dan umrieti. Jedina majka nadaše se sveudilj i ni časka nije ostavljala kreveta bolestnice, koja je jednako u silnoj vrućici ležala te nikad kod sviesti bila. Jedne noći dodje diete k sebi. Neki neobičan izraz počivaše na licu djevojčinu. Na pô pridignuta u krevetu povuče majku k sebi i uzme joj brzim no ipak ni malo grozničavim načinom pričati, da je imala divan san, u kom joj se prikazao njezin angjeo — čuvar i obrekao joj, da će po nju doći i odvesti jê pred priestolje božje. Naznačio joj točno vrieme i sat. Diete se stalo od matere praštati i tješiti je. Majka dašto samo da ne svisne od boli. Drugo jutro kazivala je svima, što joj je kćerka govorila, no naravski — svi su to uzimali kao bulažnjenje djeteta,

Digitized by Google

te majka najzad sama povjerova, da je tako. No — kad je za četiri dana dospjelo vrieme, označeno po djetetu, nastupi agonija i mala bolestnica prestavi se na drugi sviet.

Od toga vremena zapala je gospodja podpuno u mistično poimanje svieta i života. Sve strane najtamnijega okultizma zanimahu ju, sa strašću podala se spiritizmu, a u svem shvaćanju života priklonila se sasvim i s najdubljim uvjerenjem mnienju, da je sudba ili udes ili život pojedinca strogo odredjen od Providnosti i odredbama njezinim da nitko ne može izmaći. Da se predade spoznaji sliepoga fatalizma, — ipak ne mogaše! S toga je i mislila, da se čovjek može ugnuti ovoj i onoj odredbi Providnosti, ako se ugne uvjetima, uz koje je odredjeno, da se komu ovo ili ono dogodi. Za svoga sina Vladimira bila je uvjerena, da ga čeka smrt, čim se samo malo približi vrtlogu vanjskog svieta, a nije pošla korak dalje u toj logici, da bi bila zaključila, da se on ni pod koju cienu, ni pod koji način ne će moći oteti tome približenju, ako mu je sudba dosudila tim načinom smrt. Starica mišljaše, da treba prepriečiti uvjete, uz koje čeka sina strašna kob, pa je poradi toga udesila njegov život onako, kako je to bilo. U ostalom nije rado govorila o cieloj stvari, niti se je ikada bila pobliže izjavila. Ipak dala je razumjeti, da nije tek na slutnjama i neodredjenim osjećajima utemeljen njezin strah. Jednoč bila je veoma pogibeljno oboljela. Već je primila bila i zadnje utjehe vjere. Nakon toga pozvala je sina k sebi. Morao joj je svečano obećati, da će, što dulje bude moguće, živjeti kao dosele. I ne bijaše joj to dosta. Zahtievala je, da joj se prisegom pred propelom za-

Digitized by Google

kune, da ne će nikada u svom životu poći na Rieku. Vladimir joj sve obeća, ne misleći na drugo nego da umiri majku. Ona je ozdravila, no odsele još je manje moglo biti govora, da pristane, te bi sin smio po volji udesiti svoj život. Da izpuni duge svoje dane barem kakvim takvim poslom, pokušao je da se bavi znanošću i književnošću. Diljem godina proučio je i svoje pravoslovne knjige i naravoslovlje i filozofiju. No — nije bio od toga soja, da se razvije za učenjaka, a glavno — to učenje sve ga više uvjeravalo, kako je žrtva lude jedne predsude, i sve više ga izpunjalo željom, da izadje u taj sviet, za koji sve ovo znanstveno nastojanje postoji. Tako je stao knjige zapuštati, a bacio se svom strasti na sabiranje i skupljanje starina. Vječno je bio u dopisivanju s prvim kućama antikvitetnih trgovina i stolovi bijahu mu prenatrpani od kataloga. U jednu ruku nije uživao u tome jedino kao sabirač, već izpunjao ga ovaj uzki savez i s Londonom i s Parizom, s Firencom i Rimom nekim posebnim zadovoljstvom, — njega, koji je u pravom smislu rieči bio zatvorenik. A sitne stare i prastare stvarce niesu mu donosile tek čara svoje stoljetne prašine, već kao da su one jedine bile, koje su bili barem kaki taki glasovi iz vanjskoga svieta, za kojim je toliko čeznuo. Ova strast za starinama sve više preotimaše maha i nije se samo na ovu ili onu vrst ili ovu ili onu dobu ograničivala. Vladimir izgaraše od želje i za starim knjigama i za rimskim novcem i za etrurskim vazama, za staroegipatskim papirosima, za belenskim statuama —, jednom rieči — sve ga zanosilo, čim je imalo na sebi biljeg prošlosti.

Majka njegova samo se mogaše radovati tome,

Digitized by Google

jer ova ljubav i strast držahu vječno Vladimira u sobi, gdje je od ranoga jutra do kasno u noć slagao i vrstao svoje starine, te si jedva otimao vremena, da ide k stolu na objed. Ovo njegovo sabiranje i nabavljanje skupocjenih i vriednih predmeta naskoro je udarilo u oči poslovnome svietu, te bi dolazili svakojaki agenti k njemu. U početku zaziraše ponekle gospodja Slavetićka od njih, dapače prva dva tri židova, što su ravno iz Beča i Berlina došli k njemu, ne htjede ni da preda nj pusti. No videći, kako je tim sina razsrdila, popusti starica i s vremenom se uvjeri, kako od toga baš ni kakova pogibelj za sina ne može nastati.

Jednoga dana najavi se opet star nekakav agenat. Po izgledu i izgovoru kao da je bio Talijanac ili Španiol. Odjeven je bio u dug crn kaput, zaprljan i zamašten; tamni upali obrazi gubili se u dugoj siedoj bradi, pri kraju žućkastoj. Gospodja Slavetićka morade pomisliti na legendu vječitoga žida, kad ga je vidjela, gdje ulazi i pita za gospodina doktora. No — nije ni časkom oklievala da ga sama povede u Vladimirovu sobu, usuprot, još je pobrzala korake, kad joj je židov slabom svojom niemštinom priobćio, da ima na prodaju prekrasnih staroindijskih i starokineskih umotvorina od slonove kosti. Znala je, da od nekog vremena Vladimir najradije kupuje upravo ove starine. Dapače se zabrinu, hoće li imati dosta novaca, i smišljala je već, kako će si pomoći.

Vladimira nadju u sobi, gdje je bio zaduben u debeli katalog, što mu ga je poslao najglasovitiji na svietu antikvar Quaritsch, poingleženi Hrvat. Majka je morala da se dotakne širokih sasvim k stolu pognutih ledja njegovih, da ga upozori na dolazak

Digitized by Google

agentov. Tako je bio zaokupljen poslom, da u prvi mah nije ni poimao, o čem se radi. No s tim veseliji i razigraniji bude, kad je sve saznao. Zamazana Talijana ili Španiola samo da nije zagrlio. Živahno pokročio je nekolikoputa po sobi, znatiželjno zagledavao na drvenu kutijicu trgovčevu, obtočenu i okovanu starom žutom mjedi, jedva slušajući, što mu židov govori, koji kao da je dva tri puta već prečuo Vladimirov poziv, neka otvori kovčežić i pokaže svoju robu. Nizki starčić samo je dalje govorio i pričao o velikim vriednostima i najneobičnijim predmetima, što su nakrcani u magazinu njegovih gospodara: Salomon Coën et Comp. u Mletcima.

Vladimir napokon kao da je podlegao sili, što se iz starčeva govora suprotiv njega valjala, te je sve vjernije slušao. Stao je pokraj agenta i gotovo gutao svaku njegovu rieč. Bio on čovjek krasan, veoma umnih crta u pravilnu simpatičnu licu tamne zagasite puti, koja je sasvim pristajala crnoj njegovoj kosi i dugoj tamnoj bradi. U tielu bio gotov atlet, — sav snažan, širok i čvrst. Ciela pojava odisala je mladom krepčinom i silnim zdravljem, koje u istinu bijaše tako jako i neobično, da mu i njegov sjedećki život nije mogao nauditi, i koje za cielo nije zavisjelo od one svakdašnje gimnastike, što ju je Vladimir zdušno svako jutro i veče vršio, nego je poglavito bilo utemeljeno u izvanredno pravilnu i čilu ustroju cieloga tiela. S toga baš često je zabrinutost majčina za život sinov morala susresti mnoge ironične posmjehe, — ta — kod takova orijaša — pa uviek misliti na zlokobnu parku, kojoj koncem konca ipak najčešće rabi njeno najsigurnije sredstvo — bolest.

Digitized by Google

Mali je židov pokraj Vladimira čisto uzimao spodobu kakova patuljka, — tako se je gubio pred silnom — gotovo orijaškom pojavom mladoga muža, koji je opet u drugu ruku postajao pravi dječarac — gotovo diete bez svake mužke svoje volje, tako se je podavao riečima trgovčevim, kojima mu je pričao o umjetninama bajne i tajinstvene Indije i o tisućgodišnjim kapricama kitajskih rezbara i slikara.

— A imate li štogodj sa sobom? — prekine mu najzad Vladimir rieč s grozničavim drhtanjem u glasu i nestrpljivom kretnjom ruke prema kovčegu.

— Imam — imam, — ali to je tek najmanje! Tko će uzeti na put takove dragocjenosti? Glavne su stvari kod kuće u magazinu — u Veneciji. Nije li pravo? Gospode Bože — da vi vidite, onda biste tek znali cieniti stare majstore kitajske i indijske. Prekrasnih ima stvari, — ta — gledajte svakako da odmah podjete onamo.

— Ha — ha! To baš nije preko ulice, da se dodje onamo. Pustimo to, — radije mi pokažite, što nosite sa sobom.

— Odmah — odmah sam na službu! — odvrati agenat i učini, da će otvoriti kovčežić. No prije nego što je otvorio, još udari Vladimira i njegovu strpljivost na muke. Uzeo ga izpitivati, bi li mogao kakovih vriednih starina naći i kupiti u gradu, popitao se za imanja i dvorove vlasteoske u županiji, gdje bi bilo starinskih dragocjenosti, uzeo olovku, da si bilježi imena, u kratko — nastojao je saznati sve, što je za svoj posao skupljanja i prodavanja trebao. Napokon se ipak nestrpljivu Vladimiru smilovao.

Vladimir je bio izvrstan poznavalac, po tome takodjer veoma strog i siguran izpitivač — i nije

Digitized by Google

tako lako zapadao u zanos, koji tako često bezdušni agenti upotrebljavaju na zlo. On je ostajao hladan i čuvao je kritičnu slobodu. Ali — što je Talijanac izvadio iz kovčežića i stavio redom na stol, to ga na prvi pogled osvoji. Bile su same sitnice od porculana, ebanovine i slonove kosti, ali sitnice, kojima je Vladimir odmah spoznao, da nose na sebi ogromnost od kojih hiljadu godina.

Gotovo razkošna čuvstva njihahu mu cielom nutarnjosti, kad se je doticao tih finih stvarca, koje svojom savršenošću izazivahu jednako pitanje, da li je moguće, te su samo od ruke ljudske sadjelane, a opet svojom ljepotom, nježnošću i neobičnom izvedbom podsjećavahu na svu bujnost i raznolikost tvorilačke prirodne snage. Tu je bilo porculana gotovo na vlas sličnih ružinu percu, — ista tankoća i isti fini zadah boje. No najviše ga osvoji stvarca, što ju je Talijan u zadnji čas izvadio. Bio to čovječji kostur od slonove kosti, jedva šest do osam palaca visok, ali tako vjerno i istinito izdjelan, da za cielo i najtočniji anatom ne bi bio mogao naći, da fali ma i najsitniji članak. Vladimir sam, baveći se izučavanjem prirodoslovnih nauka, stekao je podpuno znanje u anatomiji, pa upravo s toga mogao je posve točno ocieniti tu originalnu stvarcu. Ali ne bude samo s te strane poražen. Njega još više zadivi, što je taj sitni kostur, kako je složen bio na drotu i pomicao se u svakom članku kod najmanjeg dodira, u sebi nosio i izražavao sav onaj težki — užasni dojam, — onu vječnu sliku smrti, — što je legenda cieloga čovječanstva od zemana spajala s okostnicom, tim najzadnjim ostatkom praha, što sačinjava ljudsko tielo. Vladimir i ne mogaše da se svlada, te je pred ži-

Digitized by Google

dovom zapao u glasno divljenje i slavljenje, ma da je znao, kako tim podiže svotu ciene, što će je trgovac zahtievati.

— Vjerujem — vjerujem, da vam se svidja. To smo tek ljetos dobili ravno iz Kine. Ciela zbirka srećom nam je — gotovo pukim slučajem pala u ruke. Pa šta biste kazali, gospodine doktore, da je to tek jedna od najslabijih radnja? Ima tamo u nas još čudesnijih predmeta, gdje u istinu čovjeku pamet stane i sa sumnjom se pita, je li to čovjek prije toliko hiljada godina umio učiniti. A nema dvojbe! Ah — da dodjete! Moji gospodari — naročito su mi naložili, da Vas posjetim i da Vam izviestim točno, — napokon prema tako dobroj mušteriji, kao što ste vi već od toliko godina, imamo mi obzira. Eto — ja sam glavno morao na taj put, da idem prieko u Ugarsku, gdje je ovih dana umro neki grof, u kojega kažu da ima upravo najvećih riedkosti osamnaestoga vieka, — pa moram po što po to sve kupiti. A znali smo, da mogu tom prilikom do vas skočiti, — pa mi je gospodar naročito dao tu kinezku igrariju, da je vidite — pa da po njoj sudite, je li vriedno doći, da ostalo pogledate. I vjerujte mi, — izvolite se požuriti. U jesen doći će Inglezi, — a ti kupuju — !

— Što ištete za taj kostur?

— Ah — taj nije na prodaju. Kažem vam — samo je uzorak, da možete prosuditi, što je i kako je sa zbirkom.

Vladimir bude čisto biesan s trgovčevih rieči, no trgovac se u istinu nije dao skloniti na prodaju. Izvinjavao se ovamo — onamo, nudjao sve ostalo, slavio porculanske stvari, no da odpusti kostur, ni-

Digitized by Google

kako nije htio, pozivajući jednako Vladimira, da ide u Veneciju te će ondje i kostur i sve drugo moći da kupi.

— Ja ću brzojaviti gospodarima, da vam sačuvaju pravo kupnje, ako za osam dana dodjete onamo, — više ne mogu učiniti. Kažem vam, ne ćete se žaliti ni na se ni na me, ako me poslušate. Uz kostur naći ćete — još što ljepše i vrednije.

— Brzojavite gospodarima, da mi prodadu sada — danas taj kostur —, ili čekajte —, ja ću makar cielu zbirku!

— Oh — što mislite! To bi bilo preskupo! — Kažem vam, dodjite.

— Ali — ja ne mogu! — očajno vikne Vladimir.

Trgovac slegne ramenima, uvjeri ga opet, kako će se silno kajati, ako ne podje što prije u Mletke, i oprosti se.

Vladimir je još isti sat sam brzojavio u Mletke, da kupuje kostur; — poslije podne dobije brzojavni odgovor, da kuća sama ne može ništa u tom učiniti drugo, nego li što uradi njezin agenat, pa neka se na nj obrati. A agenta nije više bilo u gradu.

Vladimir nije ciele noći spavao ili ako je časkom malko zadriemao, mučili ga svakakvi sni, u kojima je jednako gledao mali kinezki kostur u svakojakim čas smiešnim čas tragičnim pozama i nemirnim kretnjama. Bio je silno uzrujan i opet uzbudjen. U jednu ruku tresla njim čitavim sva ona silna — gotovo pohotna strast sabiračka, u drugu pak ruku mučila ga borba, bi li slušao agenta i otišao u Veneciju. Pomisao, da se odrekne posjeda igračke, čisto je radjala bolju i opet očajem, što su mu prilike takove, te ne može otići od kuće. Ne —

Digitized by Google

ne — on nije mogao poimati, da bi ga minuo posjed tako odlične izvanredne starine i umjetnine, koja je jednako i na javi i u snu pred njim stajala i — pred očima mu lebdjela. Bilo je časova, gdje je u omaglici polusna gledao „tepca maloga“ (tako je u nekoj razmiljenosti nazivao igračku), kako krili ruke k njemu i kaže mu prstom, da ga sliedi, a časkom sanjalo mu se, da se vozi gondolom po kanalu, a gondoljer nije nitko drugi nego taj čarobnjak mali — kinezki kostur, s kojim se u jedanput nadje na Piazzi di San Marco, gdje zajedno plešu cancan — takav vjetrogonjasti cancan, da su stopama sezali nozdrve zlatnih bizantinskih konja na crkvi.

Gotovo čovjek je bio u groznici. Sav drugi dan potezao se po kući iz jednoga kuta u drugi, hodao bez smisla po svim sobama. Na cielu svoju bogatu i krasnu zbirku etrurskih šolja i vaza, japanskih lakova, meisnerskih figura, staroegipatskih platnenina — i tko bi sve nabrojio, nije ni okom segnuo. Čisto i nije bilo sumnje, sva njegova silna sabiračka strast i ljubav skupila se onamo — povrh male kinezke stvarce. Majci nije izmaklo njegovo uzbudjeno stanje. Starica bude nemirna i saletjela ga stotinama pitanjâ, potajice poslala po doktora i potajice išla u kuhinju, da mu skuha teov od kamilica i lipina cvieta. Vladimir dašto niti je doktora pustio preda se, niti je uzeo donesena teova. U noći je dapače bravu na vratima svoje sobe dvaputa zaključao i nije pustio majke unutra, koja je najmanje desetputa došla pred vrata, kucala i pitala, kako mu je.

— Ta — pusti me spavati — za Boga miloga! — otrese se napokon Vladimir, koji u istinu nije ni

Digitized by Google

u krevet legao, već buljio u željezničku kartu, tražeći najkraću prugu u Veneciju.

To je tako trajalo nekoliko dana. Vladimir nije se ni malo primirio, naprotiv njegova želja za kosturom bivaše od dana do dana sve veća i jača. Uza to mu mašta naslikala silesiju čudovištâ, što ih ima Coënova zbirka, pa je gotovo izgarao od želje, da to vidi i da odkrije kakvu riedkost — kakav unicum. Napokon i pomisao na put uzbudila je u njega stare njegove želje — za svietom, za slobodnom kretnjom, — za doživljajima. U kratko — on je odlučio, da posluša agenta i da krene na put. Od prvoga časa znao je, da se ne smije materi odkriti, s toga je samo smišljao, kako će se moći ukrasti budnoj njezinoj pazci, sada još pooštrenoj, jer je mislila, da je bolestan. Uzeo je s toga najprvo hiniti, da se opet udubao u zabavu oko svojih zbirka. Silio se, da izgleda miran i zadovoljan. Boravio u majčinoj sobi dulje no obično, nije dapače izlazio u svoju običnu šetnju u gradski perivoj, govoreći, da ima toliko posla s nekom vazom, za koju ne može nikako ustanoviti, je li južno-italska ili etrurska.

U tome prodju tri dana. Četvrtoga dana pod večer odšulja se Vladimir od kuće, da podje ravno do pošte. Kod kuće ostavio je materi pismo, u kojem ju je zaklinjao, neka se ne uznemiruje, on da je samo na tri dana odputovao u nuždnu ali skroz nedužnu poslu svojih etrurskih vaza. Putem do pošte već je žalio, što je napisao taj list i pustio ga kod kuće; domislio se je, da bi bilo bolje, da je tek iz prve željezničke postaje pisao. Ovako se je bojao, da bi majka mogla saznati za njegov odlazak prije, nego što će sjesti u diližansu. Slučajno nije bilo ove pogibli.

Digitized by Google

Kod gospodje Slavetićke sastalo se naime nekoliko poznatih gospodja kod kave, pa tako nije starica dospjela, da podje u sinovu sobu poslije njegova odlazka, kako je to inače kod svakoga izlazka sinova običavala. Tajput baš nije tako došlo, te je Vladimir bez zapreke mogao doći do pošte i dobiti mjesto u diližansi, ma da nije prije uzeo karte kod postmajstora. Opet mu je pomagao slučaj, da ovaj put nije bilo putnika, te je kondukter mogao odustati od propisa.

Već se je zamračilo, kad je stara diližanska kočija, ili kako ju u gradu, kao svaku diližansku priliku, „Arkom Noemovom" nazivahu, — težkim i dronjcavim lomotom prevalila užasne i šiljastim kamenjem taracane gradske ulice i našla se na državnoj cesti. Vladimir se skučio u svoj kut, nekako uzrujan i nemiran. Bio u isti čas i veseo (veselilo ga dapače postiljonovo trubetanje), a opet i žalostan. Zaradi majke ipak mu se javljala savjest. Šta će ona sirota? I časkom kao da je i on oćutio nad sobom neki trepet i sjenu one tajinstvene sile, od koje se majka toliko plašila i koju je on nazivao predsudom. Bude mu u istinu tjeskobno i strašno. No — brzo svlada taj djetinjski poriv i padne mu na um dosjetka, u kojoj sagleda svoj udes u obliku maloga židova-agenta, a on je ipak u mladenačkim svojim sanjama očekivao i vidio nekoć, da će mu se sudbina približiti u liku kakove tajinstvene crne krasotice s dugim crnim velom ili barem kakove obiestne ljepušaste vragolanke, — a gle — sada — dolazi to u osobi suhonjava zamazana starčića. Sam se nasmije svojim mislima, da skoro

Digitized by Google

padne tek u smišljanje, kako će si osigurati posjed kinezke stvarce.

Oko desete istom na večer dospjela je diližanca do željezničke stanice. Po tome bila bi morala zakasniti brzovlak za Trst, no — opet je Vladimiru taj put slučaj pomogao. Brzovlak se zadržao na zadnjoj magjarskoj postaji, pa je imao zakašnjenje od čitava sata i trideset i pet minuta. Tako je Vladimir imao dovoljno vremena, da kupi željezničku kartu i da se mirno smjesti u vagonu.

U Trstu promieni odluku, da podje morem. Sjetio se matere, pa se vrati prvim vlakom u Nabrezinu i udje u vlak za Cormons-Veneciju. Tu se je ravno dao odveslati u magazin Coën & Comp. Ma koliko bio obajan i začaran od divotnog izgleda Venecije, — on je ipak prije svega želio da uredi stvar sa staretinarom. Osim toga morao se žuriti kući. Nije želio, da bi ama i trenutak samo pustio majku dulje u brizi i očaju, nego što je baš najnuždnije.

U magazinu, koji je u početku mercerije, posve blizu orologia bio smješten, našao je Vladimir svoga agenta-židova. On ga je s veseljem primio, uveo ga u glavne prostorije u prvom katu, pokazao mu u tili časak sve najglavnije osobitosti — i nije prošlo dva sata, da je Vladimir imao račun od nekoliko tisuća lira, ali je i imao toliko željeni kostur i još neke umjetnine, koje ga gotovo zanesoše isto toliko, kao i kinezka igračka.

Drugi već dan spremio se Vladimir na povratak. Jedva si je vremena uzeo, da letimice pregleda crkvu sv. Marka i duždevu palaču. Da što prije dodje kući i opet da udovolji želji za putovanjem po moru,

Digitized by Google

odluči da se vrati tršćanskim parobrodom, koji je polazio noću i koji će stignuti još tršćansko-bečki brzovlak, dočim željeznicom ne bi više došao za vremena u Trst, jer mletački brzovlak još je s večera otišao, a poštanskim vlakom dolazilo se tako, da je u Trstu do brzovlaka bilo šest sati čekati. Kupi dakle kartu u agenturi pod prokuracijama i podje ravno na brod. Tu ga skoro zaokupe svakojake misli, a kad je brod izašao na vanjsko more, onda ga savlada najviše pomisao, kako su si sada život i smrt posve — posve blizu, — tek jedna daska, koja ih dieli, — i ta daska, to je sada sva poluga, kojom si život svoje oblike čuva, — neka ona popusti, — i eto ti smrti — eno je — u liku tih dubokih tamnih — nemirnih valova —!

Bila je tamna noć s jugovinom. No i kapetan i mornari bijahu uvjereni, da nema nikakve pogibli. I zbilja do silna ljuljanja i velikih gotovo olujnih valova nije bilo potežkoća. Brod — veliki Lloydski parobrod — išao je gotovo s nemienjanom brzinom napried. Tek dva ili tri sata kasnije postalo je ponekle kritično. Stala se povlačiti morem magla, osim toga ovjesili se nizki oblaci, iz kojih je miljila sitna nesnosna kišica, — i bilo je užasno mračno Vidjelo se nije gotovo ništa, samo silni ogromni valovi gromovnim štropotom tutnjahu.

Vladimir nije izdržao više u spavaćoj kabini, morao je izaći i poći gore u salon, gdje se svaki čas rušilo staklo i posudje. Sjetio se majčinih predsuda, — i trenutačno bude ipak uznemiren, — osobito kad mu se pričini, da je čuo iz vana sa prove ili s kormilareve stanice nekakav očajnički krik — neko trčanje — što li. No — on je bio tako sretan sa

Digitized by Google

svog uspjeha u magazinu mletačkom, da ga brzo minuše sve crne misli, a još manje mogaše zapasti u strah i uvjerenje majčino, dapače on se je i sad snašao brzo i morao se nasmjehnuti slučaju, da baš on, koji od strane majčine ljubavi i predsude stoji pod takvim stigmatom, mora doživjeti takovu oluju na tako kratkom morskom putovanju. Nu još se nije bio pravo okrenuo, kad se brod od vrha do poda strašno uzdrma i potrese. Bilo je tako, kao da se je isti čas sve porušilo i survalo. Nasta užasna vika, jao i pomagaj, — a noć je crna kao da u vasionom svietu nikada nije bilo i ne će biti svjetla.

Srazili se brodovi. Lloydski parobrod bio je od ogromne englezke parnjače probušen u sred sriede svoga trupa i valovi su s užasnom brzinom provalili u nutarnjost, tako da je parobrod taj čas stao tonuti. Kapetan broda kao da je sasvim izgubio glavu. Zaboravio dapače na čamce. Nastade strašna smetnja i medju mornarima i putnicima, — a smrt na tom širokom moru, ovoj od hiljadu i hiljadu godina toliko zgodnoj pozornici njezine velike umjeće uništavanja, uzela je u toj crnoj sliepoj noći slaviti silno slavlje —. Vladimira zahvati takodjer obća strava i dok je mislio, kuda bi odbjegao od broda, i ćutio već, kako ga ogroman val obkloplјuje, a on se jedva jedvice drži nekakva željezna užeta, česa li, — sjeti se majke i njezinoga straha, — njezinoga misterioznoga govora, — i bude mu tako težko — tako težko, da je ćutio, kako mu se mutna omaglica svaljuje na dušu i na tielo, — i samo mu je jasna pomisao ili predstava na nešto ogromno, svemoćno, neponjatno, što ravna i sunčanim svjetovima na nebu i najmanjim vlasom na njegovoj glavi.

Digitized by Google

— Ne izbjegneš svojoj sudbi! — više s rezignacijom nego li očajem šapne Vladimir i pusti konopac, predajući se moru — tako poništen od pomisli na svesilnu neizbježivost udesa i njegovih odredjenih krugova, da se gotovo ni ne probudi u njega instinkt životinje, da si sačuva tielo, niti vječna volja individualne pojave da brani svoj „ego“. Dao se naprosto, neka ga nosi val, neka ga gutaju crne dubine i tamna vječna noć.

I već je — on neplivač po svom odgoju — pio vodu, kad je očutio nečiju ruku na glavi i načuo englezke nekakve rieči. Bio je — spasen. Čamac englezkoga broda primio ga — i za kratak čas bio je u kajiti na parobrodu. Osim njega samo su još četiri osobe utekle smrti. Drugo je sve poginulo.

— A baš ja sam ostao, — odkine mu se glasno iz grudiju, ne — od egoizma, već lih od nekog slavodobitna osjećaja, da se „fatum“ njegov nije izpunio i — eto — najboljega mu dokaza, kako majčine vječne brige koncem konca ipak niesu no pusta predsuda. —

Istom prema jutru saznao je, da se nalazi na brodu nekoga englezkog dioničkog družtva, koje vozi robu iz iztočne Indije. Upravo sada vraćala se ladja iz Iztoka, te je redom izkrcavala rižu, pamuk i ine proizvode u Brindiziju, Ankoni i Veneciji, od kuda ide još na iztočnu stranu Adrije, da ondje izkrca ostatak, prodan već za veliku neku trgovačku kuću u Budimpešti.

— A kuda idete?

— Na Rieku — odpovrne kapetan.

Vladimir se lecne, sjeti se materina zaklinjanja, neka nikada ne stavi noge onamo.

Digitized by Google

Nije bio strašivica, a još manje pristupačan predsudama, no čuvši sada, da ga slučaj nosi u mjesto, za koje se prisegom obvezao materi, da ne će nikada onamo, a nosi ga tako neobičnim povodom — posve proti njegovoj volji — i opet načinom, gdje nikako više ne može da izbjegne i da se ugne, — on se ipak potrese i opet kao da je osjetio neku moćnu, nedoglednu — užasnu i tajinstvenu silu, koja ga vuče — kamo? — Gotovo protrne i nije smio dokrajčiti misli. No pritekne mu razbor u pomoć. Ta — i ne gledeći na razloge, kojima čovjek individualni od zemana vojuje za obstajanje slobode u svojim činima, da si čuva svoje dostojanstvo i plete vience za svoje zasluge, ne gledeći na ovo hiljadugodišnje umovanje, njemu je najbolje strašni doživljaj ove noći dokazivao, kako su sve slične misli i slutnje na tu neumoljnu, strašnu, tajinstvenu silu — tek pusto naklapanje i samo izraz straha i nepoimanja života i njegovih zakona. Ta — ako mu je dosudjena zla kob, kako se majka boji, — onda bi ga za cielo netom prošla noć morala uništiti! Zato je Vladimir skoro bio umiren. A kad se je poslije podne parobrod primicao riečkoj luci, on se zastidi sam od sebe, što je jedan čas pomislio, da se ne bi na Rieci izkrcao, već poslao po kakav čamac i na njemu se dao odvesti u volovsku ili bakarsku luku.

Na Rieci još na parobrodu saznade, da ne smije odmah dalje, već mora prije biti preslušan kod pomorske oblasti o nesretnom dogadjaju. Ljutilo ga to, no sam je uvidio, da ne može drugčije da bude.

Istom na putu u hotel sjeti se, da je bez prtljage i da je sve propalo na moru! Prva mu bude pomisao na kinezki kostur. Gotovo bolno i težko

Digitized by Google

osjeti u duši, što je izgubio toliko željenu i tako mučno pribavljenu stvarcu.

— Uzalud dakle — i taj bieg od kuće —, uzalud majčine brige za mnom, — pa ta užasna noć, — a sad opet nemam, — dapače izgubila se za uviek dražestna umjetnina! — govorio je očajno u sebi i lamao rukama. Tu se primi žepa i ućuti tvrd predmet u njem. Taj čas razvedri mu se lice. Sjeti se, da je noću još za najžešće oluje uzeo igračku k sebi i promatrao divotnu radnju, pa — tom zgodom turnuo etui s igračkom k sebi u žep, ne mogući više od silna ljuljanja do svoje putne torbice. I u hotelskoj sobi prvo mu je bilo, da etui otvori i izvadi sitni kostur. No — ili je bio suviše razdražen od prepaćenih muka ili je zbilja zapao u neke predsude, on sada ne mogaše da uživa u neobičnoj radnji, već ga se taj mali toliko nježno sadjelani kostur nekako užasno, čisto tajanstveno doimaše, — kao da je iz njega u istinu izlazila vječna slika smrti, — neko uporno podsjećavanje, da je ona uviek tu — uviek spremna — uviek u borbi — u neprestanoj strastvenoj borbi sa životom. I opet kao da se našao pod sjenom i u osjećanoj blizini neke nedokučne — strašne — svemoćne sile, — te čisto kao da je morao časkom u toj maloj stvarci nazreti sliku svoje sudbine, a glavom zavrzle mu se misli, kako je taj neobični kostur tija u zabitni njegov zavičaj došao, i odvukao ga iz sigurna majčina krila i tako dalje!

Morao je iz sobe izaći, da se ugne tmurnim i kobnim mislima. Podje do morske obale — na mul. Večer se već spuštala od Učke k moru, donoseći svoje bliede — plavušaste sjene, da ih razastire po srebrnastim valovima Kvarnera i sakrije njima malo

Digitized by Google

po malo tamnozelenu obalu Istre, gole pećine obaju otoka i samo još zadnjim svjetlom dana pozlati bjelkaste zidove dviju Kostrena i crvenkaste konture dražestne Kraljevice.

— Jesi li ti to? — javi se u to za njim veseo mlad glas i dvie snažne ruke obklope mu ledja. On se obazre — i spazi tamno, bradom zaraslo mlado lice, u kojem odmah prepozna sudruga iz škole, sada carskoga pomorskoga četnika, svoga imenjaka Vladimira Krstića.

Veselje bilo veliko s obadvie strane. Vladimir morao je odmah s njime — u stan njegov, da si izpričaju svoj dojakošnji život. Mladi častnik nedavno se bio vratio iz daleka puta oko obala afričkih, australskih i indijskih.

— Mnogo sam se napatio, — ali nije mi žao. Pa da znadeš, kako sam krasnih stvari donio sa sobom! No vidjet ćeš —!

Sad je sabirač Vladimir još podvostručio brzinu koraka. Dašto prvo je bilo, da je pitao, je li donio štogodj — iz Indije starih umjetnina?

— Ne — baš toliko. Ja sam — ti znaš još iz gimnazije — sjećaš se valjda mojih herbarija i leptirskih zbirka? — ja sam glavno sabirao prirodnine, — nu — jednu imam — ipak divotnu stvarcu! Vidjet ćeš —. Pak istom zbirka oružja, koju sam sastavio. Ah — da vidiš — strjelicâ, sabalja —, velim ti — divota!

— Izvrstno. Baš se veselim. Moraš znati, da sam i ja sabirač. Upravo — poradi toga sad sam bio na putu. Ali — ne ću ti kazati, što sam našao, — sutra moraš k meni, — pa evo glave, ako si vidio ikada što slično.

Digitized by Google

Krstić je stanovao kod rodjaka — u jednom od ovih ljetovanića, što bogatije riečke obitelji posjeduju u neposrednoj blizini grada. Mladi ljudi ravno podjoše u sobu, gdje je častnik bio nastanjen. Vladimir tako je bio nestrpljiv, da nije imao oka ni za što, te si nije pogledao liepe male baščice, što je oko kuće bila uredjena. U sobi sam je upalio svojom žigicom svieću.

Prvo što je spazio, bijaše isti ovakov mali kostur, kao što ga je on kupio. Smješten je bio — u kutu, kao sakrit, — no Vladimir baš je najprvo u taj kut okom krenuo. Da nije bio kao sabirač povriedjen u svojoj sujeti i želji, da ima on sam i jedini takovu osobitost, on bi bio možda dulje zabavljen pomišlju, da je gotovo užasno — i strašno, kako ga taj ludi mali oblik uporno proganja, no — ovako tek je trenutačno osjetio sličan poriv.

Častnik pak već je uzeo da mu pokazuje škatulje s leptirima, iz kojih je sjalo isto kao sjajem dragoga kamenja, svile i atlasa. Ali Vladimir ipak se nije pravo zanimao za to. Njegovi pogledi čas se ravnali k stienama, gdje su visjele svakojake sablje, noževi, lukovi i strjelice, ino oružje prastarih iztočnih naroda i divljaka australskih i afričkih, — čas opet u kut prema kinezkoj umjetnini.

— Daj mi radije — pokaži to oružje! — nestrpljeno će Vladimir prijatelju i — pokroči k stieni, da sam uzme.

— Čekaj — čekaj! Ima otrovnih medju njima, — ah — da znadeš — kakve su! Danas smo se dva druga moja i ja malko vježbali u tom strieljanju, — mačku jednu smo ubili, — čim ju je pogodio, — onaj čas je bila gotova!

Digitized by Google

I mladi častnik popne se na stolac, da najprije skine gornji red sabalja, što su bile povješane nad lukovima i strjelicama, slikovito smještenim ne okomito uza stienu, već vodoravno prema sobi. U jedanput mu se zadjene rukav u nešto i on se trgne, — no u isti čas začuje za sobom strašan — smrtan krik prijatelja Vladimira, i sagleda ga, gdje u okrug poskoči visoko nad podom, da se onda strovali cielom duljinom —, a u grudima mu duboko zagnata strjelica, jedna od najotrovnijih, što ih je bilo. Prestravljen skoči k ranjeniku, da mu bude isti čas sve jasno. Od popoldašnjega vježbanja ostala je u luku strjelica, a neoprezni drug pustio je luk nategnut, i on se sada zadjenuo u nj — i — i — eto od njega ubojice sudruga svoga.

Za koji četvrt sata bio je Vladimir mrtav. Treba li kazati, da ga je majka — za nekoliko dana sliedila?

Digitized by Google

Stari pandur.

. . . . Kad mislim na onu tamnu, nizku i uzku komoricu, što se onamo u najzabitnijem i najskrivenijem kutu ciele ogromne „varmegjske“ kuće uklanjala suncu a služila starom panduru Štefiću kao stan, — onda mi i sad još nakon tolikih mnogih godina svakiput bude u srcu nekako tužno. Moram uviek da se uza to podsjetim na povjest biednika staroga, a s te povjesti kao da osjećam, kako sudbina ljudskoga života može da bude i sliepa i nerazborita i strašna, te da je upravo nemoguće slieditи i tražiti razloge njezinim činima! — „Zašto sve to?“ — pitao sam se tolikoputa pred povješću toga nesretnika, uzalud izčekujući od svoje moderne racionalne logike ma kakav odgovor.

Vidim ga sad još sasvim jasno pred sobom. Bio to vitak, košćunast, suhonjav čovjek. Što moje sjećanje ide, bilo mu je onda dobrano godinica više od sedamdesete. Unatoč toj velikoj starosti, a još više unatoč životu, kakav je njega zadesio, nije starac imao ni jedne siede vlasi. Jasno-smedja kosa gusto je pokrivala debelu dugoljastu glavu. Sitne staračkі mutne očice dobrijanski i pošteno gledahu u sviet pod neobično gustim obrvama. Ali zato ni jedne trepavice nije imao, te su vjedje de-

Digitized by Google

belo-crvenim potezom bile obrubljene. Gledajući ove vjedje bez trepavica, — ja sam uviek morao misliti, da su ih suze tako izjele. Brkove rezao je kratko, te su kao štetine virile izpod ravna, ne preduga nosa. Od brade pustio si bakenbart — onakav, s kakovim se slikaju vojnici iz napoleonske dobe. Držao se dosta pognuto, nu nastojaše uviek, da izgleda ravan i čvrst. Isto je tako vječno gledao da svoju službu točno i savjestno vrši. Nije mu godilo, da mu u tom dadu kakvu polakšicu. Dašto ta služba i nije bila drugo, nego da mete uredske prostorije u razizemnom spratu. Ali on to nije uzimao, da mu se radi starosti time pogoduje, — mislio on, da se tako opredielilo, jer je imao starac svoj posebni posao — svoju radionicu u komorici svojoj.

Ovamo nije rado nikoga puštao. Ja sam bio od onih riedkih odabranika, kojima je dozvolio dolaziti. Dapače uviek mi se radovao. Ali drugih ljudi — pa i varmegjske gospode nije s voljom primao, te makar da je dobar bio kao dobar dan, opet kod nepotrebna pohoda njegovo silno navorano i mračno lice još bi se više smračilo, što više, mrmljao bi u bradu zlovoljno, osobito ako bi opazio, da je znaličnost dovukla posjetitelja. Srećom — nije često dolazio u takovu prigodu. Napokon — koga je zanimao nesretnik?

Soba je ležala u krilu do varmegjskih tamnica. Morao je čovjek sav dugi tamni triem proći, isto tako i veliku stražarsku sobu pandura i katana, dok se našao pred nizkim neoličenim vratašcima komorice. Tmurno svjetlo i vlažni težki zrak liegali se čovjeku na oči i na prsi. Tek za čas moglo se razpoznati što je i kako je u sobi. Imao starac u njoj

Digitized by Google

krevet — običan željezan pandurski krevet sa visokom tvrdom slamnjačom, koju bi sam punio i nikada nije dao, da uznici ovrše taj posao zajedno sa slamnjačama ostalih pandura. U suprotnom kutu visjelo na stieni propelo, oko njega slike sv. Stefana prvomučenika, zatim sv. Roka i — čini mi se — slika sv. Bogorodice Marije Bistričke. Slike niesu bile od onih na staklu slikanih slika, kakvih je obično u našega puka. Bijahu sve bez iznimke od boljih i finijih litografija. Ruka starčeva izkitila ih umjetnim cviećem. Podno propela naslanjao se uza zid stolić, na kome stajahu dva svietnjaka baš kao u crkvi, pa i inače — cielo uredjenje stolića sa kipom sv. Pavla u okovima, sa položenim velikim molitvenikom podsjećaše nešto na oltar. Poradi toga mnogi držahu, da je Štefić ipak malko šenut, a nije bio no nedogledno nesretan. Često ga zatekoh na koljenima pred onim oltarom, gdje su tada gorjele svieće voštanice u svietnjacima. U taki tren i samome mi se nadavalo, nije li lud, jer je bio gotovo posve nalik nekome poludjelu vrtljaru moga otca, koji nesretnik užetom sapet oko pasa i sa silnom kladom na ledjima trčaše svud na okolo, svaki čas bacajući se na koljena, da uz plač i naricanje zapjeva litanije. Pogled toga vrtljara niesam nikad mogao zaboraviti. Štefićev pogled kao da je bio isto onako ukočen, staklen i nekako izgubljen, pa sam se često morao preplašiti, no tek časkom. Svakiput sam skoro uvidio, da se varam. Nije mu u držanju bilo ni traga kakvoj grčevitosti uda ni napregnutosti ludila. Usuprot nešto blago i smireno sjalo iz staračkih obraza, — gotovo oživjela slika prave kršćanske mukotrpnosti.

Odmah pokraj oltara, kao pod sjenom ili okri-

Digitized by Google

ljem njegovim, bila liepo izdjelana postelja, dapače nekako koketno nastrta svojim čistim kao snieg ružicama i finim dućanskim jorganom. Tu postelju načinio je davno tome sam Štefić za svoju pokojnu kćer —. Sad je na njoj spavala unuka njegova, nu ona još kao malo diete riedko je dulje od pô sata sata izdržala u sobi uz djeda, te vasdan veselo i obiestno po ulici ili po hodnicima silne sgrade igrala igru svoju. Već kao mala djevojčica bila je neobično liepa, a poslije — kad joj bude petnaest godina, — bila je pogotovo krasna, ali i sad još nikada kod kuće. Štefić ju je silno ljubio, akoprem njegovo žuto kao ilovača lice nije ničim izdavalo te ljubavi. Tek — sve, što je imao, imao je samo, da djetetu kakvu radost priredi. Upravo s toga nije mogao s njom nikada da bude strog. Razgovarao se nije o njoj nikada, niti bi odgovarao, ako bi tkogod o njoj što zapitao. Na mužkarce znao bi se dapače grubo okositi.

Do kreveta toga — baš pod sitnim okancem s na pô sliepim staklima — imao je svoj „verkštad". To je bio njegov posebni posao! A bila je to i sva njegova dotadašnja jadna historija. Umio je drvorezbarstvo. Pravio stupove, škrinjice, kipove — a glavno gradio tamburice. Došao po tome i na glas. Svi brice u gradu i u okolici htjeli su da imadu njegovih tamburica. Služio je tako priličan groš.

Makar da mi je stoputa bilo na jeziku, da ga upitam, odkle njemu — panduru — takove vještine, opet svakiput sam se svladao i s tim prilježnije gledao, kako mu suhe kvrgaste ruke hitro i čvrsto režu u drvo i tek se usudih pripitkivati, što će to načiniti.

On bi mi važno i potanko raztumačio svoju osnovu, upustio se u razglabanje, koje se drvo naj-

Digitized by Google

ljepše daje rezati i kakovi su noževi najbolji. Kojiput bi kod posla dapače zagundžao kakvu posve nepoznatu ariju — na jeziku magjarskom ili rumunjskom.

Višeputa s nekom bi hvalisavošću pripoviedao, da je već za ovoga ili onog velikog gospodina radio, te bio svakiput silno pohvaljen. „Rekli bi, da to vriedi slati kuda dalje, tako da je liepo! Ali — ja niesam vjerovao! Što će strani sviet da gleda moje kipove? Glavno je, da su moja gospoda time zadovoljna, — što ću više!“

Kada bi pravio tamburice, onda je često prevukao cielom rukom preko žica i svaki put se tamnom sobom razdao sitan — plačan — turoban zvuk, kao od nešto jačeg komarca, no — čudnovato drščući, a najčudnije za mene, što je takav zatitraj redovito starcu izbio iz grudi dug uzdah, da je pustio tamburu na koljena, a čas po za tim čuo sam, kako starac pridušeno jeca i potajice suzu briše. Silomice nadavalo mi se pitanje, što je ta suza, što ovi biedni nevoljnički uzdasi, — napokon i ona magjarska i rumunjska arija — što je to? A sam starac nikada — nikada a ma ni ciglom jednom rieči nije ništa rekao tako što, iz česa bi se dalo naslutiti štogodj. Ni da bi natuknuo, kako se je naučio svome neobičnome zanatu.

Jednom napokon — saznadem sve. On sam izpričao mi je i to baš u čas, kad mu je nesretna njegova kob zadnji udarac namienila.

Bilo je baš na jedno staro ljeto. Pustio sam družtvo i skočio na časak k starcu Štefiću. On mi je naime još poslije podne prišapnuo u triemu, da će večeras započeti nešto novo — osobito krasno i

Digitized by Google

težko, pa bi mu drago bilo, da vidim ja, što će to i kako će biti. Nadjoh ga već za poslom. Bio starac sam u sobi. Unuke po navadi nije bilo kod kuće. Ljutilo me to, što je nema ni za takove večeri uz djeda ili možda sam baš i želio, da vidim krasnu djevojčicu. U svojoj ljutosti zapitam i dosta grubo, gdje je Marica, i ne pogledajući na njegovo djelo.

— Marica — Marica —? — i on me zlovoljno, ali pričini mi se, i sumnjivo pogleda. — Marica nije kod kuće, — dodade onda, da spusti nosinu sasvim k svomu poslu.

Sada uzmem odmah, kao da me ništa ne zanima do njegove radnje. Pitam ovo — pitam ono, i gledam samo na njegove ruke, kako odlučno i krepko režu u drvo. On mi tek na pô usta odgovara, gotovo na silu. Dalo mi se to na čudo. Ta — zove me, da mu dodjem i razvidim posao, a on jedva da se osvrće na me.

U jedared uzme: — Što mislite, mladi gospodine, — na staru godinu — pa je nema. Niesam je vidio ni na blagoslovu kod fratara. Dašto bio već mrak, — no opet — što ne dolazi još —? Molim vas, — koliko je u vas sati? Meni se čini, moj sat hrli suviše. Nikako ne može da ide već na devet —.

I on ustane, da pristupi stieni, gdje je visjela švarcvaldska ura. Nije čekao, da mu kažem, koliko je, — njemu je očito prebrzo odmicalo na uri, a prepolagano u njemu, te je sustavio njihalo.

— Vi pitate za Maricu?

— Hm! Na staro ljeto —! Hm — nije pravo, ali nemojte misliti s toga, da je zločesto djevojče. Mlado — tek pustopašno diete, — i mi niesmo bolji bili. A danas — onaj kerkarmajstor — veli,

Digitized by Google

neka bolje pazim na nju, — veli, da se djevojka — da je opazio, kako šara, — uh — ta — nije istina. Nije istina. Neka se on čuva — zločesti čovjek. Tako što kazati nije mala stvar. Uviek škodi, — nije šala djevojački glas. Znam ja, da i nekriv čovjek može nastradati. Ali što je briga takoga čovjeka! Misle ljudi, — jer je sirotica, — no — što ću da ne kažem, — valjda i sami znate, — ona nije zakonsko diete. Pa onda misle — ti vragovi, — da je sve slobodno kazati na nju! Sirotinji usudjuje se sviet svako zlo prišiti. Znam ja to! — I ne smije mi s toga u službu. Vele, da nije pravo, što ju ovako bezposlenu držim. Ali — ja hoću, da je uza me, — od službe ni iz službe nikad što dobro! Pa i mlada je jošte toliko! — A i pazim ja na nju. Bome ne ću je užetom za stolac vezati.

Ma da sam i sam bio uvjeren, da nije pravo, što djevojke nikad nema uz djeda, ipak ne mogoh, da ne uzmem sada djevojku braniti uz starca proti opakome svietu. Njegova ljutost, zabrinutost, njegov nemir silno se kosnuše moje mlade sućuti. Čisto se razpalim i uzmem mnogim i bučnim riečima dapače hvaliti malu potepušu.

Starac nije polovicu moga kićenoga zbora a još manje ono pretjeranih misli razumio, no osjećao je, da branim i dobro govorim za malu. Najprvo gledao me ukočeno, onda poniknuo glavom, češući se za uhom. Niz mrke žutosive obraze drhtalo nešto, kao da će suza kapnuti.

— Mladi gospodin su dobri. Ja im ruke ljubim. Bog će im platiti. Ah — samo da je već ovdje — nesretno to diete —.

— A kada je i kuda je otišla?

Digitized by Google

— Reče, da ode k fratrima na blagoslov, da će donieti svete vode, — ah — tko bi joj uzkratio! A sad je nema, — i na blagoslovu je ne vidjeh. Bit će već i deveta —? Molim, da bi pogledali na sat.

— Ah — pustite, Štefane —, doći će. Zadržala se valjda s drugaricama. Večeras staro je ljeto, — pak ljudi se vesele. Ne ljutite se, — ne treba da čovjek u ljutosti dovršuje.

— Ja ni u radosti! Eto — sad mi još i ta mala zadaje brigâ.

— A ma — što vraga — tamničar se našalio.

— Eh da vi sve znadete! Ja sam baš kao proklet, — mene skoro zadesi nesreća. Ah i njena mati —.

— Nemojte o tome.

— Zar znadete? — upita me zastrašeno.

— Ja ništa ne znam. — Odgovorim brzo.

— Ništa? E — pak —, što ću. Dogodilo se — nesreća je tu, — sad ili ja šutio ili govorio.

I starac stane pripoviedati. Ne ću i ne mogu da ponavljam povjest njegovu njegovim riečima. Govorio je suviše prekidano, prečesto trgao je izreke, da se izjada ili da pita za sat, jer unuke jednako nije bilo.

* * *

Štefić ne bijaše rodom iz domaće županije. Bio graničar — onamo negdje iz gjuročke regimente. Sav mladi svoj viek probavio je u Italiji u ratovanju. Prošao vas poluotok od piemontskih Alpa do Sicilije. Napatio se sto jada i bezbrojnih rana od talijanskih kugalja, bodeža i vreloga ulja. Kad je već gotovo obnemogao, morao je kući, da ga uvrste medju šerežane. Ali samo za neko vrieme. Došla buna, ban

Digitized by Google

je podigao vojsku, da brani domovinu i — da obrani kralju kraljevski priestô. Štefić ode takodjer preko Drave kao stražmeštar graničarske regimente. U bitci ponio se izvanredno hrabro, kumpanija njegova izgubila sva četiri častnika, pa je on — pograbio kapetansku sablju i ljude na juriš poveo. Medjutim bude i major ranjen. Momčad oko njega stane uzmicati, a neprijatelj eto — taj čas će ga obkoliti. Srećom po majora spazi cielu pogibelj Štefić. Junačan kako je bio, srne k majoru, za vremena odbije husarsku sablju i spasi majora. Od sada je bio život ovih dviju osoba nerazdružen. Po svršenoj vojni i skučenoj slobodi magjarskoga naroda, major je dobio i ordena i priznanja, postao zapovjednik žandarski negdje usred Ugarske.

Štefić je išao za njim. Major ga naime nikako nije htio odpustiti. Dok je još ležao u bolnici, bio Štefić uza nj i tako ga krasno i vjerno dvorio, da se je čovjek na njega priučio i ništa više bez njega ne činio, a glavno — uvidio je, što mu vriedi tako vjerno čeljade, koje je svaki čas na sve spremno u službi za svoga gospodara. Sam Štefić takodjer je sliedio glas svoga srca. Kao rodjen graničar i vojnik ljubio je vojničku službu, a isto tako bila mu u krvi odanost spram svoga starijeg i nedogledno počitanje za zlatni ogrljak, — nu najviše vodila ga ona ljubav, što je gotovo redovno osjeti spasitelj za svoga spasenika. Sad još, — dok je pripoviedao svoju jadnu historiju, — njemu je cielo lice plamtjelo od topla osjećaja, spominjući majora i svoje sveze s njime. I tako se brzo odluči, da podje s majorom, koji mu je jedno obećanje ljepše od drugoga davao i zaveo ga,

Digitized by Google

da je dapače poručio po svoju mladu ženu i jedinicu kćerku, pa i njih sa sobom poveo.

Major bio porietlom Niemac i zvao se Franz von Flemmingen-Altburg. Bio imućan čovjek po ženi, rodjenoj hrvatskoj velikašici, po kojoj je dobio više dobara, od kojih je jedno ležalo u domaćoj našoj županiji, u neposrednoj blizini grada. On je s toga obećao Štefiću — dapače pismom mu se obvezao, da će mu na jednom dobru odsjeći zemalja i naseliti ga ondje — jedared, kad on podje u penziju, a Štefić izstupi iz službe carske.

No prije takova idilična razpleta dodje nesreća. Major bio čovjek strog, težio je za priznanjem, vršio s toga svoju žandarsku službu, kako si je samo bečka uprava mogla željeti, gotovo još više, i za cielo moglo se reći za njega, da je više „carski od cara samoga"! — Mučio on siromašne Magjare na svaki mogući način. Nitko u mjestu nije bio siguran, da mu ne će usred ponoći poslati žandare u kuću ravno u spavaću sobu, legijama „špicela" i denuncijanatâ posio je cielo okružje, — u iste stiene — štono je rieč — nije se mogao domaći čovjek pouzdati, da ne bi i po njima užasni major saznao, što se je govorilo i radilo u najintimnijim krugovima, da bude onda vječna povlačenja po sudovima i pred policajkomisarima. Istim beamterima dodijala već revnost majorova, jer se je u sve prtio. Trebaše li kojemu sirotanu dozvole za trafiku, za krčmu, a ma štogodj od oblasti, — eto ti odmah njega, da prije izvidi, nije li molitelj politički sumnjivac i je li dosta odan crno-žutomu carskom cimeru. A sačuvao Bog, da tko pomisli samo na svetost krune sv. Stefana, — eto odmah prijave, da se buni suprot državnoj

Digitized by Google

misli Ako li su pak ljudi, o kojima je sumnjao, bili toliko oprezni, da ih nije mogao na taj način proganiti, onda se nije žacao, da ih osumnjiči makar s najprostijega kakvog djela, pa osobe najuglednije, poštovane od svakoga upravo poradi njihova poštenja, prijavljivao bi i predavao bi sudovima radi — kradje, prievare i tako dalje.

Osobito navukao je mržnju majorovu neki mlad plemić, za čudo — najmirniji i najtiši. Ali — prijavili majoru, da gradi magjarske pjesme. Od toga časa gonio je siromaha svakojakim načinom, a ljutilo ga najviše, što nikako ne može da ga konačno uništi. Kad je pak dapače iz Beča došlo pitanje, kako to dolazi, da taj mladi čovjek može litografijom razširivati svoje rodoljubne pjesme, — onda je major bio gotovo biesan. Dao se sada s grozničavom revnosti, da traži nesretne pjesme. I nadje jedan primjerak —, nadje ga baš Štefić u mlade jedne gospodjice, zaručnice mladoga plemića. Major bio je u tili časak na čistu. Dade zatvoriti djevojku. A u gradu uzkrsnu uspomena, što je Hajnau s magjarskim groficama radio, uz to pak major u svom slavodobitnom bjesnilu grozio se i sam činio, da se šire glasovi, iz kojih se je moglo i najgore očekivati. Sve bude u mjestu uzrujano, a major nije mislio, da magjarska ćud i magjarska krv nije onako janjeća i strpljiva kao ćud njegovih hrvatskih ljudi, medju kojima je prije služio. Nastade strka, ljudi se bezbroj natisnulo pred majorovim stanom, pa su stali zahtievati, da bude djevojka puštena na slobodu.

— To je buna — to je očita buna! — vikaše major s prozora, a kad je na staklo naletio iz ulice kamen, onda je major skupio svoje žandare i pošao

Digitized by Google

na vrata kuće svoje. Od tih majorovih „pobunjenika“ svi su bili gotovo goloruki, nigdje ni u koga kakvo ubojito oružje.

Major je ipak naložio, da žandari navuku kokote. Štefić bio je — kao uviek — u prvom redu, a major odmah za njim. I samome mu se činilo, da se major suviše nagli, no — major vikao i zahtievao, da se odmah svi razidju, jer će inače dati strieljati, a i pred njihovim očima djevojku kazniti kaznom, kakvu zaslužuje osoba, koja širi revolucionarne pjesme.

— Toga vi ne ćete učiniti, jer to bi bio zločin, — grožnja vaša već je infamna, nepoštena, — i odgovarat ćete mi za nju, a sada pustite gospodjicu na slobodu, — ona je moja zaručnica, — a pjesme njoj su spjevane, — javio se iz svjetine mladi plemić i stupio napried — posve blizu k žandarima, držeći u ruci tanak štapić. Ili je zbilja htio segnuti nesretnim tim štapićem prema pikelhaubama žandarskim — ili je samo slučajno u svojoj uzrujanosti mahnuo štapom, — tko bi znao? Štefić je u jedared čuo za sobom majora, gdje viče, da je carsko oružje djelotvornim napadajem izazvano, — i razabrao majorov nalog, da mora pucati. Puška se odapne, — a mladi plemić skotrlja se Štefiću pred noge. Nastane strava, ljudi se razbjegnu, — a osam dana kasnije sjedio je Štefić u iztražnom zatvoru poradi ubojstva.

On nije nikada znao, je li baš on sam odapeo pušku ili možda major, tko li, — tek prije preslušavanja pred auditorom i sudcima, bio kod njega major i zaklinjao ga, molio ga, zahtievao od njega, neka prizna, da je pucao iz vlastita nagona bez zapoviedi, jer se je branio od napadaja. Major mu predočivao, kako bi drugom izpoviedi uništio svu njegovu ka-

Digitized by Google

rijeru, kako su mu njegovi drugovi i činovnici nenavidni za milost, što je uživa u ministra, pa ga hoće sada uništiti, — i k jednu ga uvjeravao, da se opet njemu samomu — Štefiću — ne može mnogo dogoditi, — tek koji mjesec zatvora poradi prekršene uporabe oružja, a on će već izhoditi, da bude brzo pomilovan i tako dalje.

— Ne smijete — ne smijete kazati, da ste dobili nalog za pucanje. Napokon — i nieste. Ja ne znam, — što vam je palo na um! Da sam naložio: „feuer", bili bi i drugi momci pucali, — da — da — to je najbolji dokaz, da niesam ja rekao, neka se puca! —

Štefić i nije slušao majora, a još manje, da bi se bio dovinuo spoznaji, kakav je jadan i kukavan taj njegov gospodar. Bio je u istinu sav poražen i uništen. Stoputa već vidio je u svom životu smrt, — nebrojeno puta i sama je njegova ruka uništila život, — ali sve ono bilo je u ratu, u boju, — nu ovajput — on nije smio misliti dalje! Nije pitao, tko je kriv, — on je tek znao, da se čovjek pred njim srušio, a iz njegove puške. Što je dopanuo zatvora, u prvi mah se samo prenerazio, poslije pak strpljivo se predao sudbini. Majoru gotovo bio zahvalan, što mu daje nauku, što će i kako će govoriti pred sudom, a kad je saznao, da može majoru opet pomoći i riešiti ga neugodnosti, on je gotovo rado preuzimao tu zadaću, — ta — ljubio je toga čovjeka i gubio se u poštovanju spram njega — gotovo pas svoga gospodara ne voli vjernije i čvršće.

Na sudu medjutim nije stvar onako lako izišla, kako je to major uvjeravao Štefića. Iz Beča samoga došla zapovied, da se imade stvar najstrože voditi i

Digitized by Google

ozlovoljenu pučanstvu dati podpuna zadovoljština. Major je kao svjedok izjavio, da on naloga za pucanje nije dao, pozivao se za dokaz na to, što ostala momčad nije dala ognja, hvalio se, da je samovoljnog žandara sam dao odmah zatvoriti, — jednom rieči, govorio tako, da je svu krivnju svalio na biednoga Štefića i uvjerio sudce, da je nepokorni Štefić tako radio, jer ga je valjda nesretni mladić uvriedio štapom, a takva uvreda tjera u bjesnilo „crvene kabanice", medju kojima je okrivljenik godine i godine služio. I doista — malo je falilo, da niesu Štefiću poradi umorstva sudili, — ali osudiše ga ipak poradi ubojstva na težku tamnicu od više godina. On je na razpravi tek mucao i pentao istom štogodj, a da se uzprotivi izpovieđci majorovoj, — ta — odkuda — i kako? Gdje bi smio?

Još ove večeri, dok mi je to pripoviedao, nije poimao, da bi se bio morao ili barem mogao uzprotiviti majoru.

Odsjedio je svoju kaznu u velikoj civilnoj kaznioni u Ilavi, jer u vojničkim bližim kaznionama nije bilo mjesta — što li —. Tu se naučio svome drvorezbarskome zanatu. Naučio se i tu i svoje rumunjske i magjarske arije — one tužne — bolne arije, u kojima svaka nota dršće i teži za slobodom i proklinje debele zidine zatvora, a hlepi, da se vine onamo, gdje je draga — gdje su djeca — gdje je domaće ognjište! Pjevao te arije i onda, kad mu stignu viest, da mu je žena umrla. Ta — imao je još svoju jedinicu kćerku.

Kad je iz zatvora izašao, — onda je istom osjetio svu groznu nesreću svoju. Bio je bez svega, a izključen odasvuda. „Zločinac iz Ilave" — šu-

Digitized by Google

mjelo svakud oko njega, sve se pred njim zatvaralo, svatko i sve ga turalo od sebe. — Ta — ubojica — „zločinac iz Ilave“ — ječalo svagdje za njim i pred njim. Kuda će? Kući u svoju zadrugu? Bože moj — kako bi mogao? Eh — ajde za majorom, — u njega služi kćerka, pa će se i za njega mjesta naći, — napokon — ima i pismo od majora, da će mu dati zemlje.

Ali dugo i mnogo je trebalo, dok je on prognanik iz ljudskoga družtva — mogao saznati, da se major više ne nalazi u službi, već je morao pače kao obrstar poći u mir, te žive sada na imanju svoje supruge u Hrvatskoj, u blizini grada N. Štefić se odputi k njemu.

Negdašnji major, a sada ohol vlastelin jedva da ga je htio prepoznati, a o svom obećanju ni čuti. Što više — on mu je očito izjavio, da ga ne može u dvoru ni u sebe zadržati, jer prvo svega nije za njega uputno, da u obće ima u sebe čovjeka, koji dolazi ravno iz Ilave, a kamo li čovjeka, koji je kao žandar stekao žalostno ime, da je ubijao slobodoumne Magjare. U cieloj bo županiji sve gori od ljubavi za braćom prekodravskom, — kako bi dakle smio da uvriedi svoje susjede prisutnošću i podržavanjem čovjeka grješnika, kao što je Štefić?

Štefić je bio razžalošten, no — u svojoj odanosti i ljubavi za toga čovjeka nije ni časkom pomislio, da se pozove na pismo, što ga je u sebe imao, te se pokorio negdašnjemu majoru svome, upravo kao i na sudbenoj razpravi, gdje je mogao jednom ciglom rieči da se spasi. I sad — dok mi je sve to pripoviedao, nije iz njegovih rieči izlazila nikakva tužba

Digitized by Google

suprot majora, već je u njegovim očima sav drugi sviet, pa i on sam — bio više kriv nego li major.

— Kako bih mogao iskati od njega zemlje? On mi je to obećao, dok se još nije znalo, da će gospoda izgubiti kmetove, a što me nije zadržao u službi, niti se za me zauzeo, — eh — naravski — bio on velik gospodin, — što bi se dakle išao izvrgavati ogovorima i neprilikama, — branio ga starac.

Ah — branio ga on i od gorega! Njegova bo nevolja još mu nije bila sva poznata. Tražio je u dvoru svoju kćerku. Na pitanja njegova odvraćalo mu se ili s porugljivim smiehom ili s priezirnim pogledima ili tek uzdasima. Istom — starica jedna, namještena kod mlieka, smilovala mu se i priobćila mu, gdje je diete i da je nesretno. Sama ga odvela do kuće u selu, gdje je bila djevojka i gdje je nije našao same, — već s djetetom na grudima. Gotovo smračilo mu se pred očima. Sav onaj priezir ili mržnja ili bol od ponosa i uvriedjena poštenja, što u velikoj većini hrvatski čovjek osjeća pred palom kćerju, — probudi se u tili časak s elementarnom snagom u biedna nesretnika, te za malo što nije navalio šakom na mladu majku. Proplakao je gorko sada, pričajući mi taj susretaj.

Dašto njegova dobra duša, njegova vlastita velika nesreća niesu mu mogle pustiti, da se i jedan časak dulje divljači na kćer, a kad je — koncem konca saznao, tko je kriv nesreći djevojke, onda je zašutio i skučio se u kut —, dapače se bojao, da bi se o tome dalje govorilo, a kamo li, da podje k majoru i da zatraži od njega — barem obskrbu djeteta. Ta — što bi majorova gospodja rekla! Ne bi li bračnu slogu majoru i majorici za uviek uništio? —

Digitized by Google

Što više — sad mu je bila glavna misao, da što prvo odvede djevojku sa sobom, samo da osigura majora od svake neprilike.

Kada mi je to pripoviedao, — moram priznati, meni je pamet stala. Ja ga niesam mogao poimati i tek s nekim očajem mogao sam se pitati, dolazi li u istinu mukotrpnost — gotovo pokorna ćud hrvatskoga naroda — do tolike mjere.

Ova mukotrpnost u jednu ruku, a u drugu ruku ova bezkrajna odanost, u kojoj se je sasvim gubio vlastiti „ja“, — bijahu za me problemi, koje ne mogoh riešiti niti im se dovinuti ni s jedne strane, pa uzimao ih sa strane psihologije ili narodne historije ili graničarstva. I da niesam sam na svoje uši slušao ovu strašnu povjest nesretnikovu i opet njegovu branitbu njegova tlačitelja i unesrećitelja, — na svoje oči vidio u tom staračkom licu sve znakove vjernosti, ljubavi i privrženosti kod svakoga spomenka majorova imena, — ja za cielo ne bih mogao vjerovati, da moja hrvatska domovina — moj hrvatski narod proizvodi takovu ćud — takovu dušu — !

Časkom gotovo te niesam mogao osjećati smilovanja spram biednoga starca, — ah — dašto — tek časkom, jer brzo sam morao da se savladam i da ne udarim u suze, kad mi je pripoviedao, kako je kao pravi prosjak, lišen svega i svega, izašao iz sela na carski drum, štapom oturkujući pse seoske i pse gospodske iz majorova dvora, da ne nagrizu njega i njegove kćeri i unučeta njegova. Srećom baš su u to vrieme opet uzkrsnule domaće županije. Tako se je Štefić dočepao pandurske službe u varmegjiji.

* * *

Digitized by Google

— I još je nema! — uzdahnuo je starac, prestavši govoriti o sebi. Da ga otmem brizi, ustanem napadati majora. Činio sam to takodjer, da izvabim iz starca ipak kakvu takvu tužbu na uništitelja njegova. Ali — nije mi pošlo za rukom.

— Ja vas ne poimam, — možda pravo govorite! — odgovori mi starac. — Tek znam, da je gospodin bio moj major. Spasio sam ga od očite smrti, — hm — što ćete? Pak ne bih bio postigao ništa, — osim što bih i njega još u nesreću povukao, — ovako ipak je obrstar. Medjutim — eto — ako je krivac, — našao je i on svoju kaznu. I te kako!

— Kako?

— Ta ne znate li? Njegov sin — jedinac — bio tu prieko u zatvoru —, nije tome davno, što je izašao. Skrivio prievaru — tako nešto. — Oh — strašan momak! Badavadžija — potepuh — pijanac — sve zlo, — a major gotovo više ne zna, od kuda bi smogao novaca za nj.

U taj isti čas vrata se naglo otvore i u sobu padne Marica — sva zasopljena, razkuštrana i uzrujana.

— Ah — djedo — sakrijte brzo to! — pružala mu iz daleka debeo crven budželar od kože, kakve trgovci — putnici nose za novce.

— Što je to?

— Gospodina mladoga Lavala — uloviše — uhitiše, — bili smo skupa u — u — ah —, on mi je dao još u zadnji čas, da sakrijem — inače — veli, da je propao. Njega već vode.

— Dakle je kradja! — uzkliknemo i starac i ja.

Digitized by Google

— Ne znam ja, — ali — ali — sakrijte, — ako Boga znadete.

— Pustite ! — upanem ja videći već starca, kako uzima novčarku.

Starac zbilja trgne ruku k sebi, pogleda me, i prostenje: — Ah — što će jadni moj stari gospodin major! —, te htjede, da ipak uzme k sebi budželar, no — vrata se opet otvore i pokažu se dva žandara.

Što ću duljiti? Marica bude zatvorena, jer je bila cielu večer s mladim Lavalom Altburgom, koji je isto poslije podne počinio kradju na trgovcima marve, što su bili u istom hotelu, — pa je u sumnju pala, da je i ona kriva. Starac toga zadnjeg izkušanja nije dugo preživio. Prije no je iztraga bila dovršena, umro je, sam samcat u svojoj komorici.

Digitized by Google

Iz moje bilježnice.

G a j.

Stajah na višku pred dalmatinskim paviljonom i oči moje s nasladom srkahu dražestnu, gotovo bajnu sliku izložbene večeri. Dolje se talasalo nedogledno ljudstvo u vječnoj povorci, i veseli razgovori, mladi glasovi, sladko smijanje nosilo se večernjim zrakom do mene, i dopiraše k meni moćni šum srebropjenih trakova vodometa sa sladkim šaptom i žuborom slapa poda mnom — te mi je bilo, kao da slušam i ćutim gibanje i micanje snažnih sila nekoga mlada života. A bajno svjetlo s električnih sunaca zaljevaše cielu krasnu sliku čarnim svojim tracima, pa ja gledah i divna lišća i nježne strukove djevičanske, gledah kršnu momčad sa sviju strana rodjene zemlje, gledah krasni perivoj sa divnim cvjetovima i zelenim sagovima — gledah dražestne paviljone, a duša moja potrese se od milinja, ponosa i blaženstva, što sve ovo mogu hrvatskim nazvati, te usta bezprekidno moradoše da šapću: Oj hrvatska majko moja! U to tamo podalje sa balkona kolaškog dvora zamnije pjesma — pjesma davna — pjesma sveta, pa svetački uznesen narod sa gromovitom si-

Digitized by Google

lom pjevaše: Liepa naša domovino! Burni pljesak i zanosni uzklici izbiju iz tisuća i tisuća duša, i valovlje toga zanosa raznese se diljem cieloga izložišta, kao što se šire i jure talasi na moru, a s protivne strane zazvuči glazba, pa doplove do mene akordi opet stare ilirske melodije: Još Hrvatska ni propala!

Mene obliju suze i od tronuća zaklopim oči, pa dok plovljahu do mene zvuci pjesme i davorije — pred duhom mojim digne se slika dobe, kad su se ove pjesme radjale, kad je ovaj većerašnji zanos svoj prvi zametak primio. I sveudilj zamnievaju zvuci, jednako lahore oko mene davni akordi, a iz nejasnih se crta slaže u duši mojoj ciela jedna slika. Eto:

U dugoj palači stare dobro mi poznate ladjevačke kurije kod magnifikusa kr. savjetnika i prisjednika banskog stola Tomice Bankovića sabralo se mnogobrojno družtvo na dan sv. Kristine, da slavi imendan domaće gospodje. Polutamna dvorana sva odjekuje od veselih glasova, od obiestne šale i bezkrajna smieha, a od kucanja pokala zamnieva gotovo čitava zvonjava. Nu od tih sviju mnogobrojnih rieči i jakih glasova ne čuje se ni jedna hrvatska rieč, ore se samo latinske peroracije starijih ljudi, njemački razgovori gospodja i gospodjica i magjarski govori mlade gospode. Tek jedna jedincata osoba šuti, te od nje ne čuješ tudje rieči. Ali to je starica — majka starca kućedomaćina, koja je svoju mladost vjekovala još u predjozefinsko doba, te izim nešto latinske molitve i po koju francuzku salonsku frazu samo je znala govoriti hrvatski. Tako je morala i u izbornom ovom družtvu — u vlastitom domu — jednako šutjeti.

Pod konac objeda ustade najstariji sin Stefan,

Digitized by Google

jurat na državnom saboru u Požunu, pa zamoli dozvolu, da pročita svoje pjesme, spjevane u čast današnjoj slavi i u čast svojoj obitelji. Bio je on neobično darovit i uman mladić, a njegova vruća i zanosna duša nosila je u svem biljeg Bogom odabrana pravoga pjesnika. Družtvo s aklamacijom pozdravi njegov priedlog. I on poče čitati. Prva je pjesma bila krasna latinska oda, pa kad ju je dovršio, zahtievahu starci, da je ponovi. Druga je bila vatrena magjarska rapsodija, u kojoj se je slavila slava Arpadova i viteztvo magjarskoga naroda. Od zanosa mlada ga gospoda podignu na ledja i stara plemenitaška kurija potresla se od žarkih uzklika „eljena". Trebalo je nekoliko časova, dok se je zanos slegao, te je Stefan mogao nastaviti svoje čitanje trećom svojom pjesmom — njemačkom romantičnom elegijom, u kojoj je dao oduška ljubavi svojoj k majci, sestrama i staroj babi. Gospodjama se od ganuća s liepih rieči pjesme orose oči suzama i majka, sestre, dapače i strane gospodje — burno izcjelivaše mladića. Samo starica baba, koju je najviše u pjesmi slavio i koja ga je tako žarko ljubila i uviek s ponosom na nj gledala, — ostala je tiha i mirna. Kad je unuk k njoj došao, da i od nje cjelov primi, — ona mu dade ruku na poljubac, pa rekne: — Hvala ti, sinko! Mora da je liepo — ja ne znam — niesam te razumjela. Da si mi spjevao to na hrvatskom jeziku... — Na hrvatskom? — u čudu ponovi unuk staričine rieči, a cielo ostalo družtvo prasne u smieh. Starica žalostnim licem baš htjede ponoviti svoje rieči, kad se vrata dvorane otvore i unidje nov gost.

— Vivat clarissimus dominus! — klikne domaćin, a za njim cielo družtvo. Došljak se ljubazno i

Digitized by Google

otmeno pokloni društvu. Bio je krasna obličja čovjek — posve još mlad. Elegantno francuzko odielo najnovijega kroja uzko je prileglo uz stasito tielo srednje visine. Savršene svjetske manire odavaše svaka kretnja. Iz finih i krasnih crta oduljega lica, iz žarkoga krupnog oka, sa bielog visokog čela čitaše se visok um, poletna misao. Pravilno liepi, nešto tek uvinuti nos odavaše čvrstu i neumoljnu volju. Bujna pak valovita kosa, dosta na dugo puštena — činjaše od ove krasne glave gotovo apolski lik. — Bio je to Gaj — za onda još tek dr. Ludovik Gaj, mladi učenjak, što se je iz tudjine povratio. Poslije kratkih pozdrava smjesti ga domaćin tik kraj sebe, a sa sviju strana navališe na nj pitanjima o njegovu životu u tudjini, o stranom svietu, i svi s nekim ponosom a još više sa zanimanjem gledahu na mlada pristala čovjeka, koji je doktorsku diplomu postigao. Tek čudno im se činilo, što im na sva njihova pitanja odgovara hrvatskim jezikom. Najzad se javi stari podžupan Ilijić, vatreni branitelj „municipalnih prava“ kraljevine i latinskoga jezika, te mu izpriča netom se zbivši prizor.

— Vi ćete možda razumjeti želju stare gospodje? — doda s finom ironijom starac.

Gaju su zakriese oči i krasno mu lice plane rumenilom. Još dok mu starac pričaše zgodu, on je nemirno sjedio na svom stolcu. Sada skoči s mjesta i ponosno prodje sokolovim svojim pogledom po cielom družtvu.

— A tko da ne razumije želje njezine milosti? Nije li ona tako naravna, kano što je naravno, da se zemlja oko sunca kreće, da potok k svojoj rieci teče, a rieka k svomu moru juri? — počne Gaj

Digitized by Google

udilj stojeći i zvučni moćni mu glas od uzbudjenosti podrhtavaše. — I ja vam velim, da je sam Bog htio, da bude ova želja izrečena, i čisto mi se pričinja, da je svemogući Stvorac dugi viek poklonio njezinoj milosti, da može unuk iz tako častnih usana takovu želju čuti, da ju onda sliedi. A vi, slavna i visokorodjena gospodo, što ste se smijali toj želji, vi za cielo toga ne biste bili učinili, da ste pomislili na one glasove, koje ste prve u svojoj kolievci čuli! A niesu li ti glasovi bajni, niesu li sladki, niesu li krasni, kao što je krasan romon slavuljeve pjesme, ili kao što je mila lirina žica? Pa što da se ne može na takom jeziku izreći? — Oh — sve — sve! — i Gaj podigne ruku k nebu, kao da ondje traži potvrdu svojim riečima. Zatim trgne glavom, kao da se je čemu dosjetio.

— Molim vas, dajte mi pjesmu ovamo! — obrati se k Stefanu i odmah uzme papir u ruke. — Eto, vaša milosti — kušat ćemo, da vam želji udovoljimo, — galantnim poklonom reče Gaj prema starici. U tili časak pročita na tiho pjesmu, dok je cielo družtvo pod dojmom njegovih rieči još uviek mirno i tiho ostalo. Onda se uzpravi i držeći pred sobom njemački izvornik, on je isti čas u vezanom slogu prevodio pjesmu. Sve se zadivi i gledaše u nj, kao u kakvo čudovište. Ta u velikom svom zanosu što ne bi bio taj mah uzmogao? A sladka rodjena rieč primaše se srdaca prisutnih i nije još bio u polovici pjesme, kad se je od uzbudjenosti i radosti svaki od njih potresao, pa kad je dovršio, bučni ga „vivat“ pozdravi, a stara gospodja pristupi k njemu, te ga objeručke ogrli. Sam pak pjesnik sa suzama u očima bez rieči uzme papir svoje pjesme — zapali ga na

Digitized by Google

svieći — i onda se približi Gaju, da ga zanosno povuče na svoje grudi i zamoli, da budu braća.

— Nije li divan jezik? — nastavi Gaj sveudilj stojeći. Pa taj božji dar da mi sami od sebe rivamo! Ah — gospodo moja, može li narod bez jezika svoga biti? Niti kraljevina niti naša prava — ništa, ništa nije tako čvrst bedem našoj slobodi i budućnosti ove svete zemlje, koja nas je rodila, kao što je jezik naših majka, naše djece! Iz daleka svieta dolazim, iz mnogih gradova — iz sredine mnogih naroda. I svagdje sam našao, da svaki narod svoj jezik ljubi, za nj živi i za nj umire. Samo kod nas mora pjesnik da pjeva: „Narod se drugi sebi raduje, a z menum sinko moj se sramuje, vre i svoj jezik zabit Horvati hote, ter drugi narod postati!“ — Ne — gospodo — ne — to ne smije biti — silno uzdignutim glasom klikne Gaj i nastavi, da im priča o velikom slavenskom svietu, gdje se svagdje bratska rieč govori. Glas njegov čas je zvučio blago i ljubazno, čas je šumio kao brzaj silne rieke, a oči mu plamtjele od zanosa i vatre, — sa lica mu odsievala istina i ljubav. Nitko se nije mogao oteti sili toga glasa i žaru toga uvjerenja. Kad je dovršio, poleti i staro i mlado i gospoda i gospodje do njega, da ga na srca svoja vuku i da s njim skupa zanosno slave rodjenu dosad zabačenu rieč. A dolje sa dvorišta začuje se vesela seljačka pjesma žetelica, što donieše pšenični vienac. Gaj zašuti i s njim cielo družtvo. Pa čim je na dvorištu prestala pjevanka, on u istoj pučkoj melodiji zapjeva pjesmu svoju: „Još Hrvatska ni propala!“ — Sada zanosu nije bilo kraja. Od istih onih ljudi, koji su još sat prije izsmijavali želju stare Hrvatice, da joj unuk hrvatski pjeva, načinio je

Digitized by Google

veliki taj čarobnjak ili sveti apostol, što li — najzanesenije rodoljube. Probudila ih je istina. I dugo je zabava potrajala, ali zabava posve nova. Mjesto običajnih „latinskih šala", mjesto praznih zdravica-napitnica, čuje se Gajeva rieč, gdje slavi slavensku braću, gdje priča iz davne i slavne prošlosti domovine i gdje smjelo i krepko riše slike budućnosti, te odkriva svoje namjere. Pa kad je ponoć prošla, Gaj je imao četrdeset do petdeset najvjernijih učenika, koji će sjutra prekosjutra njegove rieči dalje nositi. Gaj se još prije odlazka okrenuo k prozoru. Na nebu su sjale još zviezde, a visoki polumjesec pratila je zviezda danica.

— Eto sa neba samoga dobivamo blagoslov svojoj zadaći. Gledajte tamo na nebeskoj pučini pravi naš starodrevni grb. I to nam neka bude znakom!

Svi se obazreše k nebu, gdje je u istinu zviezda s polumjesecom stajala baš kao u starom grbu, i sve zahvati neki veličajan svetački osjećaj! . . . . .

I tako je iz drevne plemićke kurije iz neplemićevih grudi zasjala luč nove dobe, slaba i sitna u početku — no velik je bio onaj, koji ju je upalio, i velika njegova meta. Moje usne šaptahu jednako ime njegovo, kad je i glazba zašutjela i pjesma prestala i ljudi se razišli i minulo me moje snovidjenje — pa i sad još, dok ovo pišem, — ja mogu samo da složim tri rieči: — Slava Ljudevitu Gaju!

Digitized by Google

Od prvih mučenika.

Sa zvonika stare crkve razliegaju se u sumračju zvuci pozdravljenja i domnievaju u moju tamnu već sobu. Blagom angjeoskom melodijom plove tihim mirnim zrakom do mene — i ja ne znam kako i zašto — ovi zvučni titraji kovi bûde nešto u duši mojoj, dotiču se nekoje sakrite strune, da nejasno sitno zamnije te me nalietaju daleke slike — uspomene — želje! Dà — eto — sad mi je sve jasno. I ja ga vidim kanda bi eto nà preda mnom stajao — naš slavni — naš dobri susjed Mirko Uglješić. Jest — jest — tà i u onaj odsudni čas njegova života upravo je tako zvono zvonilo!

Prvi put ga nadjoh u veselom družtvu kod našega župnika Štefice. U jedan mah predobio me je svojim poštenim dobrim licem gotovo plamtećim od zanosa, dok nam je zvonkom rieči sborio o nakanah Gajevih, — čitao nam pjesme svoji ilirskih drugova, — deklamovao iz Gundulićeva Osmana, — i prevadjao nam stihove iz Slavy Dcere. Razumješe ga odmah tek nekoji samo, — nu svi budu zaneseni, uzdignuti, ponosni i sretni te osjetiše, da ovaj vatreni mladić govori o nečem velikom, uzvišenom i slavnom. Isti magnificus Tomica R., — smrtni neprijatelj Gajev — morao si je priznati, da u tom nije ludorije, pa kad je poslije kasno u noć zaorila: „Još Hrvatska ni propala“ . . . , da se zelene šajbe i crni tramovi stare kurije od glasne jeke naših glasova potresli, — onda je magnificus razvalio oči samo da mu nisu izpale.

Od toga dana budemo obojica nerazdruživi, a jedini predmet naše zabave bijaše razgovor o do-

Digitized by Google

movini i o njezinoj slavi. Kad bi on rekao onu latinsku: „dulce est pro patria“ . . . kazao bi to tako svečanim, ozbiljnim i istinitim glasom, da niti jedan čas nisi smio podvojiti o iskrenosti ove mu tvrdnje, — dok bi zapjevao: „jezika dar dade nam Bog“ — drktao mu je gotovo glas od ljubavi za materinsku rieč, — svaku najsitniju pjesmicu u „Ilirskoj Danici“ — pozdravljao bi zahvalno i veselo i naprema nijednomu pojavu u književnosti nije bio ravnodušan, iz svega crpao je okrepu i hranio dušu novim nadama. Prosvietljenim svojim umom prekoračio je sve varmegjske, plemenske i vjerske medje, te krileći duhom po nepreglednom prostoru slavenskoga zbora, svagdje je tražio i nailazio na braću. Sve što je narod svoga imao, upravo je obožavao, te istu surku s crvenim gajtanima i srebrnim dugmetima nije tek iz obiesti nego od nutarnje potrebe nosio, zbog česa je takodjer svoje ime Imbro prometnuo u Miroslava, a sina si prozvao mjesto Stjepana Krunoslavom. Oh — pa kolikom ljubavi — kolikim nikad nesustajućim marom širio je svoje misli medju svojim družtvom! Ovakav brzo je imao silnu povorku svojih jednomišljenika, — nu i brzo došao je u konflikt sa stanjem okolo sebe. Na nesreću njegovu, bijaše njegov vjerovnik barun L. glavni vodja protivne stranke. Borba je bila već u prvi čas žestoka, te u tom strastnom razmahanju duhova utuži barun Uglješića za svoju tražbinu. Stvar se svrši time, da su Mirku prodali drevnu očinsku mu kuriju, te je siromah morao — dom otaca ostaviti. Koliko i bijaše težak ovo udarac, on ga ipak podnese, jer ljubav za narodnu stvar dizala mu i sokolila dušu. „Neka — srce i dušu ne prodaše mi!“ — uzkliknuo je suznih

Digitized by Google

očiju, silazeći za uviek niz stube staroga doma i padajući u naručaj plačuće žene, koja ga je pred dvorom kraj priredjenih već kola sa dječicom čekala. Sinčića si podigne, poljubi ga u rumeno lišce i dade mu ponavljati Mihanovićev stih: „Liepa naša domovina!“ Od sada mu nije više davala posebni zavičaj — al zvala ga je svetica u sve svoje lugove — u sve svoje kutove!

Vršio je on tada službu kod županije. Reštauracija izpala je po njega i Ilirce dobro, — nu za velikoga župana načinili baruna L.

Ova okolnost medjutim ne sustavi Uglješića u nastojanju njegovu, da probudi narodnu sviest. On je i nadalje govorio i radio kano i dosada, — širio ilirske pjesme, prodavao ilirske zabavnike, razpačavao „Ilirsku Danicu“ i Vukotinovićeve pripoviesti, pa Bogovićeve pjesmotvore.

Supremus comes pozove ga s toga „ad audiendum verbum“, gdje mu na razstanku neizrecivo nemilostivo rekne: „dignetur dominatio vestra uzeti si ad notam — još jedanput takova šta, — suspenzija je ovdje. Naj se čuvaju, amice!“

Uglješića nije ni ovo prestrašilo. Ta nije svoju službu povriedio — tko mu može dakle šta! — Al eto opet poziv pred nj. presvietlost. Kad je izašao pod večer iz županove kuće, dočekao sam ga na ulici. Zvonilo je pozdravljenje. Uglješić skine šešir — prekriži se — šaptnuv: „Uzmi ih ti, najveći mučeniče, u svoje okrilje — ja sam odlučio!“ — te blied i uzrujan pade mi u naručaj. Bio je bez službe.

Zahtievali su od njega, da učini nešta proti svojim jednomišljenicima, pa kad je s najvećim prezirom odbio, — obnašli su ga „suspendirati“. Nije

Digitized by Google

sada ništa imao — al prepriečio je napadaj na narodnu stvar!

Bieda natisla na sve strane mu. Bilo je dana, kad nije imao djecu toplim nahraniti, — bilo je zimskih tjedana, da se nije peć ložila. Ponos mu nije dopuštao, da primi ma ičije pomoći, a domoljublje obranilo ga, da prihvati sramotne ponude svojih tlačitelja. Duh nije svoj toj nevolji podlegao — al tielo to mu težko oboli — bez izlaza oboli!

Zadnju večer — bilo već s proljeća — sjedio sam mu do kreveta. Sirota žena slomljena od tuge i zdvojnosti kukala je tiho u kutu, djeca bez svake slutnje svoje biede — veselo se igrala i plela sredinom sobe. On je težko disao, čelo mu orošeno od muke znojem, i zdvojno šapću mu usnice bliede: „šta će — šta će ove sirote moje!“

Zvona zazvone pozdravljenje. Činilo mi se, da se nikad nisu ovi zvuci utješljivije pronosili — pa i umirući Mirko kanda se je primirio.

„Jedno sam ipak postignuo“ — uzme u jedared, „pokazao sam, kako treba čovjek rodoljub ostati vjeran svojim nazorom i pripravan biti na sve. Neka mladi ljudi vide! Onda nas sretnih!“

Taj čas zapjeva u igri sinčić Slavko: „Oj Iliri jošte živi!“ Mladi svježi glasić zabrodio je u visinu zvonko, jasno — kerubinski, — bolestniku razvedri se bolno lice, te pogledavajuć k djetetu pogledom punim ljubavi — zadovoljstva — ponosa — lagano je naklonio glavu na jastuk i uz ljubko titranje djeteće pjesme — za uviek usnuo.

Digitized by Google

Uspomena.

U sumračju kad se zimsko jutro radja i jošte noćne sjene dršću u talasanju polusvjetla, a k duši ljudskoj plove i lete svakake slike, fantazije i želje, — onda često zalelija pred duhom mojim jedna te ista spomen — vizija — slika — što li? — pa lebdi pred okom, da sav začaran čisto ruku dignem i lovim za bajnom slikom, da si je ustalim — da si je zadržim — eto:

. . . . . Sjedim na skrajnjem kraju krme velika broda i gledam gotovo obajanim okom preda se. Prostire se preda mnom noć, južna ljetna — morska noć sa svojim tamno modrim nebom, svojim nekako većim zviezdama, s mjesečinom, koja nije ni sanljiva ni srebrna kao u šumi ili u planini sjevernoj, već je sva žarka i plamena; — ah — i onda one bezkrajne silne vode, gdjegdje tek tamne kao bezdno i ponor, a dalje posvud sve sjajne i blistave kao raztaljeno zlato i srebro, kao oživjeli smaragdi, topazi i biserje, — ta — valovi i talasi s iskričavom pjenom, što se nježno i razkošno kao ženski zagrljaj giblju i otimlju i grle sa tracima zviezda, da se kroz obasjane njihove struje vide daleke sinje dubljine, a u njima bezprekidne duge povorke nekakih riba i ribica, kako plove i plove odnekale bez kraja, nekud bez konca — Bog sam znade — kamo.

I sva žarka ljepota noći — i cielo veličanstvo prirode i sva nedohitna njena tajna u taj se čas kosne duše moje i meni je bilo, kao da provijava oko mene blizina božanstva samoga.

Može li što ljepše i veličajnije biti? Može li priroda da se još velebnijom i sjajnijom pokaže? Da

Digitized by Google

li može jače dokazati slabomu i biednomu ljudskomu umu, kako čitava i nije nego izljev, slika i prilika volje svemoguće i bezgranične spoznaje?

Tako se pitah i zanosno i opet čisto poniknuto dubokom skrušenosti.

I ja još u pobožnom pitanju, kad nedaleko do mene pridje mlada — posve mlada žena. Tako je stala, da ju je mjesec oblio odasvuda svojim bielim svjetlom, pa sam točno vidio njenu tamnoplavu kosu, spletenu u nizku okruglu frizuru, i njeno klasično grčko čelo — i krasni grčki nos — i ovalno lice blagih pravilnih crta — i sitne dražestne uvijene usne, — i krupne oči pod dugim trepavicama, čas modre kao lazur na nebu, čas iste boje kao dolje onaj morski val, — a sa pogledom i dubokim i sjajnim i punim ženske duše, vječne poezije i neke nježne dobre melankolije. Sva joj strojna pojava i nije bila nego harmonija sama, — tako skladne i savršene bijahu nježne tanane forme, plemenito držanje i neki tihi blagi mir, sav prodahnut nevinošću i nježnošću.

U onom nešto uvijenom vratu, u zaobljenim plemenito spuštenim ramenicama, u riedko pravilnim plećima, u grudima nježnim kao u Psihe, u tankom kao u ljiljana pásu, — ta — u svem vijalo je i vječnom ljepotom Fidijinih linija i tajinstvenim čarom Rafaelovih madona i mladim životom Defreggerovih djevojaka iz Alpa, pa i razkošnim žarom Cabanelovih Anadiomena.

S ovim bogatstvom krasote skladno se slagala ukusna toaleta, otmeno jednostavna sa svojom svilenom bluzom škotskih boja i sivim skutovima, koji

Digitized by Google

u kratkim elegantnim naborima padahu k podu, čuvajući svu tananost stasite pojave.

Nakit nikakav drugi — no dva velika alem-butona u sitnim ušima, — i sjaj se njihov blieštio u mjesečini, samo da se tim ljepše i zamamnije odaje neobična put, sva svježa i gladka od bujne mladosti, a u boji svojoj nekako duboka — zagasita.

Gledah je s nasladom umjetnika, ali i u taj mah imam u duši svojoj pravi odgovor svome prvašnjem pitanju, da je eto tu na — priroda jošte ljepša i još sjajnija i da je još više izrekla veličanstvo Volje svemoguće, no u svoj toj velebnoj sjajnoj noći s njezinim zviezdama i s njenim morem.

I na usne navrije mi pjesnikov stih:

Des Weibes Leib ist ein Gedicht,
Das Gott der Herr geschrieben
In's grosse Stammbuch der Natur,
Als ihn der Geist getrieben . . . . .

pa je ne gledah strastnim pogledom požude, niti uzbudjenim tronutim okom ljubavi, već je gledah sa zanosom i skrušenošću, kojom se klanjamo i vječnosti ljepote i vječnosti pjesme i vječnosti umieća. S toga sam pazio, da ne prekinem taj čar konvencionom kojom rieči, i šuteći ostadoh na svom mjestu, gotovo šapćući tihu molitvu, neka se ne makne — neka ostane tu, da je dalje gledam i na mislima svojim da se bližim dalekim velikim stranama, odkle je čovjeku sve, što ga čovjekom čini.

Tako sam je gledao i gledao, da napokon sliedim njezin zamišljeni pogled onamo dolje k moru, gdje se u nj spuštao i gubio dosta široki potok, pa baš u taj čas donosio sa sobom nekaki krasan vodeni cviet, te ga od obale daleko u talase zelene odplovio.

Digitized by Google

Svjež — mlad — krasan — prekrasan cviet! Veselo se od obale odnjihao, a eto u jedared za njim riva se neki proždrljivi rak ili ini morski gmaz. Već ga hvata svojim škarama ili pandžama, stabljiku i list jedan već drži, — gotovo propast će cviet i nezasitne laloke grabežljive nesreće uništit će ga. No u taj par dojuri plahovit brz val iz tople morske struje i odnese u tili časak daleko — daleko cviet, da ga spasi od nemani, a odnese onamo u dalj, gdje će ga sjutra žarkim cjelovom pozdraviti prvo sunce!

A meni se nadala misao, da priroda ne smije stvarati uzalud tolike ljepote i takva svoja prava obličja, pa da ih onda pušta sliepim silama života, neka ih potrate i neka im unište viek, — ne — ne — ona im mora čuvati sreću, ona ih mora nadariti njome. I val je u istinu pobjedonosno plovio sa svojim cvietom, a sliedio ga sveudiljce pogled krasne žene — sad još sjajniji — još zamamniji!

Dolce far niente.

. . . . . Od silne zapare sakrih se u sjenu stoljetnih ogromnih klenova i brestova — na kraju bašče. Izvalim se na uznak na klupu i ne mogu da zatvorim oči. Ta vabi mi poglede divno plavetilo neba preko koprene, sadjelane od bujna zelena lišća, pa moram da ronim cielom dušom u te bezbrojne dubine nad sobom i na bezbrojno lišće, koje se tek giblje, koliko da diše.

Digitized by Google

Tihi težki mir ljetnjega popodneva sanjari i driema posvuda i u svem oko mene. Samo iz nedaleka ribnjaka i iz njegova šaša zamnije po kojiput kakav nejasan sitan drhtaj ili klokot vode. Iz žive ograde nad njim takodjer šušne od časa nešto — bilo ptica — miš — ili žabica — možda samo i kakov veći kebar, no grančica ili list tek nešto žvigne zrakom — pa je opet sve tiho, gluho, bez gibanja — tako tiho, da se nekud iz daleke daljine razabira zujanje žalobne komarčeve pjesmice.

Po zemlji do mene igraju se crnokrili crveno obrubljeni lepiri — Bog zna i zoologija kojega imena, a igraju se sa zlatnim okancima svjetla, što ih sunce i lišće skupa po tlu predu i bacaju.

I jedna sunčana takva pjega pokrije mi rukav do glave, a u taj isti čas sjedne na nj i leptir, za njim nekakva krasna zelena muha — za njom sitni crveni kebrić, pa onda cielo družtvo planduje po mom rukavu, očito veselo i zadovoljno, jer toliko bez potrebe lepršе krilašcima, tako se obiestno premeće na nožicama, a rilašcima tek po zraku igra. I u dušu moju priedje ista radost, a pouzdanje sitnoga toga svieta budi u nutarnjosti osjećaje zajedinstva i istoga izvora, pa se zalelija val velike daleke ljubavi, koja si granica ne stavlja kod bližnjega našega.

K toj slavi pustopašna života pridodje takodjer mravac. Posleno, žurno, strastveno projuri u tili časak sitna životinjica sav rukav, pleća, prsi, ruku, viek u iskanju nečesa, ne brineći se za zlatno okance sunca niti za lepira ni za muhu, već jednako dalje, dok me na dlanu ne uštipne, pa uvjeriv se, da tu nije što odnieti, pojuri dalje niz klupu — za poslom svojim, sada od veće sreće, jer nadje sitna zelena

*

Digitized by Google

crvića, kojega u taj mah zakolje i s težkom mukom sa sobom ponese.

Odvrnem se nekako nezadovoljno od marljiva i brižna poslenika, da s tim većim veseljem gledam radost leptirovu i kebrićevu, u kojoj se bezposleno i bezbrižno vesele nad sunčanim zlatom, što se sve dalje i dalje raztezalo po rukavu.

U to se zaori prieko iz polja vesela pjesma seljačka. Mladi djevojački glas dizao se snažno u jasne zračne visine, a iz razdolja, — dapače dalje od potoka odvraćala višekratno jeka.

Podignem nešto glavu, da gledam prieko, pa spazim krasno šestnaestgodišnje seljačko djevojče, kako si plete iz poljskoga cvieća vienac ili struk. Mlado — štasito tielo podalo se mekoj travi i ljenjivo puštalo, da ga žarko sunce odasvuda kupa po bieloj košulji, po crvenoj peči, po nagim od sunca pripeklim nogama. Garava zagasita put okrugla lišca bezbrižno se prepušta suncu, koje se toči niz vrat, okićen modrim i crvenim kraljužima, toči se i k razgaljenim na po njedricama, da zlatnim sjajem ožari sitne jedre grudi, ovdje pred tihom jedinom prirodom riešene svoga stida i svoje djevičanske tajne, te ništa niesu drugo no što su ovdje nešto poviše i one jabuke na voćki, kojima i oblikom svojim toliko naliče.

A pjeva i plete jednako dalje — gotovo u istoj radosti i igri, kao što eno — tu preda mnom leptiri i mušice. Svaki drhtaj glasa — svaki titraj pjesme — svaki pogled iz krupnih crnih očiju — sve — sve — puka je radost, mladost i pustopašno veselje, a nekud kao da lebdi i provijava oko nje sve dobrotom i mirom duše.

Digitized by Google

A srce moje i sva duša moja gubi se nekuda. Tek uživa od toga ljetnjega ljengarenja i razmiljeno se prenosi u doba, gdje mi niesu vrieme i razmišljanje otimali poslovi praktične dobe sa svojim računima, bankama, gospodarskim osnovama, službenim izradbama, — već je sve bilo uviek sladko razkošno maštovanje, srce vječno drhtalo od ljubavi za svim liepim, velikim, plemenitim i dobrim, a misao najradje letjela daleko — daleko — gotovo u blizinu najvećih tajna.

Na usta mi se samo od sebe riva, da ponovim Altmeisterov uzklik:

O Traum der Jugend! O goldner Stern!

I zatrepere i ožive jedna pojava za drugom iz prošlosti — i njihovi časovi i njihovi doživljaji! A srce — srce — opet isto onako dršće — isto jače kuca — a cielom nutarnjosti zalieva je silni val čežnje — želje — razkoši, — svu dušu napunja mi ljepota dobrote i pobožnosti, a nema traga nikakvim svjetskim pohotama i brojkama. Ah — kakov si divan čas!

A pjesma djevojčice, zujanje komarca, lietanje mušica jednako me okružuje.

U jedared bude prekinut taj mir.

— A što, Jelo? Zar tako Bogu kradeš vrieme? Ja znam, da bi imala drugoga posla, no tu pod kruškom da se dereš — i praviš ne znam što? — izdrečio se tamo iz kukuruza grubi glas seljaka, u kom prepoznam susjeda Matiju, čovjeka marljiva i radina od zore do mraka.

— Pletem vience. Sutra je dan Velike Gospe — pa ću odnieti gore kapelici Majke Božije, da je zvonar okiti. Neka znade svetica, da se je i tko od

Digitized by Google

nas sjetio nje. Molit će onda za nas, da bude dobra ljetina.

— Ej — što ti sve! Ne će ti se raditi — ljenjivko gadna, treba raditi — pa će biti dobra ljetina, — čisto se ljuto otrese seljak, da odmah dalje radi srpom po travi.

Opet je zavladao ljetni driemež, no tek za čas. Stazom se dovukla sirota neka — suha — suha žena. Sva u dronjcima — na pô gola, a u naručju drži diete od sise. Da je blagopokojni Hôllen-Breughel htio naslikati užas i personifikaciju glada, nevolje i nesreće, ne bi bio to mogao jače i strašnije učiniti, nego li šta je tu sam život u toj prosjakinji učinio.

Tako je išla, da je najprije stigla seljaka Matiju. Jedva se u tom dalekom gluhom miru razabirale njezine rieči, kojima je seljaka zamolila za koricu hljeba, — tako su slabe — prestrašene: izmučene bile.

Seljak tek što nije pobjesnio, tako se bio razljutio.

— Treba ti raditi — eto kao meni. Zar misliš, da i meni s neba pada? Znojim se bome i mučim. Ajde, gnjusobo, da te ne vidim, jer taj mah ću inače —

Diete na ramenu grozno zaplače, no — u taj čas već sam čuo malu seljakinju, kako trči k prosjakinji.

— Eto — kumo — uzmi! Nemam baš danas više, jer — nije otac mogao na željeznicu u težake, — ali — ako hoćeš, ja ću te povesti dalje gospodi, — ondje će ti dati.

— Hvala — hvala! Dosta mi je hljebac — a žuri mi se dalje, — ne prosim ja od zanata.

Digitized by Google

— Kako hoćete! — čisto žalostno reče djevojče, što joj se odbija ponuda, — no onda se predomisli: — Eto — čekajte — imam ja tu tkanice komadićak — htjela sam sjutra majci božijoj dati, — ali bit će za vas dobro, da povijete diete, — ili možete i kod židova u selu prodati — on kupuje take stvari.

— Hvala — hvala — dušo! Bog ti platio!

Opet je nastao mir — opet je djevojče pjevalo — opet se mušice niemo nada mnom vrzle — i opet me je mravac jedan ugrizao.

I svakiput, kad razmišljam o Zolinu govoru o radu i o odgovoru Tolstoga — ja se moram sjetiti na to poslije podne.

Pitanje.

. . . . . Južni vjetar šumio brdima, lomio se i zavijao u dolove, klance i razdolja. Silni njegov zadah snažno se i grubo lovio o granje i o svrži drveća, te su prvi uveoci letjeli zrakom i valjali se daleko po zemlji.

A trava po livadama i odavno požetim poljima talasa se kao dug — dug val zelene vode. Dižu se od nje u visinu pahuljice osušenih — dozrelih cvjetova češljuge, čička — korova, a vjetar ih nosi daleko — daleko. I ne znaš, kamo će pasti. Gdjegdje brode već zrakom riedke nîti siede paučine, a bregovima i nizinama tamburiše i provlači se tanko neprekidno cvrčanje šturaka. Ptice šute, u zelen lišća toči se i lieva žutilo i crven, a sa zapada plove

Digitized by Google

široki i dugi oblaci ljubičaste boje, kao bajne ptice s nedogledno ogromnim krilima ili opet sablastne ladje iz neznanih bajoslovnih krajeva.

Sva večer odiše hladom i vlagom, pa sve od nekud šapće: Ide jesen!

A oči se obaziru nehote onamo k humku, gdje visoki drveni križ obećava mjesto vječnoga sna — pa — ne samo misao, već i srce govori, kako je sudba čovjekova — njegova sva pojava — gotovo ista, kao što je ima i ovaj evo uveli list, što ga vjetar pred nogu dobaci sa vrha hrastova, — isto tako kratka, slaba i prolazna pod ovim suncem i na toj zemlji.

— O — nemojte vi to pustiti! Ja bih ga na vašem mjestu satro — uništio. Neka propadne, jer dok nije posve slomljen, taj ne će mirovati i sve vaše nastojanje može vam se izjaloviti — pa smo opet ondje, gdje smo bili. Molim vašu . . . i niesam dalje razumio, vjetar je baš silno zahuknuo, te je sve tutnjilo od zamaha snažna, no vidio sam neko suho — posve nizko čeljade, kako pakostno govori svome valjda mnogo više postavljenomu pratiocu, pa mu se rezki opori glas snizio čisto do šaptanja.

Grm nas je dielio, pa me niesu vidjeli. Navalice ne htjedoh da slušam, te se udaljim naglo, no ipak ne tako naglo, da ne bih morao čuti, kako drugi mužki glas odlučno i glasne reče:

— Pa dobro, — nastavit ćemo. Imate pravo, treba ga uništiti. Možete se latiti svakoga sredstva, a za mene budite uvjereni, da ću svu svoju moć upotrebiti.

Preko volje se ogledam. Segne me oštar, zločest

Digitized by Google

pogled zelenih svietlih očiju, — a pod noge mi vjetar opet dovali cielu pregršt suha lišća.

I morao sam se pitati: — čemu — zašto mogu ljudi za vrieme toga kratkoga svoga vieka na zemlji — tako strašni — tako grozni biti, — podavati se strastima zvieri i volji zločinca, proganjati svoje bližnje mržnjom svojom, zlobom svojom i laganjem svojim — a koncem konca čeka ih — eto na isto, što i ovo lišće — čeka i njih i njihove žrtve isto!

Nacionalna ekonomija.

„Živila — živila domovina!“ — klicao je iz svega grla, a upale oči plamtjele su od žara i zanosa. Taj čas ne bi mu se ni malo čudnovato pričinilo, da je tko k njemu pristupio i zahtievao od njega, da položi glavu svoju za domovinu. Za cielo ne bi bio ni trenutka krzmao — ta drugo ne bi bio imao dati! U cieloj dalekoj domovini ni pedalj zemljice nije bio njegov, niti koja slamica sa najjadnijega krova. Ništa — a ma ništa nije imao. Dapače od kada su podielili občinski pašnjak seljaci, nije više mogao držati koze, te se morao još više mučiti rukama, da može djeci kojiput kupiti mlieka.

Ali što zato? Srce — dobro njegovo nepokvareno srce ljubilo je tu domovinu, koja mu je tek dopuštala, da se služi javnom cestom i gradskim taracom, a ta ljubav nadomješćivala mu sve, i kad ju je tako ubavu, plodonosnu i krasnu vidio, on je

Digitized by Google

bio čitav bogataš i sa pobožnim ponosom pjevao: „Liepa naša domovino!“ Gladan u želudcu, uz jadikovku i plač nesite djece, on je računao s veseljem, koliko će od izvoza žita doći u domovinu novaca i — „narod“ se obogatiti!

„Živila — živila domovina!“ — klicao je iz svega grla, a pokraj njega, u silnoj vrevi razplamćene svjetine, stajao je elegantan — bogat — otmen gospodin, posjednik mnogih kuća, tvornica i imanja — jedan od onih izabranih, kojim je domovina punom pregršti nabacila u krilo silu blaga i dala svoje najljepše krajeve.

Iz početka s porugljivim smieškom slušao je silne klicaje puka, a malo poslije zaprimilo lice čisto ljutit izraz, pa mu najposlije zasjedne strah u obraze i u mutne očice.

— Koji me je vrag nosio ovamo! Još će misliti tkogod, da i ja pripadam medju te ekzaltadose! — govorio je u sebi, krijući se zguren medju ledjima drugih. Ta — istinabog — takva bi sumnja posve bila neopravdana, dosad je svakom zgodom dokazao, da je triezan, praktičan i odan; nije se žacao ničesa, dapače mirne je duše tek nedavno dao svoj glas u parlamentu za trgovački ugovor sa susjednom državom, kojim će ugovorom domovina njegova veliku štetu trpjeti; — ali on si je zaslužio velik orden. Nije dakle trebao da se za svoj glas boji, no — opet — svatko ima neprijatelja, pa bi se i za nj mogao naći tkogodj, tko bi na odlučnom mjestu htio prikazati stvar, kao da je i on suglasan bio s tima poklicima „Živila domovina!“ A radi se baš sada, da dobije visoko plemstvo — kakvi barunski ili grofovski naslov.

Digitized by Google

Aoh — pa da mu se izjalovi ta želja!

— Džaba i domovina! — promuca srdito i tiho, pa se silomice protisne kroz svjetinu, da ravno pohiti u svoju razkošnu kuću, gdje ga je čekao stol, pun sviju darova domovine, dok se je onaj drugi još uviek natjecao u klicanju domovini i tek kasno se vratio u stan, odakle je još iste večeri morao izseliti, jer nije imao čim platiti stanarine, — pa je bio skupa s djecom bez krova, — a domovina — ljubljena njegova domovina razastrla nad njim svoje zvjezdano nebo — ah — ove noći tako hladno nebo.

I kao iz daleka — tek iz daleka — dolazilo mu pitanje, e kako on to nema ni pedlja zemlje, ni krova svoga, a ima domovinu?

Čudni razgovori.

Naučili ga negda u Lepoglavi ili u Glini ili u Mitrovici — gdje li, da pravi svakakve lipove svetce i druge slične stvari od drva. Znao je on izrezati sva četiri evangjelista (i to svakoga s onim poznatim pružanjem kažiprsta k sebi ili od sebe), znao je izdjelati magnata s mentenom, a ma „da i peru na kalpaku nije bilo prigovora“, znao je načiniti oficira sa sabljom i s viržinkom u ustima, a znao bome i opicu i osla i pisara — ta — znao je benavija, da je bilo pravo čudo.

Jedne večeri radio je dugo — dugo u svome uzkome dućančiću, koji mu je ujedno bio i radionica. Imao u ruci komad jasenovine. Drvo bilo tvrdo

Digitized by Google

i on se do zla boga već namučio. Mogao tek da u glavnome izreže četverouglasti oblik neke organične prikaze. I sad nije mogao da odluči, bi li načinio svetca ili magnata ili opicu ili činovnika osmoga nadnevnog razreda sa zlatnim izkrižanim kolijerom, kako je to njegov negdašnji ravnatelj u kaznioni nosio. Prilika bila kako za jedno, tako i za sve drugo. I dok je on tako kolebao ne mogući nikako odlučiti na lievo ili na desno, dogorievala svjetiljka. Fitilj istom što ne izdahne. A kramarija preko ulice bila već zatvorena, te nije mogao više da dobije petroleja. Sažme ramenima i pusti posao, te se skloni u kut, gdje mu je bio krevet, pa onako naradivši se i izmučen baci se na postelju. Ali nije mogao da zaspi. Jednako mu se vrzlo po glavi, što bi od onoga komada izdjelao, da li magnata, da li opicu, što li? I dok on tako u mislima, začuje se tamo medju njegovom robom nekakov čudan štropot. Bilo slično štropotu, što nastaje, kad se gladkim drvom bije o gladko drvo, — al opet i jest još nešto. Sasvim nekako neobično tuče. Sluša on — sluša, i najzad nema dvojbe, — ta to je kao da su rieči, gotovo razgovori.

— Ej — ala je bieda, što od mene učini moj tvorac! — čuje majstor iz ugla, gdje je bio smješten drven magarac, lijepo sivo oličen i utvrdjen na daščici sa četiri kotačića. — Ja tu magarac, kupit će me kakva ta mati, da joj se deriščad igra sa mnom, da me povlače po prahu i da mi prvi dan odsieku glavu — hm — i baš ću ludo zaglaviti. Sretan si ti — apostole Luka, koji ćeš u crkvu doći i ondje godine te godine u božjem miru gledati, kako se svak pred tobom klanja, — najzad će i sam naš stvoritelj doći, pa će ti se na koljenima pokloniti.

Digitized by Google

— Ha, moj dragi, nedohvatni su ciljevi svevišnje odluke. Kako je, tako je. I nikako drugčije. Ja apostol, a ti magarac, odvrati iz izloga svetac Luka.

— Dašto — dašto —, umiešao se magnat, smješten na najgornjoj polici. Ne misli ti, luda životinjo, da smo isto, jer nas je ista ruka napravila. Ja sam magnat, mene ne će kupiti za djecu, da me vražići polupaju, nego će me postaviti u kakov salon. Ali naravno, ja sam magnat, a ti magarac.

— Ej, odluci predpostavljenoga mora da se pokori svatko bez mrgodjenja i bez prigovaranja, — uzme rieč batina, koje je držalo predstavljalo činovničku glavu sa zlatnim kragenom. A šta bi najposlije baš ti, kukavni magarče; ja još niesam čuo, te bi magarci bili u kojoj dietenklasi, — barem drveni magarci ne. Ne znam, bi li moglo biti, da vas u dvanaestu utisnu? Kako ćeš dakle, da se još na vas misli?

Magarac bio bi kimnuo glavom i sažeo ramenima, da nije bio od drva, ali ovako tek je nešto zaštropoštao, što se je majstoru činilo, da glasi kao: „hm — hm“.

— Svakako je čudnovato, gotovo nepravedno, prihvati sada umjesto magarca prosta babka iz ciele hrpe babaka, što su u košu za sajmove naslagane bile. Ti magnat, on apostol, taj tamo magarac, a najzad svi smo od iste tvari, od iste ruke, ma jedno jedno te isto. Drvo — drvo — i ništa nego drvo, a eto opet — tolika razlika ne samo po obliku, već baš po sudbini.

— Strašno, strašno! poprati ciela hrpa prvu babku.

— I uviek tako. Iz te kože nikud nikamo, na-

Digitized by Google

stavljala ona. Pa da ima kod toga vlastite kakve krivnje ili vlastite zasluge, — ne — već kako majstoru u glavu dune, onako ti je sudbina za uviek odredjena. Da nije majstor mislio na babke baš onaj čas, kad je uzeo u ruke drvo, od kojega je mene izdjelao, već da se je sjetio da napravi magnata ili svetca, eto ja bih danas bila ono, što i ti ondje gore, — a tako sam kukavna babka, koju će ludo seljačko diete u gnoj zakopati il što slično sa mnom uraditi.

— Što naklapa, he, ta fukara? — oglasi se najzad oficir, smješten na najdonjoj polici.

— Oho — oho — gle ti gizdelina! A znaš li, da smo ja i ti upravo od istoga komada — od iste cjepanice. Tvoja sreća, da je kod tebe majstor mislio na oficira, a moja nesreća, da se je sjetio babke. Nema tu, dragane moj, ni ma kakve tvoje zasluge. Ista smo tvar, isti smo posao, nema jedno pred drugim prednosti ni za toliko, što bi se pod nokat stavilo, — tek vrag je sudba.

— Strašno — strašno! — I nikad iz nje! — rogoborile sve babke i magarac s njima. Bila gotovo strahota slušati taj jauk i plač. Majstoru stala se od straha koža ježiti. Nikada nije još pomislio, da on odredjuje tako različite sudbine, te mu bude upravo težko.

— Ta manite se, krikne najzad zdvojan, ne može drugčije da bude. Mušterija traži i apostola i babaka i magnata i magaraca. A ja živem od toga. Mora dakle da tako bude.

— Svejednako, ali ipak je krivica i nepravda!

— Pa što? I u nas ljudi upravo je tako. A opet mislio bi čovjek, — onaj tamo gore na nebu mogao bi biti pametniji od mene. Gledjte, i ja i onaj tajni

Digitized by Google

savjetnik preko ceste jednako smo od kosti i mesa, bili smo u istoj školi, on nije nikad ništa naučio i ja nisam nikad ništa naučio: a on se danas svaki dan prenajede, a ja gladujem, — on je postao velik gospodin, a ja — ja — tat, koji je petnaest punih godina prosjedio u tamnici.

— Ma da — da — upravo tako, kao kod nas. Ja babka — ovaj oficir, — ti tat, a onaj preko ulice tajni savjetnik — i nikad drugčije, odvratila babka.

Majstor ostao zapanjen. Nije znao, šta bi odgovorio, a onda gorko — gorko zaplače i dušu mu spopane želja, da bi se i njegov stvoritelj upustio s njim u razgovor tako, kako se je on upustio sa svojim babkama.

Možda je dočekao. Sretna li njega, ako je tako bilo.

Bukve.

Nije bila velika, ali je bila bujna i prekrasna bukova šuma. Čuvao šumu lugar Janko, starac dobar, miroljubiv i pošten. A ljubio šumu više nego svoje diete. Nijedan vinogradar ne može se marnije i prilježnije skrbiti oko svojih loza i trsova, nego što se je lugar Janko trudio oko svojih bukava. Pazio na njih kao vučica na svoj skot, i jao onome, koji bi se usudio, da učini u šumi kakvu štetu. Krčio svako škodljivo trnje i nametno drveće; što više, on bi od druguda snašao lišće, samo da bude bukvama više hrane i topline.

Digitized by Google

No — bukve — prave bukve, — što tko bolji s njima, to gore one s njim. Niesu ni pod živu glavu trpjele Janka. Sad im je bio preblag, sad preslab; čas im je bio goropadan i nesnosan, čas prestar — ma — jednom rieči — bio im je svakaki. I kada bi im vjetar omogućio, da se oglase (—kako je poznato, bukve su po sebi nieme —), to bi one uviek upotrebile tu zgodu, da psuju i viču na lugara. Najgora bila jedna mlada bukva. Vazdan psovala na lugara. Takve pogrde nije bilo, koje ona ne bi bila sasula na nj, i takva poroka u svietu ne bijaše, s kojega ga ne bi prekorila. Ljutilo ju pače, što je lugar ogradio šumu i branio tatom u nju. Tvrdila, da on to tako radi, jer hoće bukvama zlo. A bukve bile bukve i vjerovale bukvi. Tako se naskoro sva šuma pobuni.

— Nije nego da ga ubijemo! — vikala iz sviju grana jedared za silna vijora mlada bukva.

— Kako da se to uradi? Zar si luda? On trči i miče se kao sva ostala ta gamad, — a mi — mi stojimo uviek na istome mjestu, kao sve veliko, što je Bog stvorio. Gdje ćeš ga dakle ubiti? — rekla stara jedna bukva.

— Ta — lako za to. Gdje ima pameti, ondje je sve možno. Počekajmo do zime — do sniega, — svaka nas imade koju tu slabu, osušenu granu, — pa kad zimski vjetar potrese nama, i kad bude snieg ležao debeo na svakoj svrži, — e jednu taku granu prelomi upravo u čas, kad lugar prodje, — i ubit ćeš ga.

— Tako je, tako je! — klicale bukve. Samo je težko bilo odlučiti, koja će djelo izvesti. Svaka se branila. Najzad uvjerile se, da nema ni najmanje

Digitized by Google

pogibli za onu, koja će preuzeti stvar na se, pa tako se ipak jedna, do sada uviek tiha, ponudi, da će ona lugara po glavi. I tako bješe ustanovljeno. I mrmor njihov, lomot grana njihovih strašno je i kobno šumio i urlikao. Lugar pak proklinjaše vjetar, što mu kida mile bukve.

Jednoga zimskoga dana, kad je silan snieg zapao, te se digla vijavica, da je bila strahota, poletio lugar u šumu, da vidi svoje bukve i da ih brani od tatova, koji najvole za takova vremena u šumu. Onda učine bukve, kako su se bile dogovorile. Bukva, pod koju se bješe lugar od mećave sklonio, potrese se nešto jače i pukne joj najdeblja grana, te se stropošta k zemlji — upravo na glavu biednoga lugara.

Silno slavlje slavile sada bukve. Ta oslobodile se omraženoga lugara. Došao novi! Taj stao sasvim protivno od staroga lugara gospodariti. Okljaštrio gotovo svaku bukvu, prodavao i travu i lišće u šumi, a bome — onako po koju sakritu bukvicu dao je i posjeći. Za godinu dana naličila šuma više kolosjeku nego šumi. Ali bukve — opet samo bukve i ništa nego bukve. Nisu se one sada tužile, niti se bunile. Silan, gotovo smrtan strah uljezao im u svaku vlat tvari. Mogao vjetar tresti, koliko mu se htjelo, one se nisu više služile njime, da dignu svoj glas. Šutjele,— mramorkome šutjele, ma da su sada, lišene i trave i lišća, trpjele gotovo glad. Tek korienje njihovo moglo je iz zemlje štogod soka izvući. Svaki je čas u šumi zamnio zvonki, rezki zvuk sjekire, pa se svaka bojala, da bi i na nju mogao doći red.

Tek u proljeće, kad nježni lahori zabrode zrakom,

Digitized by Google

te se prošuljaju medju zeleno lišće i granje, onda se jednom javi jedna bukvica.

— Nešto je jučer lugar govorio nekome seljaku, upravo kad mu je kradomice predavao mene. Rekao on, da gospoda nešto sumnjaju na njega, tobože da krade iz šume i da nas sieče preko reda.

— Pst — pst —! — zašumješe sve bukve redom.

— No — no — znam ja. Najzad radi se o mojoj glavi. Treba da ga nečim predobijemo. Smilovat će se onda i meni. Kako bi dakle bilo, da ga imenujemo začastnom bukvom?

— Hm — nije loša! — odobriše druge bukve. — Tek jedno je, kako bismo ga obaviestile, da ga imenovasmo?

— Sve će biti! Ja ću se najzad i tome domisliti.

— E — pa dobro! Što prije, to bolje, zašumješe ostale bukve.

No zla im sreća bila. Lugar saznao, da komisija od županije dolazi i toliko što nije već ovdje. A vidi čovjek, da se jednom učinjeni kvar ne može sakriti. Nanese on dakle suha lišća i slame, nanese trnja, pak prve večeri, kad je nešto jači vjetar zaduvao, zapali on šumu najmanje na deset strana, pošto je prije na obližnjem pašnjaku podigao kano garišta pastirska, pa će izgledati, kao da su pastiri slučajno upalili šumu. I dobro je smislio. U proljeće gori šuma kao slama. — I biedne bukve planuše. Pogiboše sve kao miševi u gorućoj staji. Od sviju tek je jedna ostala, ali i ta na pô spaljena. Od silna straha izgubila i ono malo pameti, što joj je dobri Bog udielio. Koji put samo imala svietlih časova. Bila to ona ista bukva, koja je nekad najviše vikala na staroga lugara.

Digitized by Google

U takov svietao čas zaplače jednom i promrmlja sama sebi: — Aj ti Bože mili, ala smo mi čudni stvorovi, mi bukve! Imale smo Janka, koji nas je ljubio; bio on pravednik i imao srce od zlata. I mi njemu ne voljesmo, što više, mi glupe bukve ubismo ga. A onome lopovu bijasmo pokorne, ne usudismo se ni pisnuti — sve samo po njegovoj volji, — i htjedosmo, da ga učinimo začastnom bukvom, — a on — najposlije vatrom nas zadavio. Čudni — čudni stvorovi — mi bukve! Bog sam znade, ima li još takovih stvorova na tome svietu? Težko, težko . . .

I u taj čas prodje izpod nje neki čovjek, a ona se znalično pitala, da li su i ljudi takvi, kakove su bukve.

Slavulj i žabe.

Našao se slavulj na staroj vrbi — tik nad vodom. Po briegu posjedalo sijaset žaba i kreketale sve u šestnaest. Mjesec sipao drago nježno svjetlo i ogledao se u zrcalu vode, a srebrni mu traci lelijali se po valovima. Snašla želja slavulja da i on pjeva. Silan romon žarkih zvukova snažne pjesme napuni tihi, večernji zrak. Možda još nikada nije slavuljeva pjesma bila tako silna — tako skladna i tako divna.

Žabe u prvi tren slušale — slušale, kimale glavama ovano i onamo, sažimale uzkim ramenima. Niesu ni pod koji način mogle da pojme tu pjesmu — te zvukove — onu melodiju. Gotovo te zaniemješe od čuda i ljutosti.

*

Digitized by Google

— Što je to? — Zar je pjesma? Da li je plač? Il je najzad pijan? — pitale jedna drugu.

— Ej ti — neznana delijo, — što ti to lomoćeš, — kakve to blezgave stvari? — upita najzad stara neka žaba slavulja. — Misliš li ti, da smo takvih ušiju, da takvu ludoriju slušamo? Što je to? Nekako ludo prelievanje, kliktanje — eh — čuj der ti nas! Tako se pjeva. Sva večer oživi od naših glasova. I sve žabe grohotom povladiše staroj žabi, pa opet stale kreketati, a slavulj morao prestati. Siromah bješe čisto od bola shrvan. Svu dušu svoju, svoje najdraže osjećaje, svoje najnježnije glasove — sve — sve je bio ulio u tu pjesmu, a sada eto, što doživi! Biedno se odšulja izpred očiju žabama i pobjegne pred njihovim smiehom u svoj gajić, gdje ga je čekala ljuba na gniezdu sa četiri jajašca.

— Što ti je? — zapita ga ona zabrinuta.

I on joj izpripovjedi svoju nevolju. — Ta — moram da dvojim o velikoj moći svoje pjesme, kad se njezinu dojmu može ma i jedan živ oteti! —

— E — moj brajane, — nemoj tako. Za žabe nije tvoja pjesma. Nije ona kriva, što se nije svidjela žabama, već su krive žabe, koje ne razumiju no svoga kreketa. Pjevaj slavuljima i onima, koji su vječnim harmonijama tako blizu, kao ti. Pjevaj — meni!

I slavulj zahvalno ponikne pred svojom družicom, a onda u silnu entuziazmu zapjeva još ljepše i još snažnije, no što je žabama pjevao. Ljuba zaleprše od ganuća krilima, a iz sva četiri jajašca pročuje se slabo — slabo kuckanje.

— Evo ih! — blaženo klikne mlada majčica. — Gle — tvoja ih pjesma probudila, — to je njojzi dar! —

A daleko — daleko u drugome gajiću odzivao

Digitized by Google

mu se pjesmom drug — i sva večer drhtala je od čara ovih dviju pjesama. A slavulj mislio: „Džaba i žabe!“

Škorpija i pauk.

U kući broj 382 u ulici Via del Duomo ća tamo gore na „sufitu“ nadju se jedno jutro u skrajnjem kutu vlažne nizke sobice ogroman pauk i stara neka škorpija [jakrep].

— Šta novo? — upita s nekakim zlobnim smiehom škorpija, priezirno pozirući na pauka, koji se mučio, da priliepi na žbuku nit i da dalje prede.

— Ta sve staro i nikako, svedjer jednako. Tek što sam noću svršio liepu široku mrežicu, — gledaj odanle iz onoga kuta pa sve dovle, — i gle vraga — dodje ti jutros nekakva nesreća, pa raztrga sve. A bila je prekrasna i mrežica, po svima pravilima umieća predena mrežica. Ta kažem ti, svaka neboga muha morala se uhvatiti, tek što bi krilima naletjela do nje.

— Hm, u životu nije inako. Borba. Daj predi opet, ne će te uviek nesreća vijati.

— Ne će do biesa. Predem jednako, odkada živem, i uviek i uviek — razmrsi mi što to račune i raztrga niti. Bijah najprvo dolje u dućanu. Ondje kramarica svaki čas premještala robu i svaki put mi sve potrgala. Otidjem u prvi kat. I ondje uviek nešto dolazilo, neki zao usud, i uviek to brisalo to pometavalo po zidovima, a moje mreže uviek po zlu prošle. Podjem na drugi pod, moram i na treći

Digitized by Google

pod, — a najzad sklonim se ovamo. I ne bih se još žalio na što, da vidim: namjerna je to borba proti meni, — ali ne — neka sliepa sila slučaja — česa li — što proti meni vojuje. Upravo jutros bilo tako. Nije te bi bila gazdarica s metlom išla na me, kako to dolje na Rivi u novim kućama rade, — ne — već potukla se jadnica sa svojim mužem, i u jarosti bacila jastuk za njim, i nut vraga, mjesto muža pogodila mene i moju mrežu. A tako redovno biva sa mnom. Dodija najzad i biednomu pauku. Što me dalo na sviet, te naučilo zanatu, kad sada od toga ni da živiš dosta!

— Hm, pauče moj! Govoriš koješta. Kad život ne valja, — e — pa se prava duša snadje i dokrajči biedu. Tako bih ja, odvrati škorpija i umakne u rupicu stiene, jer je dnevno svjetlo previše već prodiralo na sitna zamrljana stakla.

Pauk nije, da bi jê bio razumio. Mučio se dalje i dalje trpio i dalje jadikovao. A odista bilo mu kukavno. Trpio silnu glad. Došlo, te se tek crknutim muhama mogao hraniti.

Tako se jedne večeri opet sretne sa škorpijom. Opet uzeo pauk jadikovati. A škorpija bila isto tako silno nešto zlovoljna.

— Pa šta se jadan tužiš? I meni je težko. Došao dolje na prvi pod neki Švabo, spazila me nesreća, i on u rat na me. Postavio gursuz — razbojnik svakakve neke smrdljive stvari, da te sačuva Bog, jer nema tu nego da od toga umreš. A kako on, tako se sada naučili od njega i naši starovjerci, pa ti taj gad smrdljivi posvuda u svakome kutu i nema za me više obstanka. Odlučila sam. Što bi se dalje mučila? Eto — pogledaj der, bra-

Digitized by Google

jane moj! i škorpija izplazi ostraga dugo tanko rilce, podvuče ga tik pod vrat, da je izgledala ko prstenak.

— Gle tako se radi! rekne škorpija i zabode oštricu baš u čelo. Čas po i bila mrtva.

Zadivljeno gledaše to pauk. Nije odmah svega ponjao. U prvi mah i prestrašio se od mrtve škorpije. No onda ipak pogledao jê i vidio, da sad nekako sretna, posve mirna, mirna izgleda.

— Ha, dakako, i ja ću, odluči pauk. Otrova ne imadjaše, smisli dakle, gladom da se skonča. Lako mu bilo držati se odluke, jer u istinu nije bilo muha i mušica ni za liek. Tako on od dana do dana sve to slabiji. Najzad stao već bulazniti. Prizire se njemu, prizire, kako je jak, mlad, sretan. Najmanje deset mreža njegovih lebdi pod svodom i svaki čas zalete se u njih tuste, ogromne muhe, a on davi, davi, da je prava razkoš i milota. I gotovo kao da je ta sreća bez konca i kraja. No u to se prene. „Niesam li u raju?“ bile mu prve rieči, još napolak snene. I on se posve razbudi. Na nosu mu sjedila muha. Držala ga valjda već mrtvim. „Oho“ — otme mu se od navade veseo krik. No gledajući kržljavu muhu, podsjeti se onih, što ih je malo prije gledao u snu ili maštanju, pa ne posegne za njom. „Pravo je imala škorpija, ondje je ljepše“, i prepusti se svojoj slabinji, da za čas opet onako kao prije sanja. Onda čas po pa se strese, razvali svih dvanaest krakova od sebe, duša odletjela iz njega. Za života tupo, proždrljivo lice primilo sada neki blag, sretan vid i prosjalo zadovoljnim mirom.

Digitized by Google

Put za srećom.

Sastanu se nekoga dana vuk, lisica, pas i janje. Za onda živjele životinje još u prijateljstvu, te su se i ta četiri znanca liepo pazili. Što više, oni taj put pomišljahu, kako bi se pozabavili u skupnome družtvu.

— Kamo ćemo? — zapita prvi vuk, koji je već onda u ono davno — davno doba bio silan potepuh i neumoran lovac.

— Ajdemo da tražimo sreću, — predloži strina lija.

— E pa dobro, plemenit je to cilj, dodade pas, oduševljen za svaku veliku, ponosit i pošten i uviek vršeći svoju dužnost. Ajdemo, — a ti janje bit ćeš uza me, ja te uzimljem pod svoje okrilje. Pamti to, čiča vuče, i ti, sejo lijo!

I tako podjoše na put. Vas dan jurili napried, jednako hiteći za srećom. Vuku gotovo dodijalo, te postajao zlovoljan i osoran. I u istinu mnogo su se namučili. Gotovo već ih prošla volja, da traže dalje tu nikad i nigdje nedostignutu sreću, ali pas nije dao. I tako najzad naidju na silno stado jelena, kako pase usred tuste, zelene livade.

— Eto sreće! pomno pripomene lija. Za nas troje hrane, dok smo živi, — a za janje paše. Eto tako sreća izgleda. Treba tek da je osvojimo.

— Hm — sve je liepo, promrmlja vuk, ali gledaj, kakovih rogova u onoga tamo jelena.

— Eh, pa šta se plašiš! prihvati lija. Treba da smislimo osnovu. Ti janje, što ćeš ti? S tobom ništa. Najbolje, da se ti sakriješ za grm. Ja ću paziti tamo za hrastom, da ništa ne uteče. A ti, vuče, i ti, šarko, vas dvoje napried!

Digitized by Google

Šarko odmah skoči baš na najsilnijega jelena. Vuk si odabere košute i stade grdo mlatiti medju jadnicama. Šarku bilo teže. Imao silna posla s jelenom. Izbo ga taj, da je bila prava grozota. I s težkom mukom svladao šarko jelena. No nije krzmao, da odmah na drugoga navali. Izranjenu i iznemoglu bilo sada teže. Zvao vuka, ali taj ni blizu, već se jednako držao košuta, kojih je već sva sila ležala u krvi. Šarko malo da nije očajao, tako ga snaga ostavljala. Najzad posrne, a jelen mu ravno u trbuh zabode oštri svoj rog, te ga baci u zrak. Šarko zacvili, da se je i lija potresla; no opet onako na polak mrtav obori se još jednom na jelena, pograbi ga za grkljan i puštajući sam dušu zadavi protivnika. Borba bijaše sada svršena. Vuk i lisica gostili se, da je bila prava radost. Na biednoga Šarka tek je mislio jaganjac, lijući jednako suze za njim; no najzad zaboravi i on, jer je paša, sada posve njemu samomu prepuštena, bila zaista izvrstna i tusta.

Gostba i taj život trajaše liepe danke. U jedared banuše od nekuda lavovi.

— Oho, tu je grdno gospodario netko s našim jelenima! Vuk i lisica prestrave se.

— Što ćemo sad? dršćući zapita vuk.

— Hm, glupo je. Ostavlja nas sreća, odvrati lija. Ali samo pameti! Ta eto, bacimo im jaganjca pred ždriela, a dok oni budu derali, mi dalje!

Tako učine i zbilja se spasu. „Gdje je sad sreća?“ pitali se jednako. Najzad dodju pred neku špilju. Na otvoru vidjelo se, da je špilja ogromna i da sve u njoj vrvi od svakakove krotke i tuste zvjeradi.

— Eto sreće! klikne vuk, a lisica u taj par spazi

Digitized by Google

željeznu zamku pred otvorom. Htjede već da vuka upozori, ali se predomisli.

— Da, da, sreća. Ajde ti prvi, ti si silan i jak, pa se ogledaj. A ja ću dotle pripaziti, da nas opet kakvi lavovi ne iznenade.

Vuk vidio, da je u špilji sama krotka zvjerad, a opet bio gladan i lakom, te se gotovo zaleti na otvor, no u taj mah zgrabi ga željezo za vrat.

Toliko je samo još živio, da je vidio, kako se lija lakomo i veselo smije, te preko njega u špilju ulazi.

— Eto, ona nepoštena izdala mene, janje i šarka, pa je sretna! bijaše vuku zadnja misao i zadnja rieč.

A lisica za to vrieme podavila već i proždrla svu silu zvjeradi. Nije od sreće znala, kamo bi se djela. U jedared začu nad sobom u zraku pod visokim svodom nekakvu pravdu. Ogledje se gore i vidje staru, otrcanu, na pol golu i užasno suhu baku, kako biesno maše prema nekoj mladoj, bujnoj, prekrasnoj ženi, i svaki čas pokazuje dugim tankim prstom baš na nju, na liju. A lija prisluškuje te prisluškuje.

— Kako bi to bilo, čula je staru baku govoriti, da ta lisica ovdje uživa tvoje blagodati, a valja da znadeš, kako je kod diobe bilo? Meni je ta lisica dopala, a ti si dobila medvjeda mjesto nje. A sada da bude i ona tvoja, jok vala, ne ide to tako, srećo moja!

— Ah — pusti, ta i onako sa mnom maćuhinski postupaju kod svake diobe. Tebi, lakoma nesrećo, devet desetina, a meni tek jednu desetinu. Pusti dakle tu jednu lisicu, a znaš, najzad niesi me baš uvjerila, da je ona kod diobe tebi pripala.

— Ne puštam ja ma ni zere. Ako ti ne vjeruješ,

Digitized by Google

e pa dobro, pa ćemo pustiti na probu. Ja ću tu u te hiljade tvoje zvjeradi pustiti tek jednu svoju zvier. Ako lisica baš nju zahvati, e onda valjada ne ćeš više sumnjati.

— Pa neka bude!

Lisica se silno prepade. Pogadjala je, da ne će biti dobro, ako zahvati zvier nesrećinu. Odluči dakle, da ne će više u lov. No u dvorima sreće ne da se, da budeš nesretan i da bez koristi gledaš blagosov sreće. Tako i lisica nije mogla dugo da gladuje. A u blizini sreće nekako si i prpošniji.

I ona počela sama nabrajati razloge protiv svoje odluke. Najzad se domisli, da sav onaj razgovor i one ženske prikaze ne bijahu no — izljev njezine vlastite fantazije. „Prenajela sam se, želudac bio prepun, krv udarila od zle probave prema glavi, pa sam bulaznila.“

I ona se dade na lov. Tu zapazi debela nespretna medvjeda, koji se od pretilosti i dobra života jedva micaše. „Oho — nije li ipak što istine u onim mojim fantazijama! Gle — gle — vraga! Ah — što bi — slučaj! No — mudru i obzirnu nikada štete. Pazit ću, da otmem svaki put medvjedu plien. On je srećin, te za cielo ne će segnuti za nesrećinim. Tako, tako.“ Mislila lija. I kako mislila, tako i namah počela. Medvjed upravo ulovio predivna zeca. Lija skoči u taj tren k njemu, i otme mu zeca, pa ga u silnoj hitnji požđere.

— Ha — ha — ha! — začuje nad sobom. Je li moja ili nije? — Što je moje, ne izmače mi, pamti, srećo.

— Tvoja je, tvoja! odvratila sreća.

A lisica se dolje previjala od boli. Kao da joj

Digitized by Google

je sto zecova u utrobi ili kao da sve gori u njoj. Od muke trčala ovamo, trčala onamo, i najzad neopazice našla se izvan špilje. Tu ne daleko u najvećoj muci izpusti dušu, nakon što joj je prije neka stara sova rekla, da joj nema spasa, jer je otrovana.

Sveta noć.

Bilo je mjeseca Tebetha, a u gradu kralja Davida. Zadnje su sjene večernjega sumraka utonule u tamnim pećinama Moabskim i izgubile se medju nizkim bregovima Beit-Saurskim. Večer je s nježno rujnim titranjem izdahnula u bezmjerju zračnih visina, zajedno sa zadnjim akordom harfe i posljednjim glasom psalma, kojim su u predvečerje tisuće vjernika izricale hvalu i slavu Neizrečnomu, Gospodu svomu sa Siona. Sve je utihnulo i umirilo se. Ni glasa nije se čulo iz grada, prenapunjena ljudima, što su sa sviju strana nagrnuli, da poslušaju zapovied rimskoga cezara, pa da se podvrgnu popisu. Samo iz dolina pod Beit-Saurom, kuda je nekoč davno miljušna Ruth na polju Boozovu pabirkovala, odanle bi kojiput zamnio glas i povik pastira ili je tanki zimski zrak donio jeku blejanja ovaca i mûkanja teladi. Inače tiho — tiho — sve bez gibanja. Velebna južna noć zasjala s cielim sjajem svojim po tamnomodrom lazuru. Milijuni zviezda sipali zlatne svoje zrake, kriesili se i svietlili plamenima nebeskih lučî. Visoko — blizu zenita brodio je mjesec i valovljem srebrnoga svoga svjetla zalievao i nebo i zemlju. A daleko — daleko

Digitized by Google

ondje od iztoka letjela ovamo sjajna — ogromna — neobična zviezda — repatica s dugom ognjenom povlakom, koja se nije kao drugda vijala za zviezdom, nego je bilo, kao da ona vodi, a pravac joj bio ravno k Davidovu gradu. Čisto je izgledala kao kažiprst nebesa, kao ognjena rieč samoga Jehove, kojom nešto sitnoj maloj zemaljskoj kruglji govori.

A Beth-Lehem, grad Davidov, sav obasjan noćnom ovom slavom spava tvrdim snom. Kamene njegove četverouglaste zidanice sa svojim ravnim krovovima i sa svojim nakitom okolišnih maslina, loza i čempresa, poredane na dva briega od vrha do obronka, — izgledaju kao kakov bajan amfiteatar ili kao savita bezbrojna gnjezdašca vodenih lasta na hridinama ponad mora. Na sjeveru i zapadu oslanja se grad na planine i gore, a na iztok i jug gleda daleko — slobodno u otvorenu krajinu. Tek jedan ga ovdje vrh gorski — brieg Herodion, kao stup za sebe, pazi i čuva, a u ovoj mu se noći najviši vis odsieva kao od sjaja kovi ili kao da na njem sažiže žrtvu svoju otac Abraham, da prikaže Bogu sina Izaka. I modre planine Moabske — i nedogledna pustara Jude — zalivene su srebrom svjetla. Sva noć je svietla, — sav kraj je obasjan — divan — tajanstven i — uspavan.

Samo već na kraju Beth-Lehema, u špilji jednoj, nazivanoj „staji“, bliže dolinama za pašu, — ondje nije nalegnuo san. Tamo prebiva obitelj iz Nazareta, tesar Josip, iz kuće kralja Davida, sa vjerenicom i rodjakom svojom Marijom, takodjer kćerju Davidova kraljevskog roda. Došli su i oni na popis pučki, a niesu našli pokraj silne navale ni u kući kojoj ni u hanu kojem stana, pa su se morali skloniti u tu

Digitized by Google

hladnu špilju, da ne ostanu pod vedrim nebom. San im ne pada na oči, jer su im duše prepune svetačkoga zanosa, duboke skrušenosti i nekoga izčekivanja, punoga ljubavi, vjere i nade. Na koljenima — u otvoru špilje — čekaju božju rieč i oči im se gube k visinama nebeskim, k sjajnomu zvjezdovitomu svodu, gdje gledaju ljepotu i dobrotu objavljenoga im Božanstva. Mjesec i njih obasjava svietlim trakom i prede svoje srebrne niti po angjeoskoj ljepoti netaknute djevice. Još je gotovo diete, istom procvalo prvim cvietom mladosti, — sva nježna i draga. Lice joj je krasno kao u angjela na Jakovljevim ljestvama, iz njega sija nebeštanska blagost, dobrota i vjernost. Žarko i skrušeno podižu se krupne tamne oči k nebu, a ipak se svietli iz njih veličajno dostojanstvo božje odabranice. Plašt se oskliznuo nešto sa tjemena glave i pušta, da mjesec obasjava poput zlata plavu kosu, te čini, da se uzko bielo čelo, na pô opasano vrpcom, sjaje sjajem aureole. Široki bieli plašt sakriva nježno tielo djevice, blagosovljeno bremenom božjim.

Na plemenite usne navre joj opet njena velepjesan, te sladkim žarkim glasom govori k nebu iste rieči, što ih je rekla u Karmelu kod Elizabete, nadahnuta duhom božjim, — a sjajna noć sluša njezinu molitvu:

„— Veliča duša moja Gospoda!

„I obradova se duh moj Bogu, spasu mojemu, što pogleda na poniženje služkinje svoje; jer gle od sad će me zvati blaženom svi naraštaji, što mi učini veličinu silni i sveto ime njegovo;“ — i u pameti njenoj ponove se angjeoske rieči objavljenja: „— Duh sveti doći će na Tebe, i sila najvećega tebe će osje-

Digitized by Google

niti; zato i ono, što će se roditi, bit će sveto i nazvat će se sin Božji!“ —

A Josip slušaše njene rieči i sjeti se božanskoga svoga sna i govora angjelova:

— „Josipe, sine Davidov, ne boj se uzeti Marije, žene svoje; jer ono, što se u njoj začelo, od Duha je svetoga. Pa će roditi sina i nadjeni mu ime Isus, jer će on izbaviti svoj narod od grieha njihovih!“ —

A s uspomenom ovom šume mu i rieči staroga proroka: — Eto, djevojka će zatrudnjeti i rodit će sina i nadjenut će mu ime Emanuel, koje će reći: s nama Bog!

I dosjeti se, kako ga zapovied carska iz Nazareta, njegove postojbine, upravo sada dovela u Beth-Lehem, sada, kad dolazi vrieme porodu, i on je u svetoj svojoj vjernosti opet u tome upoznao volju Neizrečnoga. Pobožne usnice slože pobožni uzklik, kojim je ponovio rieči prorokove: — „I ti, Beth-Leheme, zemljo Judina! ni po čem niesi najmanji u državi Judinoj, jer će iz tebe izići čelovodja, koji će pasti narod moj Izraela!“ —

I opet se i njemu i Mariji slože usne u glasnu slavu i hvalu Gospodu, silnomu na nebu i zemlji. A ona poćuti treptanje srca i duša joj se neobično silno uztalasa. Odstupe od otvora i povuku se unutar špilje do jasala, pripremljenih tu za blago, jer je ono ovamo običavalo kriti se od nevremena i studeni, od česa je i špilja nosila svoje ime: „staja“.

Kod jasala bio sada magarac Josipov, s kojim je doputovao iz Nazareta i koji je na ledjima nosio blagoslovenu djevicu diljem Galileje, ravnicom Izraela, planinom Samarijskom i Judejskom uz Giné-ju,

Digitized by Google

Bethuliju, Sichem, Letonah, Béthel, Tell-el-Fûl, Jerusolim i ravnicom od Réphaima.

Nešto je slame prostrto bilo pred jaslama i u jaslama. I u jedared, kad je Marija sjela na slamu, zalije se čudna svjetlost po biednom prostoru, po siromašnoj nastrti, — svjetlost, posve ina od mjeseca i zviezda, svjetlost ista, kojom je gorio grm, iz kojega je govorio Jehovah vjernomu robu svomu Abrahamu.

I u toj svjetlosti osjeti Marija, da je oslobodjena bremena i u krilu svomu sagledala diete, pred kojim je morala poniknuti glavom blaženom od skrušenosti i pobožnosti.

I Bog-čovjek se rodio! — —

Tielo djetencetu svietlilo se svetim svjetlom, inače bijaše nejako i ljudsko kao svako drugo diete, — samo oči — krupne tamne oči zagledavahu umno i ozbiljno oko sebe, a iz pogleda njihovih strujalo je cielo more ljubavi i blagosti i milosrdja!

Brižna majka podere od svoga platna krpe i povije u njih božje diete. Položi ga u jasle medju magarca i vola, da mu bude toplo od toplog daha njihova. A nad ležajem djetetovim, pod svodom špilje zalebdi svietao vienac, od koga je sav tamni prostor zasjao. — I svjetlost strujala dalje, — zalila se na otvor špilje, a odavle daleko posvuda po cieloj krajini i zahvatila cielo nebo nad gradom Davidovim.

A dolje kod Beit-Saurskih pašnjaka probude se od te svjetlosti pastiri, što su čuvali stada ovaca i marve.

— Kakva to svjetlost? — Zar Beth-Lehem gori? — u čudu zakriknu i poskoče od ognjišta, oko kojih su ležali, pokriti na glavama kratkim plašte-

Digitized by Google

vima i ogrnuti po tielu kožama janjećima i volujskima.

Zapanjenim, zadivljenim pogledima gledahu k nebu, i u srca im se uvuče strano neobično čuvstvo i bilo im je, kao da govori Gospod sa Siona.

— To nije vatra! Ali što je? — kidalo im se iz uzrujanih grudi.

I gle — u to se pojavi medju njima krasan mladić, obasjan posebnom svjetlosti i kao lebdeći nad zemljom. Vjerne im duše upoznaju u taj mah slugu božjega i pokloniše se pred angjelom Gospodnjim, a svjetlost sa Beth-Lehema pala je i nad njih i okupala ih svojim valom. Od strave pred veličjem božjim poniknu glavama i padnu na koljena.

A angjeo podigne blaženu ruku nad njima i reče:

— „Ne bojte se, jer gle, javljam vam veliku radost, koja će biti svemu narodu! Jer danas vam se rodi spas, koji je Krist Gospod, u gradu Davidovu!

I eto vam znaka: naći ćete diete povito, gdje leži u jaslama.“

A dok su slušali rieči angjela Gospodnjega, u jedanput vidješe, gdje se roji oko njega i visoko do neba nedogledno kolo kerubina, angjela, arkangjela i čitave legije vojnika nebeskih, oružanih plamenim mačevima i odjenutih u zlato i grimiz i okićenih alemom, biserom i dragim kamenjem. Oči se pastirima gotovo zasjenjivahu od vidjena sjaja i veličja, a u dušama zastruji im blažena sreća, što ih Neizrečni dariva istom milosti, kojom je nadario otca Jakova, te vide čete Gospodnje.

I dok se divljahu nebeskome sjaju, zaore se sjajnim

Digitized by Google

nebom glasovi nebesnika i pjevahu nadzemaljskom harmonijom:

„Slava na visini Bogu!
I na zemlji mir!
Medju ljudima dobra volja!“ —

A onda izčeznu sve.

— Mesija, Mesija — došao je dakle! — odkine se blaženim pastirima iz srdaca i grudi.

— Hajdemo do Beth-Lehema, da vidimo, što se je ondje dogodilo, što nam kaza Gospod! — reknu onda svi u jedan glas.

I ostave stada, da brzo polete k Davidovu gradu — pred špilju, odakle se sipala nadzemaljska svjetlost.

I nadju Mariju i Josipa, na koljenima do jasala, a u jaslama ležalo je diete, obasjano viencem svoje svjetlosti, grijano dahom dviju životinja i dižući u igri sitne dvie svoje ručice k visinama.

Kad su se pastiri utisnuli u špilju i božje diete svratilo do njih poglede svojih neobičnih očiju, — moradoše poniknuti licima i spustiti se na koljena, a ipak podizati poglede k djetetu, koje im se sa svetim i djetinjskim i božjim izrazom smiešilo.

I pastiri uzeše sada da pripoviedaju sve, što im se kazalo za to diete.

— Rodio se spas, koji je Krist Gospod, u gradu Davidovu! — ponavljahu za njima Marija i Josip, da pred povjerenim im božjim čedom zahvale na božjoj milosti i ljubavi. Mariji se usjekla duboko u srce i pamet svaka rieč, što je čula.

I pastiri, kad odoše, pripoviedahu svakome, što se ove noći zbilo, i svatko se čudio i svatko se divio.

A stari pastir Eliakim, koji je od poroda svoga,

Digitized by Google

u biedi i nevolji, tudjoj volji služio, klikne sretnim i blaženim licem, punim utjehe:

— I gle, rodio se Bog, — sin Davida kralja, — naš Mesija i kralj sviju naroda i sviju viekova! — I nije potražio, oj, bogati i moćni Jerusolime, — tvoje mramorne stiene i pozlaćene zidove, — nije sebi postavio zibke u vašim dvorovima, oj, kraljevi i silnici ovoga svieta! Prezreo je on vas, jer vas zlato kvari i sila vam duše ubija, a njegovo kraljevstvo nije od ovoga svieta. Pošao je on u biedu, rodio se u špilji kao zadnji bezkućnik, u krpe se povio, od nieme mučene životinje uzeo je prvu službu, od nas jadnih robova pastira — prvih je primio časti i poklone! — On, — koji je najveći, najsilniji, najbolji! — Oj, sirotinjo — sirotinjo, ti mučenice svieta, ti nedogledna četo junaka, božjih odabranika, svetaca i patnika, — ti si noćas postavljena uz bok božjemu priestolju; — on je tebe sebi odabrao, — ti si njegovo miljenče; — tvojim mukama čuva ti dušu, — brani te od otrova zlata i od prokletstva moći, — sve, da ostaneš čista, oj sirotinjo sveta, da budeš mogla uljezti u kraljevstvo njegovo, koje nije od ovoga svieta!

I svi drugi posluhnuše pastira, a u duše im uljezne jakost i utjeha, jer se pouzdaše u Mesiju i u njegovo kraljevstvo — od drugoga svieta.

Digitized by Google

GDJE JE ŠTO.

Strana

Šandor-Gjalski: Male pripoviesti. I.:

Andjeo 5
Notturno 38
Pelud 91
Kobne slutnje 137
Stari pandur 161
Iz moje bilježnice:
Gaj 180
Od prvih mučenika 187
Uspomena 191
Dolce far niente 194
Pitanje 199
Nacionalna ekonomija 201
Čudni razgovori 203
Bukve 207
Slavulj i žabe 211
Škorpija i pauk 213
Put za srećom 216
Sveta noć 220

24. V. 1929

Digitized by Google

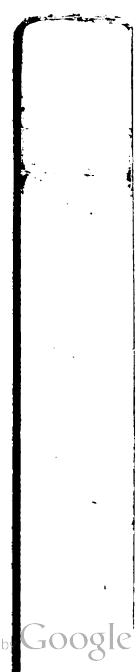

Digitized by Google

Digitized by Google